

Limba ROMÂNĂ

ANUL XXIV
Chișinău

Nr. 5 (227) 2014 Revistă de știință și cultură

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5 (227) 2014

SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE

CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Ministerului Afacerilor Externe al României –
Departamentul Politici pentru Relația
cu Românii de Pretutindeni*

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactori-șefi
adjuncți** Ana BANTOȘ
Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactori Jana CIOLPAN
Tatiana CURMEI
Liliana GANGA-ROSTEA

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Constantin TOFAN, *Amintirile vacanței*
(diptic, 2014, fragment)

**Colegiul
de redacție** Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

COLOCVIILE REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ”

Limbă, cultură și credință. Repere identitare	6
Alexandru BANTOȘ	
25 de ani de la aprobarea legislației lingvistice a Republicii Moldova: retrospectivă subiectivă	11
Violeta CRUDU	
Realizări și eșecuri în promovarea limbii române	17
Ilie ȘANDRU	
Dr. Elie Miron Cristea – „Patriarhul reîntregirii neamului”	20
Ana BANTOȘ	
Miron Cristea, promotor al unității culturii române	26

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Constantin ȘCHIOPU	
Despre paradisul și infernul limbii române și nu numai...	33
Gheorghe C. PATZA	
Doi autori, două teritorii românești	37
Angela MIRON	
210 compuneri și teste rezolvate. Limba și literatura română – un pas sigur spre un BAC de succes	40
Natalia RUSICA	
O carte de incontestabilă utilitate. Comunicarea: greșeli și soluții. Problema la limba română de Constantin Șchiopu, Marcela Vălcu-Șchiopu	43
Ana CIOBANU	
Scut în depășirea „probei de foc”	46
Diana VRABIE	
Iubirea altfel sau plânsul ca ofelizare	49

POESIS

Margareta CURTESCU

ploaie de week-end; je suis moi; când nimic nu mai e de spus și lumea se ține de tabieturi; ninsoare în martie; de la bălți la bolzano înainte și înapoi; iubirea altfel; un fel de fiertură din renunțare și alte ingrediente; lanțul de sânge; a treizecea zi la bolzano 53

Nicolae MĂTCAȘ

Și toți se jură: lupi în piei de oaie...; Canari și noi, vânduți pe trei parale; Iar sângele, că-i verde sau de maur; Să avem o cruce și-un mormânt; Doamne,-adună-mă în una; Și nici tu remușcare sau județ; Stejarii mor ca socluri statuare 58

DIALOGUL ARTELOR

Mariana POPA

Saloanele Moldovei (ediția a XXIV-a), 2014, Bacău – Chișinău 63

Tradiție și talent (pagini color) I-VIII

COȘERIANA

Eugenia BOJOGA

Eugeniu Coșeriu și Școala lingvistică de la Tübingen (I) 65

RECUPERĂRI

Cristinel MUNTEANU

Din nou despre noematologie: contribuția lui Nicolae I. Apostolescu 78

CRITICĂ, ESEU

Alexandru Ovidiu VINTILĂ

Constantin Nisipeanu, un poet substanțial 94

Lina CODREANU

Proverbul și epigrama (II) 99

PRO DIDACTICA

Marcela VÂLCU

Simularea ca metodă didactică: repere teoretico-metodologice 110

Constantin ȘCHIOPU

Principii de abordare a literaturii ca disciplină școlară 115

ITINERAR LEXICAL

Ioan MILICĂ

Imaginarul creștin în denumirile populare românești de plante (III) 124

Anatol EREMIA

Dicționar toponimic (VI) 140

LECȚIILE ISTORIEI

Dinu POȘTARENCU

Repunerea în drepturi a limbii române (1917-1918) (III) 148

Vlad MISCHEVCA

Crimeea vs Moldova. Paralele istorice ale expansionismului rus: 1783-2014 154

Dorin CIMPOEȘU

Pagini de istorie recentă a Armeniei (2002-2005) (I) 167

EVENIMENT

Nicolae FELECAN

Universitari români în Scoția 177

ABONARE

Limbă, cultură și credință. Repere identitare

Aflate la cea de-a treia ediție, Colocviile revistei „Limba Română” din 2014 s-au desfășurat sub genericul *Limbă, cultură și credință. Repere identitare*. Amintim că edițiile precedente, din 2012 și 2013, au avut ca teme de discuție *Limbă, cultură, istorie la est de Prut. Autoidentificare și viitor* și, respectiv, *Limba și literatura română în școală: didactică și creație*. Manifestarea culturală și științifică din anul acesta a fost axată pe două evenimente majore din istoria și cultura noastră: împlinirea a 25 de ani de la aprobarea legislației lingvistice a Republicii Moldova, precum și împlinirea a 75 de ani de la moartea primului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea.

În discursul său inaugural, cu titlul *25 de ani de la aprobarea legislației lingvistice a Republicii Moldova: retrospectivă subiectivă*, Alexandru Bantoș, directorul Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”, a analizat situația limbii române la est de Prut, atrăgând atenția asupra cauzelor stagnării și a inerțiilor greu de învins. Petru Butuc, conferențiar universitar, doctor, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, în comunicarea *De ce este neglijată legislația lingvistică?* s-a referit la funcționarea defectuoasă a limbii române în anumite domenii, precizând că legislația lingvistică nu a fost adoptată în condițiile statului suveran național Republica Moldova, ci în condițiile fostei Uniuni Sovietice, care la 31 august 1989 mai exista. „Tot ce a putut rezolva legislația din 1989 a rezolvat până la declararea independenței. Dar odată cu formarea statului Republica Moldova, în 1991, trebuia să fie adoptată imediat o nouă legislație lingvistică, fapt care nu s-a întâmplat”, a concluzionat vorbitorul. Violeta Crudu, șef interimar, Direcția social-umanitară și relații interetnice a Primăriei municipiului Chișinău, a vizat *Realizările și eșecurile în promovarea limbii române în municipiul Chișinău*, aducând dovezi concludente în acest sens. Sosit de la Toplița natală, a sa și a lui Miron Cristea, profesorul Ilie Șandru, președintele fundației „Miron Cristea” din localitatea arde-

leană, a prezentat comunicarea *Dr. Elie Miron Cristea – „Patriarhul reîntregirii neamului”*, în care a evidențiat faptele de cultură și de credință ale marelui înaintaș. La rândul său, Ana Bantoș, conferențiar universitar, doctor habilitat, Universitatea Pedagogică de Stat „Alecu Russo” din Bălți, în prelegerea *Miron Cristea, promotor al unității culturii române*, s-a referit la importanța primului studiu monografic dedicat lui Mihai Eminescu semnat de Elie Miron Cristea. Doamna profesor a analizat elementele esențiale ale patrimoniului românesc, pe care Miron Cristea le-a proiectat din perspectiva creației eminesciene: Eminescu, făuritor al limbii literare române moderne, relația strânsă între etnie și credința în Dumnezeu, rolul creației populare orale în formarea viitorului scriitor clasic, legătura indestructibilă între forța adevăratului talent și modul de gândire al poporului său. A fost menționată preocuparea constantă a lui Miron Cristea pentru învățământul în limba română și pentru unitatea de neam prin cultură, – toate argumentând necesitatea unei mai bune cunoașteri a marelui înaintaș în toate spațiile locuite de români. În debutul comunicării sale *Limba italiană – limbă a artelor, a emigraților și a imigranților*, Doina Arpent, Universitatea „Aldo Moro” din Bari (Italia), a menționat: „Migrația și mobilitatea socială reprezintă fenomene care vor schimba în mod ireversibil harta etnico-lingvistică a Europei și, în scurt timp, vor duce la revizuirea unor idealuri ale Revoluției franceze (1748), conform cărora, unitatea statală se identifică, plenar, cu unitatea lingvistică și cea națională. Aceste fenomene, inedite pentru Italia (dar nu și pentru statele ex-colonii ca Franța, Marea Britanie, Olanda etc.), produc schimbări neașteptate în structura ei socială și o transformă dintr-o țară de emigrați în una de imigrați. În noua societate italiană multiethnică, didactica limbii italiene ca limbă nematernă a ridicat o stringentă problemă de stat, care se materializează prin intervenții de natură legislativă și socială. Conform unei teorii recente, didactica limbii italiene pentru alolingvi este asociată cu fenomenul imigrației; în realitate, această disciplină nu este deloc nouă, ci, dimpotrivă, etalează o tradiție pluriseculară.”

În cea de-a doua parte a lucrărilor Colocviilor au fost prezentate cărțile: Solomon Marcus, *Limba română – între infern și paradis* (Editura Spandugino, București, 2014); Diana Vrabie, *Constantin Chirilă, Declinul istoric al Basarabiei și Bucovinei în mărturii și imagini*; Constan-

Ana Bantș, moderatoare a ședinței Colocviilor

Profesorul Ilie Șandru

Violeta Crudu, șef interimar
la Primăria mun. Chișinău

Margareta Curtescu și Diana Vrabie, profesoare la universitatea bălțeană

Profesorul Petru Butuc și fosta lui studentă Doina Arpent

Întrunirile de la CLR – o punte de legătură cu cei de acasă

tin Șchiopu, Cecilia Stoleru, *210 compuneri și teste rezolvate. Limba și literatura română* (Ghid practic pentru examenul de BAC, Editura Teo Educațional, Chișinău, 2014); Constantin Șchiopu, Marcela Vâlcu, *Comunicarea: greșeli și soluții* (Editura TOCONO, Chișinău); Margareta Curtescu, *Iubirea altfel* (Editura Cartier, 2013); revista „Limba Română”, nr. 3 și nr. 4, 2014.

Mulțumind participanților pentru implicarea în dezbaterile problemelor ce țin de destinul limbii, al literaturii și al culturii române la ora actuală, moderatoarea Ana Bantoș a propus ca în ediția viitoare a Colocviilor să fie aprofundate dezbaterile temelor legate de situația limbii, literaturii, culturii române și de rolul pe care îl au intelectualii în promovarea acestor domenii vitale pentru societatea noastră bazată pe cunoaștere.

La ședințele Colocviilor au participat reprezentanți ai Universității Pedagogice de Stat „Alecă Russo” din Bălți, ai Universității de Stat din Moldova, ai Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, ai Universității „Aldo Moro” din Bari (Italia), scriitori, ziariști, studenți.

Propunem atenției cititorilor noștri câteva din comunicările și prezentările de carte susținute la Colocviile revistei „Limba Română”, ediția a III-a.

Alexandru BANTOȘ

25 de ani de la aprobarea legislației lingvistice a Republicii Moldova: retrospectivă subiectivă

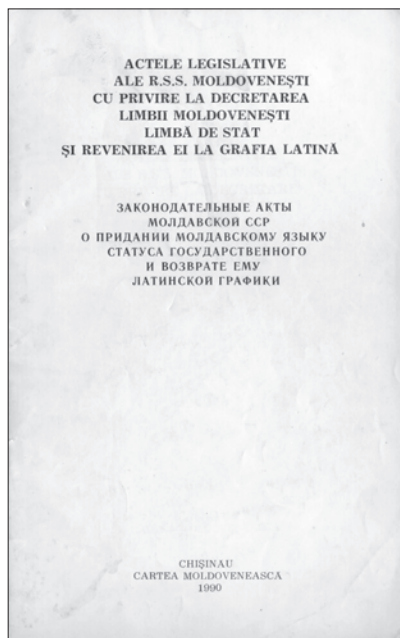
A.B. – editor și publicist, redactor-șef al revistei „Limba Română”, directorul Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”.

Sfârșitul lunii august 1989 aduna la Chișinău, în Piața Marii Adunări Naționale, circa 700 mii de cetățeni, veniți aici din toate colțurile Republicii Moldova să susțină, prin prezența lor masivă, adoptarea unor acte legislative de importanță excepțională pentru destinul limbii române dintre Prut și Nistru. Decizia parlamentară însă avea să însemne, după cum se va vedea ulterior, abia începutul unei lungi, extenuante, perverse și inegale bătălii pentru repunerea în drepturile sale a atributului esențial al statalității Republicii Moldova – limba română. Legile „Cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S. Moldovenești”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, votate de ultimul for legislativ sovietic, deși plăteau tribut unor compromisuri inerente complicatei conjuncturi politice de moment, erau considerate totuși instrumente juridice de mare oportunitate, menite să resusciteze forța latentă a graiului matern și capacitatea recuperatorie a identității noastre naționale. Consecință a unor ample acțiuni de renaștere și emancipare națională, desfășurate pe parcursul câtorva ani de către un însemnat segment al populației autohtone, noile do-

cumente luau sub protecție „una dintre premisele fundamentale ale existenței națiunii moldovenești în cadrul formației sale național-statale suverane, al asigurării funcționării ei în toate sferile pe teritoriul R.S.S. Moldovenești”.

Dar euforia, entuziasmul, optimismul acelor zile memorabile s-au stins treptat, iar problemele de natură etnolingvistică au servit drept motiv pentru declanșarea unui dublu proces secesionist, în estul și în sudul republicii, proces care a culminat cu izbucnirea conflictului armat de pe Nistru din primăvara anului 1992, conflict „gestionat” de Kremlin și care a urmărit estomparea și chiar lichidarea românismului

în stânga Prutului. „Diversiunea” s-a extins, sub diferite forme, pe toată perioada de după declararea independenței Republicii Moldova, cu participarea unor cunoscuți sau anonimi actori politici, în căciulă românească de cârlan sau cu ușancă rusească de ondatră, dar care au avut scopul să deturneze mersul nostru firesc în orizontul lumii europene, să dezinformeze cetățenii, să compromită echilibrul social și să mențină un climat al discordiei și al urii interetnice. Abia acum, peste ani, se profilează rolul negativ pe care l-au avut în acest sens unii „patrioți de meserie”. Dar încă nu a fost estimat prejudiciul enorm produs de falșii „salvatori” ai neamului, nimeni nu a calculat deocamdată cât de mult au fost debusolate sentimentele basarabenilor, care au crezut (unii și acum mai cred!) cu naivitate în lozincile lor „patriotice”, inclusiv cu „revendicări” lingvistice, după care s-a ascuns profitul personal, interesul de partid sau de gașcă. Fac oare bine limbii române campaniile de lustruire a imaginii unor pseudoapărători și promotori ai identității noastre, de fapt niște fanfaroni certați cu legea? Oare nu despre asemenea indivizi Eminescu spunea că „vorbe mari aruncă” și „numai banul îl vânează și câștigul fără muncă”.

Unicul volumaș în care sunt publicate actele legislației lingvistice a apărut la începutul anului 1990

Indiscutabil, legislația lingvistică aprobată la 1989 răspundea, în fond, exigențelor timpului. Să nu uităm: Republica Moldova mai făcea parte din componența fostei Uniuni Sovietice, iar legile despre limbă trasau o perspectivă salvatoare graiului nostru neglijat, umilit, dominat și tot mai mult înghesuit de limba rusă. Atitudinea față de legislație ar fi trebuit să fie schimbată în regim de urgență, după 1991, când Republica Moldova a devenit independentă și când rolul limbii române se amplifică, urmând să exercite (contrar prevederilor legislației lingvistice încă în vigoare!) funcțiile de principal și unic mijloc oficial de comunicare în societate. Așadar, după 1991 se impunea modificarea substanțială a actelor legislative sau cel puțin a unor articole menite să avantajeze și să faciliteze extinderea ariei de utilizare a limbii române, condiționând cunoașterea limbii de stat de către fiecare cetățean. Remarcăm, în acest context, faptul că aproape toate fostele republici sovietice au operat în două-trei rânduri modificări la legile lor despre limbă, creând un cadru juridic adecvat, energizând caracterul funcțional, practic al limbilor naționale. Or, în republica noastră asemenea modificări nu s-au făcut. Promovată cu timiditate, cunoscută doar în mediul unor specialiști și funcționari, legislația lingvistică, inclusiv statutul de iure și de facto al limbii oficiale, denumirea ei corectă, științifică, mai continuă să genereze animozități. Politizată până la refuz, limba română a fost transformată de către unele formațiuni politice într-o sursă „inepuizabilă” de capital electoral, într-o armă ideologică de intoxicare și manipulare a maselor.

Analizând retrospectiv procesul de implementare a legislației lingvistice, trebuie subliniată tergiversarea, neglijarea și chiar sabotarea importantelor documente de către anumite instituții și o parte dintre funcționarii statului. Clasa politică de la noi nu a avut curajul să se implice în anevoiosul proces de depistare a soluțiilor, excepție fiind poate temerara decizie prezidențială de a fonda, în august 1992, Departamentul de stat al limbilor.

Creată sub presiunea exercitată de societatea civilă, noua și „bizara” subdiviziune guvernamentală urma „să asigure executarea legislației în vigoare cu privire la limbi și să efectueze controlul asupra realizării Programului complex de stat pentru asigurarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova”. Numit în funcție de director general

al acestei instituții, profesorul Ion Dumeniuk (avându-i în calitate de adjuncți pe Nicolae Cobâleanski și subsemnatul) a reușit să formeze o echipă de reductibili juriști, lingviști, ziariști, care au organizat numeroase controale asupra respectării legislației lingvistice, au elaborat programe de atestare a cadrelor de conducere și a celor din sfera socială, au publicat articole de analiză a situației lingvistice la diverse întreprinderi, organizații, instituții de stat și private, fapt ce a sensibilizat puternic opinia publică. Departamentul de stat al limbilor a devenit în scurt timp un veritabil focar de promovare a limbii de stat în toate sferile vieții economice, sociale și politice. Omniprezența manifestă a tânărului colectiv a amplificat resentimentele „moldoveniștilor” față de misiunea atribuită departamentului, ca, de altfel, și față de utilitatea legislației lingvistice. Astfel, după alegerile parlamentare din 27 februarie 1994, primul act emis de noul legislativ, dominat de agrarieni, socialiști și interfrontiști, a fost desființarea Departamentului de stat al limbilor. Drept urmare, cei 30 de colaboratori ai instituției, considerați de putere „elemente destabilizatoare”, au fost disponibilizați și, printr-o circulară de uz intern, le-a fost îngăduit dreptul de a fi angajați „la stat”. Unul dintre parlamentarii bine informați acum două decenii, tot el figură cu pondere și în actualul legislativ, declara că departamentul a fost lichidat „pentru a nu provoca tensiuni în societate”. După suprimarea acestei entități guvernamentale, politicienii au adoptat o atitudine circumspectă în „diferendul lingvistic”, destinul limbii oficiale a statului suveran și independent Republica Moldova intrând într-un con de umbră, iar legislația lingvistică – în zodia hazardului.

Majoritatea republicilor ex-sovietice, Țările Baltice în primul rând, au anihilat dezastrul social-economic și lingvistic de sorginte sovietică, deoarece, uniți, au fost perseverenți în elaborarea unor proiecte de durată, susținute și de către instituțiile și organizațiile internaționale. În Lituania, de exemplu, a fost realizat, imediat după declararea independenței acestei țări, pe parcursul a 5-6 ani, un program lingvistic evaluat la circa 7 milioane de dolari și care, grație filologilor, juriștilor, sociologilor, ziariștilor de acolo, sprijiniți de politicieni, și-a atins obiectivul. ONU, prin PNUD, a încercat să găsească o instituție capabilă să implementeze și în Republica Moldova un proiect identic, misiune încredințată Casei Limbii Române din Chișinău (CLR). Încheierea primului an de program însă a coincis cu venirea, în 2001,

a neocomuniștilor la putere. Întrebarea care mi s-a adresat la o ședință convocată special la guvern a fost: „Cum de s-a pomenit Casa Limbii Române, purtând în titulatură numele limbii altui stat, să fie responsabilă de problema «limbii moldovenești»?”. Activând din 1998, Casa Limbii Române, filialele ei ce se deschideau în raioane acumulasă experiență și forță de creație pentru a-și asuma responsabilitatea derulării unui proiect lingvistic de anvergură, pentru monitorizarea și promovarea limbii de stat în întreaga republică. Echipa noastră, alcătuită din cunoscuți lingviști și pedagogi, lucra intens la elaborarea unor manuale, a unor emisiuni radio, tv, organiza cursuri pentru sute de alogeni; instituția achiziționase o mini-tipografie, procurase mobilă, mașini și echipament de birou etc., într-un cuvânt, existau toate condițiile pentru ca programul să se desfășoare în cel mai satisfăcător mod. Guvernul, care coordona din oficiu proiectul, aborda altfel problema: Casa Limbii Române va avea dreptul să continue implementarea programului PNUD doar dacă i se va schimba denumirea.

Evident, am ales ca instituția să poarte numele autentic al limbii, acceptând calea cea mai sinuoasă și mai dificilă. Refuzul de a schimba titulatura a însemnat pierderea proiectului și începutul unei perioade mai puțin „optimiste”: pentru că nu ne-am conformat indicațiilor „de sus”, colectivul CLR a fost luat în colimator, localul fiind profanat în mai multe rânduri și chiar incendiat, directorul denigrat în presă, iar instituția supusă unor numeroase controale...

Actele adoptate la 1989 nu au efectul planificat și pentru că o bună parte dintre „luptătorii pentru limbă” au considerat că, odată ce avem legi, necazurile vor dispărea de la sine. Puțină lume a conștientizat că legislația solicită din start efortul conjugat al întregii societăți, dar mai ales al segmentului aflat în directă legătură cu chestiunea în cauză.

Mă refer, mai întâi, la cercetătorii din domeniu, la cadrele didactice, la scriitori și ziariști. Or, filologia de la Chișinău poartă, și acest lucru suntem datori să-l recunoaștem, în mare parte povara eșecurilor noastre lingvistice. Cine poate, de exemplu, explica de ce în decursul celor 25 de ani nu s-au afirmat nume noi în domeniul cultivării limbii, compartiment indispensabil pentru promovarea limbii literare standard?

Numărul volumelor cu această tematică editate pe parcurs este extrem de mic, deși nivelul de scriere și vorbire al cetățenilor scade continuu. Institutele de profil, facultățile de Litere, catedrele specializate, cu rare excepții, au neglijat acest aspect. Numeroșii doctori și doctori habilitați, lansați pe banda rulantă, nu au ca obiectiv „sănătatea” limbii române, lucrările acestora fiind dedicate unor compartimente teoretice, lipsite de efect aplicativ. Sub ochiul indiferent al „specialiștilor”, limba română este amenințată, ca și până la 1989, de pericolul degradării și al perpetuării erorilor de tot soiul.

Situația în care se află limba română în Republica Moldova, lucru despre care se discută și acum, în preajma apropiatelor alegeri, reclamă noi măsuri de protejare și promovare a ei. Se impune o nouă legislație lingvistică peotriva aspirațiilor democratice și a perspectivelor europene ale Republicii Moldova. Includerea în Constituție a numelui corect al limbii oficiale ar pune punct unui fals conflict și concept identitar, ar readuce încrederea maselor în izbânda limbii române. Or, această falsă dilemă – teoria bolșevică a celor două limbi și popoare – este o pistă identitară greșită, o periculoasă capcană ideologică în care se zvârcolesc mulți dintre conaționali noștri. Vor putea oare conștientiza acest dezolant adevăr deputații din viitorul parlament?

Să luăm aminte: a venit timpul să înaintăm în capul țării oameni care respectă acest stat și însemnele lui esențiale și existențiale – tricolorul, imnul și limba română – casă a ființei și a rezistenței noastre ca neam.

Violeta CRUDU

Realizări și eșecuri în promovarea limbii române

V.C. – șef interimar, Direcția social-umanitară și relații interetnice a Primăriei municipiului Chișinău.

Subiectul la care mi-am propus să mă refer este mult mai complex decât mi-am imaginat anterior. Complex pentru că, dacă aș face un simplu calcul matematic și aș scădea 25 de ani din existența mea, m-aș duce cu gândul la frumoasa și zbuciumata mea copilărie. Frumoasă – pentru că atunci idealurile și visele mele întreceau imaginarul, zbuciumată – pentru că am fost martorul ocular al deșteptării popoului nostru, al revenirii neamului la tot ceea ce presupune limbă, alfabet, istorie și tradiții. Credeam atunci, parcurgând împreună cu părinții mei până la Chișinău zeci de kilometri, că scandările noastre din Piața Marii Adunări Naționale sunt auzite dincolo de mări și oceane, eram mândri că participam ca martori oculari la evenimente cu adevărat istorice pentru acest popor chinuit și bătut de soartă... Credeam cu adevărat că tot ceea ce făceam avea să ne reabiliteze printre popoarele care au știut să-și recapete, dar și să-și păstreze cu demnitate adevăratele valori.

Constat cu durere astăzi, după atâția ani de frământări și zbucium, că merg deja cu copiii mei pentru a scanda aceleași lozinci și continuăm să milităm pentru aceleași idealuri. Mă întreb retoric, evident, cine se face vinovat, cine nu a avut voință să ducă unele lucruri până la capăt, cui i-a fost frică să spună ade-

vărului pe nume. Mai mult: descopăr că astăzi o mare parte dintre luptătorii de altădată sunt exponenții puterii. De mulți dintre noi depind decizii luate, politici elaborate, strategii formulate.

Mă voi referi în continuare la unele aspecte ce țin de coordonarea textelor în municipiul Chișinău, ce presupune acest aspect și de ce orașul continuă să fie invadat de texte agramate.

La nivelul municipiului Chișinău, Direcția social-umanitară și relații interetnice este responsabilă de controlul legislației lingvistice în toate sferile de activitate.

Coordonarea textelor a reînceput în anul 2009, după aprobarea deciziei Consiliului municipal Chișinău din 22 august cu privire la aprobarea Regulamentului Comisiei municipale pentru respectarea legislației lingvistice. Conform prevederilor Regulamentului menționat, Comisia e obligată să monitorizeze corectitudinea scrisului și aspectul tuturor textelor expuse în municipiu. Astfel, secretarul Comisiei coordonează textele de publicitate, aplicând ștampila *coordonat*. De menționat că textele trebuie să „răspundă” la rigurile mai multor legi: cu privire la funcționarea limbilor, cu privire la publicitate, cu privire la protecția consumatorului, cu privire la protecția mărcilor etc.

Între timp, în mun. Chișinău au fost verificate / coordonate după cum urmează: în anul 2009 – 214 texte, în 2010 – 1.007 texte, în 2011 – 877 de texte, în 2012 – 1.151 de texte, în 2013 – 885 de texte.

Cu regret, se constată că nu toate textele panourilor publicitare, titlatura firmelor etc. sunt coordonate cu expertii Primăriei, deoarece agenții economici își plasează „reclama” fără acordul administrației publice locale. Secția respectivă din cadrul Direcției Arhitectură, responsabilă de anumite aspecte, autorizează, de obicei, locul amplasării, dar nu și corectitudinea textelor, ceea ce contribuie la apariția panourilor care conțin greșeli.

Cu regret, menționăm că limba rusă continuă să prevaleze în inscripțiile din interiorul unităților de comerț și prestări servicii. Posterele, meniurile, indicatoarele de preț și alte informații sunt expuse, de cele mai multe ori, într-o singură limbă. Acest fenomen mai este susținut și de prevederile Legii cu privire la publicitate, care stipulează că „în locurile

de comerț și de prestări servicii, folosirea de către agenții activității de întreprinzător în interior și exterior a elementelor de design ce conțin emblema firmei, marca comercială, orice altă informație ce corespunde profilului întreprinderii nu se consideră publicitate și se efectuează *fără* autorizarea autorităților APL”. Evidențiem intenționat acest articol din lege, pe care administrația publică îl consideră sursa tuturor greșelilor gramaticale de care ne ciocnim, din cauza cărora ne revoltăm, dar împotriva cărora nu prea avem soluții. Modificările recomandate la acest articol, odată cu intenția de a revizui Legea cu privire la publicitate, țin tocmai de introducerea noțiunilor de genul „toate informațiile plasate în interior și exterior *urmează a fi* coordonate cu APL”.

Sperăm că, după intrarea în vigoare a modificărilor propuse, nu vom mai avea surprize atunci când vom merge la *peață*, sau la un cosmetolog pentru *impunșarea urechelor* sau la o *frezerie* pentru o *manechiură*. Exemple de acest fel pot fi aduse într-un număr regretabil de mare.

Modificările Legii cu privire la publicitate sunt așteptate atât de noi, funcționarii, cât și de către cetățenii cărora le pasă de soarta orașului și de imaginea lui. Dovadă sunt și petițiile din partea locuitorilor, în care aceștia ne atenționează asupra greșelilor gramaticale depistate și asupra faptului că pe diverse panouri și afișe domină alte limbi în defavoarea limbii române. În acest context, administrația publică contează și pe spiritul civic al oamenilor, și pe responsabilitatea fiecăruia dintre noi.

Modificări esențiale și stringente reclamă și Legea cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul R.S.S.M., depășită nu doar ca vârstă, denumire, dar și concept. O lege care se identifică cu o țară ce nu mai există, o lege în care limbii române nu i se spune pe nume, o lege care, deși se vrea demult schimbată, mai stârnește discuții, dar și rezistență din partea celor care au toată puterea s-o modifice, însă, cu regret, nu fac acest lucru.

Ilie ȘANDRU

Dr. Elie Miron Cristea – „Patriarhul reîntregirii neamului” *75 de ani de la trecerea la cele veșnice a întâiului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și al României*

I.Ș. – publicist și istoric literar. Președintele Fundației Culturale „Miron Cristea”. Semnează: *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu* (1987, 2012), *Un nume pentru istorie: Patriarhul Miron Cristea* (1998, în colaborare), *Oameni și locuri în Călimani* (2000), *Binecuvântată a fost clipa...* (roman, 2002), *Basarabia iarăși și iarăși* (2003), *Patriarhul Miron Cristea* (2008), *Vremuri și destine* (2011) ș.a.

S-a născut la poale de Carpați, în Toplița Română, în acea împărăție de frumuseți eterne ale Călimanilor, munți încărcăți de istorie și spiritualitate românească. Era 18 iulie 1868, iar în familia țărănească a soților George și Domnița Cristea venea pe lume cel de-al treilea fiu. Bucurie mare, dar și multă îngrijorare, fiindcă ceilalți doi frați ai săi s-au stins din viață înainte de vreme. De aceea s-au grăbit ca peste două zile, 20 iulie, când s-a întâmplat să fie și sărbătoarea marelui prooroc Ilie Tesviteanul, să-l ducă în fața altarului, spre a fi creștinat. Părintele Toader Popovici l-a botezat, cu numele marelui prooroc, iar nașul său de botez, ciobanul Ioan Herța, din Săliștea Sibiului, l-a luat în brațe și i-a făcut urarea: să crească mare, să fie sănătos și popă să se facă!

Așa avea să se și întâmple: finul său, Ilie Cristea, a crescut mare, a fost sănătos și popă s-a făcut. Și încă ce popă! „Închinându-mă, acest cioban la sfânta icoană, m-a menit să ajung și eu păstor cu turmă mare și iată că am devenit azi păstorul neamului”¹. Dar până să devină „păstorul neamului”, a trebuit să treacă prin multe momente, unele plăcute, altele mai puțin plăcute, însă ele l-au însoțit pe drumul

mereu ascendent, care avea să-l ducă spre „cea mai înaltă treaptă bisericească, la care ajunge un om pământean”. „Vezi tu pe dl Cristea, deși merge pe drumul șes, mie îmi pare că merge urcând mereu în sus”. Așa i-a spus, într-o zi, diaconul Ilie Moga, unui prieten al său, ambii profesori la Școala superioară de fete din Sibiu. Iar la cuvintele acestuia aveau să se adauge altele, rostite de mitropolitul Miron Românul, completându-le fericit, ca o previziune: „Țineți minte! Din tânărul acesta se va alege ceva”!

Și, într-adevăr, „s-a ales ceva”, ceva la care tânărul diacon și secretar arhidiecezan al Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului nici nu se putea gândi. Începutul avea să-l constituie construirea noii Catedrale ortodoxe din Sibiu, la finalizarea și pictarea căreia Elie Miron Cristea a avut o contribuție importantă. „Zidirea Catedralei ortodoxe române din Sibiu mi-a dat avânt pentru studiul meu, întreținându-mi munca în speranța că voi reînvia tradiția trecutului ortodox și românesc, atât de înfloritoare odinioară”².

Depunând apoi o susținută, vastă și permanentă activitate în cadrul Asociațiunii, convins fiind că numai „înrolându-ne, de la vlădică până la opincă, în munca pentru cultura românească, putem asigura viitorul poporului nostru”; în cadrul învățământului românesc din Transilvania, pe care l-a considerat „talpa casei naționale, sarea pământului, piatra cea din «capul unghiului», pe care se clădește viitorul neamului nostru”, dr. Elie Miron Cristea s-a afirmat repede ca unul dintre liderii de seamă ai românilor transilvăneni, chiar dacă „a pornit în viață ca un simplu copil de țărani din Toplița, îmbrăcat cu ițari și suman, fără neamuri sus-puse, fără un nume consacrat și fără protectori”³.

Așadar, nu a fost o întâmplare, nici nu a mai mirat pe nimeni când, în 21 noiembrie 1919, dr. Elie Miron Cristea a fost ales episcop al istoricei Episcopii a Caransebeșului. Aceasta, în ciuda opunerii cu îndârjire a guvernului de la Budapesta, recunoașterea venind după luni bune de așteptare și numai după ce noul ales a făcut vreo 12 drumuri la Budapesta! „Ziua de 21 noiembrie va fi și va rămâne o zi epocală în istoria bisericii noastre din Ungaria și Transilvania”⁴, scria Nicolae Ivan, asessor consistorial, viitor episcop al Clujului.

Ceremonia hirotoniei întru arhiereu a noului episcop al Caransebeșului s-a desfășurat în cea de-a treia zi de Paști, marți, 3 mai 1910, în Catedrala mitropolitană din Sibiu, iar instalarea în scaunul episcopal a fost duminică, 8 mai 1910. „De mult nu s-a mai văzut la noi izbucniri de bucurie mai sincere și mai însuflețite ca la sfințirea și instalarea noului episcop Cristea. Lumea românească a făcut din ele niște sărbători naționale dintre cele mai frumoase”⁵.

Ca episcop al Caransebeșului s-a pus serios pe treabă, convins că munca și credința sunt cele două pârghii importante ale vieții, iar ele trebuie să constituie „evanghelia viitorului” pentru neamul nostru românesc. Rolul său în renașterea națională bănățeană a fost imens, prin sprijinirea culturii românești, prin înființarea de biblioteci parohiale și publice; a învățământului teologic și primar românesc, prin înființarea de școli noi și încadrarea a peste 300 de învățători; a credinței străbune, prin sădirea în sufletele educatorilor tinerei generații a iubirii de neam și biserică și construirea de noi biserici și mănăstiri, fiindcă „nouă nu ne trebuie oameni învățați și fără credință, căci aceștia pot deveni mai răi decât fiarele sălbatice, care te sfâșie la marginea codrului”⁶.

Sunt prea multe înfăptuirile episcopului dr. Miron Cristea în cei nouă ani cât a stat în fruntea Episcopiei Caransebeșului pentru a putea fi cuprinse într-un articol. Voi aminti doar că acolo avea să-l găsească marele act istoric din 1 decembrie 1918, de la Alba Iulia. Trebuie însă să amintesc că, la câțiva ani înainte, în pastorala dată de sfintele sărbători ale Nașterii Domnului din 1913, el avea să rostească niște cuvinte profetice, care anunțau ceea ce avea să se întâmple în 1918: „Sus inimile! Căci dacă nu mâine, dar desigur nu peste mult timp, ceea ce este al nostru trebuie să ni se dea!”.

Adevărul este că ceea ce era al nostru nu ni s-a dat de nimeni, ci a fost obținut prin voința unanimă de „a ne uni cu toții cei care suntem de un neam și de o limbă”, iar uriașa adunare de la Alba Iulia nu a fost altceva decât „expresia deșteptării unui popor viguros, trezit de ideea libertății”.

Ca o urmare firească a venit apoi evenimentul din 31 decembrie 1919, când, la București, Colegiul Electoral Bisericesc trebuia să aleagă noul mitropolit primat al Ungro-Vlahiei și primat al României. Singurul

candidat: dr. Elie Miron Cristea, episcopul Caransebeșului. Și a fost ales cu 435 de voturi, din cele 447 de voturi exprimate. Ajuns în această înaltă demnitate bisericească, de la bun început, noul mitropolit-primat și-a propus „să recâștige, spre binele țării, vechea strălucire ce cu adevărat i se cuvine acestei instituții divine și naționale”. Și nu a uitat nici de îndemnul regelui Ferdinand I de a munci cu spor „pentru organizarea temeinică și unitară a Bisericii române”. Acesta era de fapt dezideratul suprem al acelei vremi, când țara și-a reîntregit hotarele până la cele firești, până unde se întindea limba poporului român, prin alipirea vechilor provincii istorice care au format dintotdeauna vetrele românismului.

Organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române a devenit o necesitate obiectivă, ținându-se seama că la vechea Mitropolie a Ungro-Vlahiei se adăugau atunci celelalte mitropolii, cea a Ardealului și Bucovinei, precum și Arhiepiscopia Basarabiei, ridicată și ea, ulterior, la rangul de mitropolie. Această organizare unitară avea să se finalizeze în 1925, odată cu adoptarea de către Parlamentul României a Legii și Statutului de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, având la bază Statutul Organic al Mitropoliei Ardealului, conceput de sfântul mitropolit Andrei Șaguna. Acestea au fost sancționate prin Înalt Decret Regal cu nr. 1402, din 4 mai 1925 și publicate în Monitorul Oficial nr. 97, din 6 mai 1925. În noua sa organizare, BOR cuprindea: Mitropolia Ungro-Vlahiei; Mitropolia Moldovei și Sucevei; Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului; Mitropolia Bucovinei și Mitropolia Basarabiei. Pentru prima dată a fost înființată și Episcopia Armatei (1925).

Acestora li s-au adăugat multe alte realizări, din perioada în care dr. Miron Cristea era mitropolit-primat al României. Între acestea: înființarea Institutului Biblic Ortodox (1920), aducerea în țară și reînhumarea osemintelor lui Constantin Brâncoveanu, domnul martir al Țării Românești (1688-1714); implicarea directă în desfășurarea ceremoniei încoronării regelui Ferdinand I și a reginei Maria la Alba Iulia; înființarea a două seminarii teologice, la Craiova și Câmpulung-Mușcel (pentru orfanii de război) etc.

Noua situație ivită după reîntregirea neamului și organizarea unitară a BOR impuneau înălțarea acesteia la rangul de Patriarhie. Aceasta a

devenit o necesitate istorică în condițiile apariției unor schimbări radicale în Europa de Est, după Primul Război Mondial. Amintim aici prăbușirea Bisericii Ruse în urma victoriei revoluției proletare și instalarea puterii bolșevice, care a desființat biserica. În al doilea rând, cele 15 milioane de români ortodocși, uniți într-un singur stat național, reprezentau o forță în Estul Europei și între popoarele creștin-ortodoxe, din cadrul Bisericii Răsăritului. Fără îndoială, la alegerea celui ce trebuia să fie înălțat în scaunul patriarhal a contat marele prestigiu pe care și l-a câștigat dr. Miron Cristea în fața regelui și a personalităților politice de dincolo de Carpați, în primul rând, prietenia sa cu Ion I. C. Brătianu, prim-ministru al României, prietenie ce dăinuia încă din 1906, de la marea expoziție etnografică de la București, la care au participat și românii ardeleni, în frunte cu Miron Cristea.

Astfel, după instalarea sa ca mitropolit-primat al României, în timpul unei întrevederi dintre cei doi, Miron Cristea i-a spus lui Ion I. C. Brătianu: „Sunt sigur, că ai atâta bunăvoință față de mine și atâta încredere, încât – dacă s-ar putea și ar mai fi vreo treaptă mai înaltă – ai stărui să fiu ridicat și acolo... Dar nu se mai poate. Am ajuns culmea!”

După Hotărârea Sfântului Sinod de „înființare în Țara-Românească pentru Biserica ortodoxă autocefală română demnitatea de Patriarh” și „ÎPS D. D. Miron, actualul Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahiei, devine, în calitatea sa de Primat al României, Patriarh al Bisericii ortodoxe române”, a urmat Hotărârea Camerelor Legiuitoare (la Senat, joi, 12 februarie 1925; la Cameră, marți, 17 februarie 1925). Investitura a avut loc la 1 noiembrie 1925, când regele Ferdinand I i-a înmânat dr. Miron Cristea cârja de Patriarh, spunând: „Îți încredințez cârja de Patriarh, pentru a păstori turma Patriarhiei Române”.

Nu mult după aceea, la o întâlnire dintre cei doi, Ion I. C. Brătianu, aducându-și aminte de cuvintele rostite de mitropolitul-primat, i-a spus acestuia, glumind: „Vezi că s-a putut și că a mai fost o scară înaltă!”

Nu voi mai arăta decât faptul că în urma renunțării la tron a principelui moștenitor, Carol, și instituirea Regenței, în 1927, Patriarhul Miron Cristea a devenit membru al acesteia, alături de principele Nicolae și George Buzdugan, președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție. Regența și-a continuat activitatea până în 1930, când Carol al II-lea s-a reîntors pe

tron. După mai puțin de un an, în februarie 1938, când Carol a devenit „noul cap al statului”, în conformitate cu noua Constituție, Patriarhul a fost numit în fruntea noului guvern aflat în subordine totală față de rege. A deținut această funcție până în ziua morții sale, 6 martie 1939, la Cannes, pe țărmul sudic și însorit al Franței, unde s-a dus să-și trateze o banală răceală. Boala a avut însă o evoluție galopantă și după numai o săptămână, în ziua de luni, 6 martie, la ora 21:45, Patriarhul dr. Miron Cristea și-a dat obștescul sfârșit. Avea 70 de ani, șapte luni și 17 zile.

La aflarea acestei triste vești, țara întreagă s-a umplut de durere. „A început jelanian cea mare a clopotelor și a pornit, din inima curată a poporului drept credincios, noianul lacrimilor și rugăciunilor de pomenire”⁷. Trupul neînsuflit a fost adus în țară, iar în ziua de marți, 14 martie 1939, la orele 12:30, sicriul a fost coborât în cripta săpată în pronaosul Catedralei Patriarhale, ce adăpostește, întru eternitate, corpul întâiului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și al României. Inscripția de pe piatra tombală este simplă: „Aici doarme-n Domnul, așteptând învierea, întâiul patriarh al României, fiu de țărani din Toplița de pe Mureș, 20(?) iulie 1868 – 6 martie 1939”.

Moartea sa atât de neașteptată a ridicat multe semne de întrebare. Dacă ea a fost sau nu cauzată de o mână criminală, probabil că acest lucru nu se va ști niciodată. Adevărul zace îngropat în cripta din pronaosul Catedralei Patriarhale din București de șapte decenii și jumătate, alături de rămășițele pământești ale celui care a fost întâiul Patriarh al țării, dr. Elie Miron Cristea.

Note ■

¹ Miron Cristea, Din Cuvântul rostit în Camera Deputaților, în ziua de 17 aprilie 1925, cu ocazia votului unanim, într-o atmosferă de înalt entuziasm, pentru înălțarea în scaunul patriarhal.

² Dr. E. M. Cristea, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene*, Sibiu, 1905, p. 18.

³ Vasile Netea, *Omagiul Patriarhului dr. Miron E. Cristea*, ediția a II-a, Reghin, 1999 (îngrijită de I. Șandru).

⁴ Revista „Țara noastră”, nr. 47, din 1909.

⁵ Oct. C. Tăslăuanu, în „Luceafărul”, nr. din 16 mai 1910, Sibiu.

⁶ I. R. Abrudeanu, *Patriarhul dr. Miron Cristea*, Editura Cartea Românească, București, 1929.

⁷ „Apostolul”, anul XVI, nr. 5-6, 1-31 martie 1939.

Ana BANTOȘ

Miron Cristea, promotor al unității culturii române

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Catedra de literatura română și universală. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Semnează volumele:

Reabilitarea autenticului.

Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism.*

Literatura română din Basarabia postbelică.

Monografie, Chișinău, 2010;

Literatura basarabeană și modelele literare europene,

București, 2013.

Militant asiduu pentru emanciparea românilor din Transilvania, ieromonahul Miron Cristea are multiple merite evidențiate cu prilejul evocărilor, la Toplița lui natală, devenite tradiționale, fapt pentru care se cuvine să adresăm cuvinte de înaltă apreciere toplițenilor. Căci omagiindu-ne înaintașii, ne punem pe noi înșine în valoare. Iar manifestările prilejuite de Zilele „Miron Cristea” contribuie la descoperirea valorilor culturii românești și a faptelor rămase în memoria neamului, fapte care, în cazul lui Miron Cristea, certifică, în primul rând, credința sa în Dumnezeu și în soarta poporului său.

Autorii, nu puțini la număr, care au descris și analizat opera de o viață a lui Miron Cristea, s-au referit la multiplele sale fațete, din diverse unghiuri de vedere. În cele ce urmează vă propun să zăbovim o clipă în preajma acestui destin de excepție, reflectând asupra lui din perspectiva promovării unității de neam prin cultură. Și trebuie spus că Elie Cristea chiar din start se manifestă ca un adept înflăcărat al ideii de emancipare prin cultură. Autor al primei monografii despre Mihai Eminescu, *Luceafărul poeziei românești. M. Eminescu*, în baza unui doctorat susținut la Budapesta în 1895, în limba maghiară, Elie Miron Cristea, după cum atestă și Î.P.S. Mitropolit Antonie

Plămădeală, a folosit pentru prima oară sintagma „Lucefărul poeziei românești”. Acest „studiu laborios pentru epoca în care a apărut” (Gh. Bulgăr, 1981, 1 iulie, în „Telegraful Român”) a fost realizat cu eforturi mari din partea autorului care făcea următoarea afirmație: „Nici până acum nu a fost publicată ediția critică a întregii opere eminesciene, din care cauză nu este ușor să ne formăm o părere clară despre întreaga lui activitate literară” (p. 60). Însă meritele deosebite ale acestei prime lucrări monografice despre Eminescu au fost evidențiate de către Elena Stan, Gheorghe Bulgăr, Ilie Șandru, Nicolae Băciuț, Prea Fericitul Antonie Plămădeală și, mai recent, Î.P. Daniel, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.

Scopul lui Elie Miron Cristea reiese, după cum menționează și domnul Ilie Șandru în monografia intitulată *Patriarhul Miron Cristea* (Miercurea Ciuc, 2008), din dorința de a informa elita intelectuală din Budapesta „asupra operei unui poet de geniu al literaturii române, care se ridică, prin valoarea artistică a operei sale, la nivelul marilor poeți europeni”. Astfel, chiar de la bun început, demersul său în apărarea integrității și unității culturii românești s-a aflat sub semnul lui Eminescu. Căci Elie Miron Cristea, autorul monografiei despre Eminescu, evidențiază mai întâi elementele esențiale ale patrimoniului românesc, care, proiectate din perspectiva creației eminesciene, coincid cu limba și credința în Dumnezeu. Și după aceea îl compară pe Eminescu cu poetul francez Beranger, încadrându-l pe autorul nostru în familia spirituală din care fac parte poeți precum Lenau, Petofi, Schiller, Arany, accentuând că formarea lui Eminescu se află sub înrâurire dublă: pe de o parte, a fost influențat de creația folclorică românească, iar pe de altă parte, de filozofia lui Schopenhauer.

Amplasându-l pe Eminescu în contextul culturii, al literaturii europene, autorul primului studiu monografic era pe un făgaș dovedit în timp foarte actual, căci el nu făcea altceva decât să înscrie cultura, literatura română în context european, pledând pentru identificarea culturii Patriei sale în corul celei europene. De fapt, am putea vorbi despre o contribuție la consolidarea identității europene din care face parte și cultura românească, a cărei contribuție la crearea identității culturale europene nu poate fi pusă la îndoială. Cât privește caracterul avansat al concepțiilor autorului studiului pus în discuție, Mitropolitul Ardea-

lului, Antonie Plămădeală, avea să-l caracterizeze, în cuvântarea prilejuită de împlinirea a 60 de ani ai Patriarhiei Române, drept „mare diplomat, mare om de cultură, un modern. O bună intrare a Bisericii noastre în epoca modernă”. De observat că Elie Miron Cristea mergea pe urmele înaintașului său, Eminescu, pe care îl caracteriza ca pe un adept al progresului poporului său. Astfel, analizând patriotismul lui Eminescu, din poeziile *La Bucovina*, *Din străinătate*, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, *La moartea lui Aron Pumnul*, el menționează următorul lucru: „Numai că poetul nu strigă în gura mare că își iubește țara, fiindcă nu a fost autor de vorbe goale. În schimb, el s-a străduit din tot sufletul pentru progresul poporului său, pe care îl iubea cu o dragoste nemărginită (...)”. Acest sentiment, exemplar și contagios, este evocat în continuare în cuvinte simple, directe și convingătoare: „Există oare în toată lirica românească o poezie care să se compare cu *Doina* lui Eminescu?... Pot spune cu tărie că nu! (...) Care român nu cunoaște acest poem, cine nu l-a admirat și nu s-a simțit însuflețit, citindu-l”, se întreabă autorul, plasând cu suficientă claritate unitatea românilor sub stindardul creației eminesciene.

Contribuția lui Elie Miron Cristea la înființarea Băncii Culturale „Lumina”; participarea sa la reuniunile „Asociației pentru cultura și literatura poporului român din Transilvania” (Astra), fiind, din 1905, președintele „Despărțământului Sibiu”; susținerea înființării „Muzeului etnografic și de artă” din Sibiu și a „Societății pentru crearea unui fond de teatru român”; participarea la înființarea, tot la Sibiu, a „Reuniunii române de muzică”, al cărei președinte a fost; publicarea colecției de proverbe, strigături și zicale românești; inițierea conferințelor învățătorești, precum și corespondența amplă pe care a întreținut-o cu oameni de cultură din toate ținuturile locuite de români, inclusiv cu marele filantrop basarabean și prieten apropiat Vasile Stroescu, împreună cu care a ctitorit și salvat numeroase biserici și școli românești din Transilvania, – toate acestea îl caracterizează ca pe un mare patriot, al cărui destin se contopește cu destinul țării sale, pe care a slujit-o cu credință.

În preajma Marii Uniri de la Alba Iulia el va argumenta că „numai din unirea tuturor românilor de pretutindeni vor putea răzbi astfel de produse și manifestațiuni ale geniului nostru național, care prin însușirile

lor specifice românești să contribuie la progresul omenimei” (apud: Ilie Șandru, *Inima timpului*, Târgu-Mureș, 2010, p. 46).

Dar să reținem, în continuare, care sunt elementele esențiale ale patrimoniului românesc, pe care Elie Miron Cristea le proiectează din perspectiva creației eminesciene. În primul rând, este evidențiată comoara lingvistică promovată de către Eminescu. Fac o paranteză pentru a aminti în acest moment cuvintele Preafericitului Daniel dintr-un studiu publicat în revista Academiei Române „Academica”: „Făuritor al limbii romane literare moderne, Eminescu a înțeles că, între multe daruri moștenite de la înaintași în patrimoniul spiritual al neamului românesc, cel mai mare dar este limba națională în care ne exprimăm identitatea și comuniunea între generații, în care chemăm pe Dumnezeu în rugăciune, în care descriem frumusețile locurilor natale și ale sufletului românesc”. Autorul primei monografii despre Eminescu menționează spiritul eminescian ironic al cărui țintă sunt scriitorii contemporani, a căror creație era „fără conținut, lipsită de ideal și scrisă într-un limbaj stâlcit”. Un alt element este credința în Dumnezeu. Eminescu a fost un apărător al Bisericii Ortodoxe, pe care a numit-o „maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbei și unitatea etnică a poporului (...)”. Legătura strânsă dintre etnie și credința în Dumnezeu este accentuată de Eminescu prin afirmația: „Cine combate Biserica și ritualele ei poate fi cosmopolit, socialist, nihilist, republican universal și orice i-o veni în minte, dar numai român nu este!” (apud „Academica”, ...). Un alt moment important ce ține de patrimoniul culturii românești este creația populară orală. Astfel, Elie Miron Cristea remarcă faptul că „școala în care Eminescu s-a format a fost poezia populară (...) simplă, sinceră, naturală, plină de învățăminte”.

Lirica de dragoste și cea în care poetul evocă peisajul românesc sunt strâns legate, căci, conchide autorul aceluiași studiu, „nu există poet român la care natura cu fenomenele ei să joace un rol atât de important ca la Eminescu”, afirmație vădind rolul important acordat terapiei peisajului, acesta din urmă, în care a copilărit și i-a fost educată sensibilitatea poetică, făcând parte și el din patrimoniul cultural al țării care a dat lumii un poet ca Eminescu. (Între paranteze voi spune că astăzi francezii, bunăoară, își promovează tot mai insistent peisajele țării lor ca pe o valoare culturală. Și un alt exemplu: la Grădina botanică din

New York, pe care am vizitat-o în vara anului 2013, există un loc îndrăgit de vizitatori – un spațiu aparte unde sunt cultivate specii de flori și plante cântate de Shakespeare, peisajul fiind perceput ca valoare culturală prin excelență. De aceea, cred că nu ar trebui trecut cu vederea acest „detaliu” ce ține de corelația existentă între poezia eminesciană și peisajul românesc, care ar merita să fie promovat și el ca valoare culturală.)

Un alt moment important al lucrării ține de încadrarea lui Eminescu în curentul european al romantismului, precum și în familia de spirite din care fac parte poeții europeni: Heine, Schiller, Petofi și alții. Comparându-l pe Eminescu, cel care ne-a lăsat 96 de poezii, cu poetul francez Beranger, care „a scris doar un singur volum de poezii ce datorită formei lor excepționale i-a inițiat nu numai pe poeții francezi de mai târziu, ci și pe cei mai mari maeștri ai liricii internaționale (Heine, Petofi și alții)” (p. 62), îl plasează, de fapt, pe poetul român pe o orbită transnațională. Iar reliefarea lirismului, izbucnind din versurile eminesciene „ca niște suspine de ușurare”, a influențelor folclorice scoate în evidență modul în care însuși tânărul Elie Cristea concepe forța adevăratului talent, care, în opinia sa, este indestructibil legat de modul de gândire al neamului din care face parte. Iată ce scrie în acest sens: „El a știut să se confunde total cu modul de gândire al neamului său și să simtă împreună cu el, fapt ce reiese și din cele patru poezii scrise sub formă de balade populare, și în care redă, cu o rară forță artistică, particularitățile creației populare. Citind acele poezii, parcă am auzi vocea poporului” (p. 62). Menționez în acest context faptul că influența lui Eminescu asupra poezilor basarabeni, în special asupra lui Grigore Vieru, vine anume pe filiera folclorică, pentru ei fiind foarte importantă conexiunea cu rădăcinile cele mai adânci ale poporului, rădăcini pe care le redescopereau ghidați de Eminescu. Afirm acest lucru pentru a atrage atenția asupra faptului că în peisajul literar din Basarabia postbelică nu putem vorbi despre un eventual naționalism comunist, care să fi exagerat valorile folclorice, fenomen la care se referă istoricii literari luând în obiectiv literatura română din România postbelică. În Basarabia postbelică, dacă a existat o suprasolicitare a folclorului, apoi a fost doar în sensul departajării românilor de o parte și de alta a Prutului. Altminteri, folclorul era persecutat la fel ca și toate elementele culturale care constituie fundamentul comun al tuturor românilor. Iată de ce eviden-

țierea laturii folclorice din creația lui Eminescu ține și ea de promovarea unității culturii românești, din perspectiva creației Luceafărului poeziei românești. Și trebuie spus că însuși Elie Miron Cristea, aidoma lui Eminescu, *a știut să se confunde total cu modul de gândire a neamului său*. Drept dovadă, revenit la Sibiu și luându-și postul de la Mitropolie în primire, la 1 iulie 1895, el manifestă o grijă deosebită față de învățământul în limba română, aceasta devenind „o preocupare constantă”, după cum menționează Ilie Șandru. Astfel, promovarea culturii românești prin activitatea sa în Astra, implicarea în apărarea drepturilor naționale, inclusiv în presa periodică, au drept obiectiv consolidarea conștiinței de sine, la baza căreia, în viziunea lui Miron Cristea, se află unitatea graiului românesc, „unitatea noastră culturală, contribuind la deșteptarea noastră națională”, care „a fost înainte mergătoarea unității noastre naționale și politice”. În discursurile sale va sublinia, de fiecare dată, importanța duhului bisericii: „Cei ce cunosc mai de aproape istoria neamului nostru, din toate veacurile, știu bine, că istoria acestui popor, vieța voievozilor lui, biruințele lor, slova românească, literatura, cultura și arta lui, nici închipui nu se pot fără duhul acestei biserici” (Cuvântarea Înalt Preasfințitului Mitropolit Primat dr. Miron E. Cristea, rostită la discuția generală a proiectului de Constituție, „Foaie diecezană”, 1923, 12 martie). Preocuparea pentru unitatea politică a neamului românesc risipit în diferite părți, din perspectiva consolidării conștiinței naționale, așa cum e promovată cu mult curaj în articolele sale publicistice, ne face să resimțim spiritul înaintașului nostru din Ardeal foarte aproape de ceea ce se întâmpla și se mai întâmplă în extremitatea estică a românității, în Basarabia, Eminescu fiind pavăza împotriva înstrăinării noastre sufletești. Lucrul acesta l-a reliefat atât Miron Cristea încă din zorii tinereții sale, din perspectiva extremității vestice, cât și un alt autor din extremitatea românească estică, anume Constantin Popovici, care a scris prima monografie dedicată lui Eminescu în Basarabia postbelică, în condițiile unei ideologizări excesive a discursului literar în totalitarism, perioadă în care valorile literare clasice românești erau cu greu aici acceptate. Menționez această lucrare, ținând cont de următoarea afirmație a doamnei Irina Mavrodin: „Nu-i normal ca eu, scriitor și filolog român, să nu fi știut până acum că există o importantă monografie despre Eminescu, scrisă de Constantin Popovici, academician, de mare prestigiu, din Republica Moldova. Țin,

în sfârșit, în mână această carte care se afla la a V-a sa ediție, revăzută și completată, și despre care autorul ei poate să spună: «Drumul parcurs de peste o jumătate de secol alături de Eminescu mi-a îmbogățit mintea, mi-a înălțat sufletul și m-a ferit de lucruri de ocară». Precizez că monografia *Eminescu. Viața și opera*, semnată de Constantin Popovici, a cunoscut patru ediții apărute în 1974, 1976, 1982 (în limba rusă, pentru că lucrările de doctorat, în acea vreme în Basarabia (fosta R.S.S.M.) erau perfectate în rusă) și în 1988 (în limba română). Ultima ediție din 2001, apărută la o distanță de 12 ani «primenită într-o haină nouă – grafia latină». Această exegeză urmărește cele două planuri, biografia și opera, care se alimentează unul din celălalt, «relație analizată cu multă finețe, acribie critică, dar și pe baza unor probe de necontestat, care fac apel, între altele, și la variantele păstrate în ser-tar» (Irina Mavrodin, *Constantin Popovici. Eminescu. Viața și opera*, în „Convorbiri literare”, 2005, septembrie).

Parafrazând-o pe Irina Mavrodin, aș putea spune că întâlnirea dintre acești doi autori, Miron Cristea și Constantin Popovici, care și-au legat soarta de destinul creației lui Eminescu, demonstrează o extraordinară vocație și fidelitate față de cauza literaturii române, emblematic întruchipată prin geniul eminescian. Închei accentuând că într-adevăr ar fi bine ca în cât mai multe biblioteci, din România și din Basarabia, să se găsească aceste cărți, ce contribuie la consolidarea unității românilor, a unității culturale pentru care a optat pe parcursul întregii sale vieți patriarhul Miron Cristea, a cărui imagine necesită să fie promovată mai insistent în toate spațiile locuite de români.

Constantin ȘCHIOPU

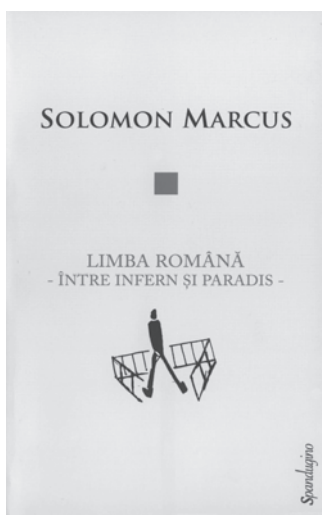
Despre paradisul și infernul limbii române și nu numai...

C.Ș. – conf. univ. dr.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Catedra jurnalism, U.S.M.,
profesor-cumular de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a IX-a* (coautor
Vlad Pâslaru), a X-a (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu), a
XI-a (coautor Marcela Vâlcu-
Șchiopu), a XII-a (coautor
Mihai Cimpoi).

Matematician ca formare, dar autor al multor cercetări în semiotică, lingvistică, filozofie sau istoria științei, academicianul Solomon Marcus semnează o recentă lucrare intitulată pe cât de sugestiv, pe atât de provocator: *Limba română – între infern și paradis* (Editura Spandugino, București, 2014).

Constituit din câteva capitole („Limba română între infern și paradis”, „A locui azi în limba română”, „Un semnal de alarmă: revista «Limba Română»”), volumul este mai degrabă o culegere de reflecții pe marginea câtorva întrebări-probleme pe care și le pune autorul și anume: „Ce se întâmplă cu limba română în condițiile integrării europene și ale globalizării de orice natură?”, „Rămâne limba română numai un instrument de comunicare practică sau reușim s-o salvăm și s-o transmitem noilor generații în toată splendoarea ei culturală și spirituală?”, „Ce înseamnă a locui

în limba română?”, „De ce este nevoie să locuim temporar și în alte limbi?”, „Cum să facem față ofensivei vulgarului care se manifestă în practica lingvistică zi de zi, pe stradă, în mass-media ca urmare a propagării fenomenelor de incultură și semianalfabetism, consecință a eșecului educațional?”, „În ce măsură suntem capabili să menținem sau să recuperăm în perioadele următoare ale vieții capacitatea de a ne mira, de a ne întreba, de a ne nedumeri, de a nu ne lăsa atrași de găurile negre ale folosirii necontrolate a limbajului, ale situației în care alții vorbesc prin gura noastră?”. Problemele în cauză sunt abordate din perspectiva relațiilor limbii române cu vorbitorii ei din România, cu românii din diasporă, cu procesul de globalizare, cu internetul și telefonul mobil, cu manualul școlar. Evident, așa cum sugerează și titlul cărții, reflecțiile autorului se axează pe două dimensiuni esențiale ale limbii române actuale: cea paradisiacă și infernală. Având convingerea că limba română „se află azi în fața unor provocări, poate nu fără precedent”, că există scriitori cu o contribuție foarte puternică la configurarea părții de paradis a acestei limbi, Solomon Marcus, în urma unei incursiuni în trecutul său, insistă asupra câtorva nume: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Tudor Arghezi, Ion Barbu, Nichita Stănescu, scriitorii care l-au făcut „să trăiască îmbogățirea limbii române cu noi posibilități, sub aspectul creativității lor lingvistice”. Dar paradisul limbii îl aflăm nu doar la scriitori, susține autorul. *Trigonometria* lui Gheorghe Lazăr, primul autor de manuale școlare în limba română în Țara Românească, este nu numai un monument de limbă română de o semnificație istorică și culturală imensă, dar și o demonstrare a faptului că în orice domeniu de creație, de activitate profesională, la orice nivel de accesibilitate pot fi identificate comori de limbă română. Mai mult. În opinia lui Solomon Marcus, Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi au înlăturat îndoiala că limba română ar fi atât de primitivă, de rudimentară, încât va rămâne exclusiv un mijloc de comunicare între ciobani.

Cea mai mare provocare la adresa limbii române, în viziunea autorului, o reprezintă azi internetul, unde oricine poate găsi toate splendorile, dar și mizeriile ei, de obicei ascunse după anonim, în comentarii veninoase. Infern și paradis deopotrivă, internetul este comparat de autor „cu o metropolă, în care conviețuiesc culmi ale artei și științei alături de derapajele cele mai respingătoare ale ființei umane”. În această

ordine de idei, autorul ne îndeamnă „să cunoaștem această realitate lingvistică, întrucât ea nu e decât oglinda unei realități umane, sociale, pe care nu o putem ignora”.

Standardizarea excesivă a vocabularului tinerilor vorbitori, sărăcia, stereotipia exprimărilor, folosirea exagerată a abrevierilor, evitarea în educație a stărilor, atitudinilor interrogative, de căutare, de îndoială, de mirare, de nedumerire, de contemplanță, de extaz, de umor și ironie etc. se reflectă nemijlocit în sărăcia practicii vorbirii și scrierii. Or, această sărăcie verbală, comunicarea dintre părinți și copii redusă la schimbul de sintagme, silabe, interjecții, fraze trunchiate, lipsa unei biblioteci în casele oamenilor, care i-ar oferi copilului paradisuri de limbă română, alunecarea excesivă în argou nu pot decât să dăuneze, să adumbrească splendorile ei. La acestea se mai adaugă manualele școlare, în parte din ele (matematica, fizica, chimia, istoria, geografia), limba română, practic, fiind eliminată, simbolurile, figurile geometrice, formulele, schemele etc. substituind-o în exclusivitate.

Fascinat de dulceața moldovenească a limbii române din Republica Moldova, autorul constată în același timp că „românii de la stânga Prutului au simțit tot timpul că limba română este marca identității lor”, că „limba română contează pentru ei nu numai și nu în primul rând prin funcția ei utilitară, instrumentală, ci prin valoarea ei istorică, națională, culturală”.

Considerând globalizarea o condiție inevitabilă a lumii în care trăim, Solomon Marcus reflectează asupra câtorva aspecte destul de importante ale problemei în cauză: comportamentul nostru ca vorbitori de limbă română în fața globalizării, strategia lingvistică adoptată de noi în procesul de globalizare, consecințele lingvistice ale amestecului de populații, româna învățată ca limbă străină etc.

Să-i dăm Cezarului ce este a Cezarului. Solomon Marcus, în 2013, când revista „Limba Română”, părăsită de cei care ar trebui s-o sprijine, risca să moară, a manifestat spirit activ, făcând un apel către autoritățile competente din Republica Moldova și din România, către noi toți, cititorii acestei publicații, întrebând într-un emoționant mesaj: „Putem asista indiferenți la încetarea apariției revistei «Limba Română» de la Chișinău, exact într-un moment în care este o tot mai mare nevoie

de ea?”. Reacția susținătorilor revistei n-a întârziat. Zeci de intelectuali de pe cele două maluri ale Prutului și-au exprimat opinia pe marginea articolului *Un semnal de alarmă: „Limba Română”*, semnat de distinsul om de știință și cultură Solomon Marcus, acestea fiind incluse de autor în cartea sa *Limba română – între infern și paradis* (capitolul III), ca un argument ferm la reflecțiile dumisale pe marginea destinului limbii române, în general.

În paragraful intitulat „De la o întrebare de ieri la una de azi”, autorul își încheie cugetările cu o altă întrebare („Va fi limba română capabilă să facă față interacțiunii crescânde cu alte idiomuri, nu dizolvându-se în acestea, ci descoperindu-și și manifestându-și mereu o nouă identitate?”), care îndeamnă cititorul să cugete, îi stimulează interesul de cunoaștere. De fapt, întreaga lucrare *Limba română – între infern și paradis* de Solomon Marcus provocă cititorul prin atitudinile interrogative, de contemplare, de îndoială, de mirare etc. ale autorului.

Nota redacției: Volumul *Limba română – între infern și paradis* a fost lansat vineri, 29 august 2014, și la Galeria Dialog a Primăriei sectorului 2, București, în deschiderea Târgului de carte „Iubim limba română” din cadrul Zilelor Limbii Române, scrie presa din România.

Criticul literar Gabriel Dimisianu a apreciat că volumul este foarte important pentru toți vorbitorii de limba română, acesta fiind dedicat în special locuitorilor din Basarabia. „Cartea pe care o avem în față este o carte despre limba română, despre importanța limbii române, atât pentru noi, cei care o vorbim în țară, cât și pentru cei care o vorbesc în afara țării, care o vorbesc în Basarabia, așa-numita Republica Moldova, și care sunt interesați de ea și de care profesorul Solomon Marcus s-a ocupat întotdeauna. (...) Cartea este dedicată vorbitorilor de limba română din Basarabia, în special, fiindcă au nevoie să fie ajutați să înțeleagă și să vorbească corect și frumos limba lor, limba națională”, a afirmat Gabriel Dimisianu la lansarea cărții.

Revista „Limba Română” exprimă și pe această cale domnului Solomon Marcus sentimentele de grațitudine pentru sprijinul moral acordat publicației noastre, pentru interesul manifest față de soarta Limbii Române ca axă și marcă a identității românilor.

Gheorghe C. PATZA

Doi autori, două teritorii românești

Gh.C.P. – avocat în cadrul Baroului Suceava, membru în Comitetul de direcție al Societății Scriitorilor Bucovineni (Suceava) și al Asociației Scriitorilor și Artiștilor din Țara Dornelor (Vatra Dornei), membru al Ligii Scriitorilor din România, Filiala Iași. Autor a 17 cărți, dintre care: *Pământul Șar* (roman), *Întoarcerea lui Dracula* (roman), *Robe cu molii* (proză scurtă, premiul SSB Suceava), *Mânzul* (proză scurtă, premiul Fundației Culturale Bucovina), *Camarazii și alte povestiri* (proză scurtă, premiul SSB Suceava), *Din Bucovina* (studii etnografice), *Glasuri bucovinene* (critică literară) ș.a.

Declinul istoric al Basarabiei și Bucovinei – mărturii și imagini (Iași, 2014) este semnată de Diana Vrabie și Constantin Chirilă. Doi autori aparținând unor generații diferite, cu un parcurs intelectual diferit, pe care îi unește marea dragoste pentru Basarabia și Bucovina, cele două teritorii românești care au pățimit atât de mult de-a lungul istoriei.

Diana Vrabie, tânăr istoric și critic literar, conferențiar universitar la Catedra de literatură română și universală a Facultății de Litere din cadrul Universității „Alecru Russo” din Bălți, basarabeancă de origine, este licențiată în litere la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și doctor în filologie din anul 2004. Este membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și din România.

Constantin Chirilă este un intelectual român aparținând generației vârstnice, patriot și militant pentru refacerea spirituală și unitatea culturală a populației de pe cele două maluri ale Prutului.

Pentru Constantin Chirilă timpul are mai puțină răbdare, de unde evocările patetice ale evenimentelor și scurtele reportaje însuflețite despre scenele istorice la care a participat după anul 1989.

Volumul constituie un recurs la memorie, o antologie cuprinzând mărturii și imagini din

devenirea basarabenilor ultimului sfert de veac, ca și a bucovinenilor din Bucovina de Nord. În acest sens *declinul istoric* trebuie înțeles nu ca o întunecare a orizontului devenirii, ci ca o luptă pentru înlăturarea piedicilor puse din exterior, dar și din interior, în calea refacerii relațiilor spirituale și unității culturale românești, multă vreme obstructionată de forțe ostile. Căci Basarabia și Bucovina sunt *destine sub vremi*, după cum apreciază Diana Vrabie, printr-o fericită metaforă, într-un consistent text introductiv [p. 7-21].

Urmează o trecere în revistă a procesului de rusificare și a situației Bucovinei după anexarea din 1775. Trebuie subliniat faptul că Diana Vrabie dă dovadă de un remarcabil spirit de sinteză, punctând cu multă precizie jaloanele istorice ale celor două teritorii, dar și cu sensibilitate, făcând apel la texte clasice, precum *Drumuri basarabene* de Mihail Sadoveanu, sau contemporane, cum ar fi *Din Calidor* de Paul Goma.

E amintit masacrul celor trei mii de bucovineni de la Fântâna Albă din 1940, sunt trecute în revistă abuzurile asupra populației, deportările, incendierea așezămintelor culturale, crimele împotriva umanității, teroarea permanentă asupra civililor, anihilarea intelectualității, ca fiind piedica principală în calea rusificării.

Participantă la mai multe simpozioane desfășurate sub genericul „Experimentul Pitești”, Diana Vrabie prezintă opere ale unor scriitori ca Nicolae Costenco, sancționat prin ani grei de detenție dincolo de Cerul Polar și pe care l-a actualizat în conștiința publică.

Sunt menționate numele lui Grigore Vieru și Ilie Ilașcu, patrioți capabili să potenteze conștiința unității de neam și a mândriei naționale.

De la general la particular acum: capitolul „Unitate de neam și unitate de limbă” dezbate o serie de manifestări culturale, prezintă reviste de cultură și asociații de același profil. Pe lângă textele lui Constantin Chirilă, îl citim pe profesorul Grigore Bostan (*Basarabia și Bucovina – șanse ratate*) și pe Nicolae Dabija (*Oglinzi bolnave*), ambii nemulțumiți de evoluția relațiilor dintre România și Republica Moldova de după 1989.

Se distinge prin echilibru și sobrietate discursul Diane Vrabie, intitulat *Revista Limba Română – tribuna culturii românești* și rostit cu

prilejul unei aniversări a revistei „Limba Română” de la Chișinău [p. 62-64].

Următorul capitol, „Detenții și masacre politice – mesaje pentru posteritate” [p. 69-124], este dedicat unor evenimente dramatice pentru basarabeni și bucovineni și unor personalități ce au avut de suferit în gulag pentru ideile și patriotismul lor, dar și tragedia românilor transnistreni: „Fântâna Albă – Katyn-ul românesc”, poeziile *Fântâna Albă* și *Trenul morții*, ambele avându-l autor pe Vasile Bâcu, președintele Societății Culturale „Mihai Eminescu” din Cernăuți (ultima dintre ele dedicată memoriei celor deportați), lecțiile de patriotism ale Nataliei Ilașcu, mama eroului Ilie Ilașcu [p. 103-115], acestea reprezentând texte și comunicări aparținând lui Constantin Chirilă. Se distinge din nou Diana Vrabie, prin obiectivitate și spirit științific, cu ale sale comunicări prilejuite de edițiile XI, XII și XIII ale simpozionului „Experimentul Pitești – reeducarea prin tortură. Literatură de detenție anticomunistă”.

Tânăra autoare semnează recenzii la volumele *Călătorii în jurul omului* de Alexei Marinat și *Din bezna temniței... Scrisori din Gulag* de Nicolae Costenco, autori basarabeni practic necunoscuți, din păcate, în România.

Ultimul capitol, „Figuri de valoare ale culturii românești din Basarabia” [p. 127-167], profilează contribuția culturală a unor ilustre personalități, precum Grigore Vieru, Eugeniu Coșeriu, Paul Goma ș.a.

Bogata iconografie a volumului îi aparține lui Constantin Chirilă, un pasionat al aparatului de fotografiat.

Îmbinare a unei valoroase teorii de critică și istorie literară (Diana Vrabie), cu spiritul practic, cu acțiunea (Constantin Chirilă), volumul constituie o reușită în activitatea de descifrare a devenirii istorice a Basarabiei și Bucovinei.

Angela MIRON

210 compuneri și teste rezolvate. Limba și literatura română – un pas sigur spre un BAC de succes

A.M. – profesoară de limba și literatura română, Liceul „Prometeu-Prim”, grad didactic I.

Moto: „O carte este o ușă care vă așteaptă să o deschideți. Dincolo de ea sunt promisiuni și certitudini. Dacă ați deschis-o, pășiți cu încredere mai departe, fără să uitați că fiecare pas în plus în cunoaștere presupune, în același timp, efort și bucurie. Bucuria de a reîntâlni ceea ce ați învățat în anii de dinainte de a descoperi lucruri și perspective noi, texte și elemente noi de comunicare, așa cum au fost pregătite și adunate între pagini de carte școlară, pentru a servi preocupărilor și așteptărilor celor care acum învață.”

Corneliu Crăciun

Examenul de bacalaureat, ca probă de evaluare finală, reflectă o situație care obligă la constatări, analize și identificarea soluțiilor în vederea asigurării unei educații de calitate. Rezultatele din ultimii ani confirmă necesitatea stringentă a unei pregătiri conștiente, riguroase, metodice pentru a susține examenul de bacalaureat la Limba și literatura română.

În acest sens, ne bucură apariția unei

cărți-sinteză a activității didactico-metodice desfășurate de către profesorii Constantin Șchiopu și Cecilia Stoleru, *210 compuneri și teste rezolvate. Limba și literatura română*, apărute la Editura TEO-Educațional, 2014.

Constantin Șchiopu, doctor, conferențiar universitar, profesor de limba și literatura română, un bun și competent coleg la catedră, este autorul a peste 100 de lucrări: manuale școlare (*Literatura română*, manuale pentru clasele a X-a; a XI-a; a XII-a), ghiduri (*Comentarii literare. Ghid pentru examenele de bacalaureat și de admitere*), studii critice (*Poezia lui Stefan Augustin Doinaș: între mitic și baladesc*), antologii (*Slove de foc și slove făurite. Antologie de poezie românească interbelică*) etc., lucrări de o reală utilitate pentru studierea limbii și literaturii române.

Lucrarea *210 compuneri și teste rezolvate. Limba și literatura română* este concepută ca un ghid recapitulativ, unitar și sintetic pentru pregătirea examenului de bacalaureat, alcătuită în conformitate cu cerințele curriculumului și cu prevederile Ministerului Educației din Republica Moldova privind proba scrisă a examenului de bacalaureat la disciplina Limba și literatura română.

Cartea pornește de la ipoteza că, prin cunoașterea / înțelegerea / exersarea / interpretarea conceptelor-cheie, elevii își vor forma și dezvolta competențele specifice disciplinei și, de fapt, vor răspunde Cadrului European Comun de Referință pentru Limbi, care consideră comunicarea în limba maternă „o abilitate de a interacționa într-un mod adecvat în cadrul întregii game a contextelor sociale și culturale”.

Prin conținutul său lucrarea are ca scop să răspundă la un șir de întrebări, pe care și le pune fiecare dintre candidații la bacalaureat și profesorii de limba și literatura română la orele de curs.

Cartea este alcătuită din șase părți și anume:

Partea I-a – Proza;

Partea a II-a – Dramaturgia;

Partea a III-a – Poezia;

Partea a IV-a – Caracterizarea personajului literar;

Partea a V-a – Noțiuni de teorie literară;

Partea a VI-a – Compuneri de utilitate socială și compuneri-corespondență.

Lucrarea cuprinde mai multe tipuri de subiecte:

- compuneri-eseuri de tip structurat, pornind de la un fragment dintr-o operă literară, de la o aserțiune critică sau având o anumită temă;
- caracterizări de personaje;
- includerea unei opere într-o specie sau într-un curent literar;
- comentarea titlurilor etc.

De exemplu: *Caracterizați, într-un eseu structurat de 2-3 pagini, personajul principal dintr-un roman realist studiat.*

Cerințe:

- definiți realismul;
- indicați 4 trăsături caracteristice acestui curent literar;
- prezentați evoluția personajului ales;
- indicați mijloacele de caracterizare utilizate de autor;
- reliefați semnificațiile acestui personaj.

Testele din volumul prezentat oferă sugestii de rezolvare, modele-suport pentru a susține cu succes examenul final, facilitând înțelegerea, interpretarea și comentarea fragmentelor din operele literare. Aceste modele îi ajută pe elevi la rezolvarea subiectelor I și II ale probei scrise.

Partea a VI-a a respectivei lucrări: *Compuneri de utilitate socială și compuneri-corespondență (Cererea; CV-ul; Procura; Anunțul; Scrisoarea de felicitare; Scrisoarea de intenție etc.)* ghidează elevul spre rezolvarea celui de-al III-lea subiect al testului.

Persoanele interesate vor găsi în această carte explicarea și exemplificarea noțiunilor de teorie literară: figuri de stil, tipologii de personaje, elemente de structură și compoziție etc.

În concluzie, lucrarea este eficientă în dezvoltarea competențelor specifice obiectului Limba și literatura română, oferind posibilități de atingere a succesului școlar prin examenul final – bacalaureatul, precum și de formare a unei personalități multilateral dezvoltate.

Natalia RUSICA

O carte de incontestabilă utilitate

Comunicarea: greșeli și soluții.

Problemar la limba română

de Constantin Șchiopu, Marcela Vâlcu-Șchiopu

N.R. – profesoară de limba și literatura română, Liceul „Prometeu-Prim”.

În procesul de optimizare a tehnologiilor didactice universale și potrivit tendinței Uniunii Europene de a asigura buna funcționare a limbilor, de o mare importanță este corectitudinea comunicării. În această ordine de idei, nu trebuie uitat faptul că pentru a vorbi corect o limbă nu avem nevoie de toate cuvintele acestei limbi, însă, în mod obligatoriu, va trebui să cunoaștem toate normele gramaticale fundamentale ale ei. S-a subliniat în repetate rânduri în literatura de specialitate că nu pot fi asimilate la un nivel satisfăcător cunoștințele, noțiunile, categoriile și conceptele cu care operează diferite discipline de învățământ fără cunoașterea limbii materne, deoarece activitatea de învățare este condiționată de capacitatea de înțelegere și de exprimare a ceea ce elevii citesc și ascultă. Studiul limbii române are o importanță incontestabilă în

procesul de formare multilaterală a elevilor. Fără însușirea corespunzătoare a limbii materne, care pe bună dreptate este considerată „sufletul învățământului”, nu poate fi concepută evoluția intelectuală viitoare a elevilor, pregătirea lor corespunzătoare la celelalte discipline, precum și pregătirea pentru activitatea ulterioară.

Cartea recent apărută *Comunicarea: greșeli și soluții. Problemar la limba română*, semnată de Constantin Șchiopu și Marcela Vâlcu-Șchiopu, este binevenită acum, când trebuie depuse mult mai multe eforturi pentru predarea – învățarea eficientă a limbii române. Adresată unui public larg, cartea vizează, în primul rând, profesorii și elevii, deoarece școala este atelierul de bază al predării – învățării limbii, aici elevii au modele de exprimare corectă, doar în școală elevii pot să-și verifice corectitudinea construirii unei fraze, a exprimării unui gând. De aceea, după cum susțin autorii, „primul obiectiv al lucrării constă în a-i ajuta pe vorbitori să-și soluționeze aceste probleme și să-și formeze deprinderi de gândire și de vorbire corectă” și al doilea: „a-l feri pe vorbitor de greșeli de gândire și de comunicare, iar dacă le-a comis, a-l deprinde să le identifice și să le corecteze”. Astfel, ajutând cititorii „să cunoască mai bine limba română și să-și ridice nivelul de cultură a comunicării”, cartea îi va influența cu adevărat pe cei pentru care limba română și cunoașterea acesteia este o necesitate vitală.

Totodată, lucrarea este de apreciat și pentru gama diversității problemelor de cultură a vorbirii pe care le abordează. Autorii propun spre analiză enunțuri cu greșeli, începând de la cele constând în prolixitate, pleonasm și tautologii, greșeli de punctuație, după care urmează un șir de paragrafe în care se propun enunțuri cu greșeli gramaticale frecvente. Anexele prezentate la finele cărții vizează utilizarea semnelor ortografice, reguli de ortografie a cuvintelor compuse și de folosire a majusculei, conform prevederilor DOOM-ului.

Problemarul la limba română poate fi comparat cu un ghid salvator, structurat într-un asemenea mod, încât te poți orienta cu ușurință: în prima parte a acestuia sunt atestate enunțurile cu greșeli, oferindu-i cititorului oportunitatea „să identifice, să comenteze și să corecteze erorile”. Iar dacă cititorul întâmpină dificultăți în acest joc al depistării și corectării greșelilor din enunțurile propuse de către autori, atunci el va putea găsi răspunsurile corecte și soluțiile în partea a doua a lucrării.

Relevantă pare și intenția autorilor de a însoți răspunsurile prezentate de comentarii utile ce facilitează înțelegerea materiei expuse. Deosebit de valoroasă este tendința autorilor de a explica, înainte de toate, tipul greșelilor, cauza acestora, consecințele asupra comunicării, fapt ce facilitează depistarea și corectarea lor. Autorii urmăresc și menționează faptul că respectiva muncă are „menirea să-l pregătească pe solicitant mai întâi teoretic, după care acesta, prin diverse exerciții, își va forma deprinderi practice de a rectifica greșelile de tipul celor abordate în compartimentul respectiv”.

Astfel, utilitatea *Problemarului* este incontestabilă, deoarece oferă posibilitatea de a exersa și, totodată, de a verifica instantaneu dacă tipul respectiv de greșeli a fost „asimilat” de către utilizator. În acest sens, cartea merită toată lauda, pentru că, acceptând provocarea lansată de către autori, cititorul este implicat cu adevărat în identificarea și corectarea greșelilor din enunțurile propuse și, astfel, culegerea „se personalizează” de fiecare dată, transformându-se în propriul caiet de note al utilizatorului, ceea ce-i conferă unicitate. În acest sens, culegerea respectivă poate fi recomandată tuturor elevilor, de gimnaziu și de liceu, ce urmează să susțină examenul de BAC la Limba și literatura română, mizând pe faptul că le va fi un adevărat îndrumător în cunoașterea limbii române. Culegerea va fi de un real folos și celor care se ocupă de elaborarea și revizuirea textelor – redactori, jurnaliști –, precum și tuturor celor care se îngrijesc de nivelul lor de cultură a comunicării.

Ana CIOBANU

Scut în depășirea „probei de foc”

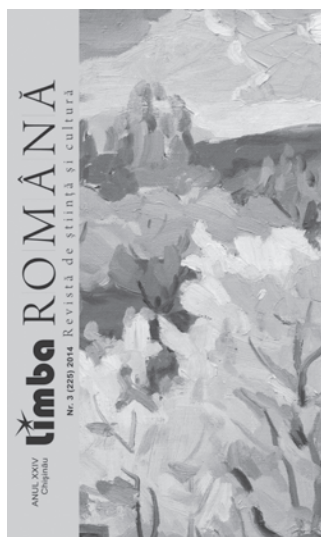
A.C. – lector universitar,
Catedra de limbă
română și terminologie
medicală, Instituția Publică
Universitatea de Stat de
Medicină și Farmacie
„Nicolae Testemițanu”.

„Limba Română” este una dintre revistele a cărei menire constă în a instrui și a promova aplicarea corectă a normelor limbii române standard în scriere și vorbire și, totodată, în a prezenta rezultatele unor cercetări asupra limbii, din punct de vedere morfologic, sintactic, lexical, ortografic etc.

Revista a devenit în timp „un instrument indispensabil de lucru pentru cadrele didactice, un ajutor eficient pentru toți cei interesați de cunoașterea temeinică a limbii materne”.

În contextul susținerii examenelor de absolvire, revista a realizat o ediție specială, concepută ca suport didactic-orientativ pentru subiecții-obiecții educației lingvistice și literar-artistice: elevi, profesori și toți cei interesați. Textele, semnate de cunoscuți specialiști în domeniu, își propun să contribuie „la optimizarea procesului de predare, dar și la creșterea randamentului orelor de română”.

Prin urmare, numărul trei al publi-

cației, din 2014, constituie, în acest sens, un ajutor esențial pentru cei care urmează să susțină examenul de bacalaureat la limba și literatura română, ideea fundamentală fiind redată chiar în titlul editorialului: *BAC-ul, oglindă a școlii și a societății* (autor: Alexandru Bantș, p. 7-9).

Și pentru că bacalaureatul reprezintă „proba de foc”, un adevărat scut în depășirea acesteia îl prezintă varietatea și diversitatea textelor ce vin să pună în lumină dificultățile întâmpinate în procesul de pregătire pentru examene și susținerea acestora. Astfel, deosebit de sugestive și tot atât de recomandabile sunt studiile și analizele grupate la rubrica *Evaluare*. Remarcăm, aici, *Testul pentru examenul de bacalaureat: posibile erori și modalități de rezolvare* (p. 10-19), în care Constantin Șchiopu atrage atenția cititorilor asupra unui șir de greșeli ce ar putea fi comise la rezolvarea testelor pentru examenul de bacalaureat, oferind în același timp sugestii utile.

Dat fiind faptul că lectura este o condiție sigură a reușitei elevului, contribuind la dezvoltarea gândirii prin asigurarea suportului evoluției intelectuale, ea „trebuie urmărită ca finalitate de bază atât a educației, în general, cât și a educației lingvistice și literare, în particular”. Pe această direcție de gândire se încadrează și articolul *Metode și tehnici de evaluare autentică a competenței de lectură* (p. 20-30), în care Maria Hadârcă propune o serie de tehnici și metode formative și formatoare de apreciere a competenței de lectură: observația, dialogul euristic, itinerarul de lectură, autoevaluarea.

În structura acestui volum, un amplu spațiu este acordat receptării și interpretării textului în procesul predării literaturii, fapt concretizat și în studii ca: *Opera dramatică. Comedia. „O scrisoare pierdută” de Ion Luca Caragiale* (Marin Iancu, p. 69-75), *Receptarea romanului „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război” de Camil Petrescu* (Maria Abramciuc, p. 56-68), *Textul literar din perspectiva psihologiei procesului de creație* (Ana Ghilaș, p. 89-97), *Repere teoretico-metodologice în abordarea stilului individual al scriitorului* (Lilia Răciulă, p. 121-126). Articolele pun la îndemână un set de instrumente didactice, analizează pe larg, dar simplu, operele literare, fiind de un mare folos la interpretarea textului, la înțelegerea rolului operei și al scriitorului din perspectivă istorico-literară, la identificarea structurilor narrative și la analiza pertinentă a mijloacelor artistice.

Un compartiment de interes deosebit, cu referire la corectitudinea lingvistică, este *Limba, comunicare și educație lingvistică*. Preocuparea pentru cultivarea limbii rămâne mereu în actualitate, căci sunt încă destul de numeroase abaterile de la limba română corectă, manifestate preponderent atât în vorbire, cât și în scris. În consonanță cu cele menționate anterior, remarcăm articolul *Despre unele greșeli de exprimare a relației sintactice de coordonare* de Marcela Vâlcu.

Un alt articol privind educația lingvistică îl constituie și studiul *Dimensiuni pedagogice ale cultivării limbii române în Republica Moldova* (semnat de Vlad Pâslaru, p. 135-142), în care se menționează că „primul lucru în legătură cu predarea limbii române în școală este înțelegerea faptului că timpul didactic n-ar trebui consumat exclusiv pentru studiul sistemelor limbii, care reprezintă forma abstractă a acesteia, ci gestionat cu pricepere și eficiență pentru valorificarea limbii în funcțiune”, realizarea acestui demers fiind posibil prin intermediul a trei coordonate: individuală, comunitară și educativ-didactică.

Vom întâlni, în cadrul rubricii *Atelier de scriere și citire*, o serie de criterii, metode și tehnici de o mare utilitate în procesul de elaborare a propriilor texte.

Parte integrantă a vieții culturale, pictura este prezentată în acest volum prin articolul *Între speranțe și capcane* (semnat de Tudor Zbârnea, p. 127-129), ce are rolul de „a pune în valoare expoziția *Comandă socială și rezistență prin artă*”.

În încheiere, menționăm că revista *Limba Română*, nr. 3, 2014, prin problematica abordată, devine un reper util și important în formarea viitorilor absolvenți ce au de trecut și de învins „proba de foc” – bacalaureatul.

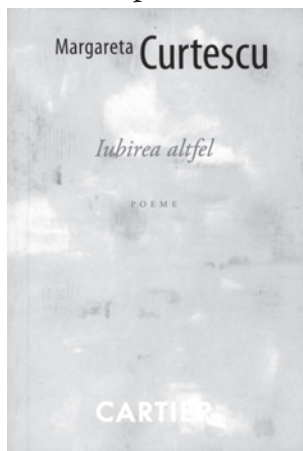
Diana VRABIE

***Iubirea altfel* sau plânsul ca ofelizare**

D.V. – dr. conf. univ.,
Universitatea „Alec Russo”,
Bălți, Catedra literatura
română și universală.
Autoarea volumelor *Urme
pe nisip* (2005), *Cunoaștere
și autenticitate* (Premiul
Didactica al Salonului
Internațional de Carte, Iași,
2009), *Literatura pentru
copii* (Premiul Ministerului
Educației la Salonul de
Carte pentru copii, Chișinău,
2010). Membru al Uniunii
Scriitorilor din Republica
Moldova și din România.

Cu intermitențe conștiente și asumate, traiecul creativ al poetei Margareta Curtescu, consolidat prin volumul de debut *Prinsă între clamele speranței* (1997) și fortificat ulterior prin ciclul de poeme *Simple bluesuri* (2003), cunoaște o nouă repriză prin simptomaticele volum *Iubirea altfel*, apărut la finele lui 2013, la Editura Cartier. *Dialogul interior*, pe care îl identifica, motivat, criticul Dan Mănuță, în volumul de debut, este perpetuat printr-un act de fidelitate față de propria structură lăuntrică. Sfidarea emfazei prin intermediul purității și a marilor gesturi, prin ingenuitate, continuă să alimenteze stilul suav, răscolitor al poetei, menținându-se într-un registru de tranșanță confesivă.

Dispuse pe portativul unui jurnal poetic, conceput în timp, fără grabă, cu responsabilitatea celui pentru care scrisul e înainte de toate *trăire*, și abia după aceea *facere*, poemele din actualul volum al Margaretei Curtescu relevă nu doar o iubire altfel, ci și un scris altfel – unul mai cu nerv, mai nemângâiat, cu inflexiunile

specifice unei conștiințe interesate în permanență de propria-i descoperire, dar și de descoperirea Celuilalt: „dincolo de toate viața mea ca o apă tulburată de vânt /viața ta ca o sabie cu tăișul întors spre mine” (*dincolo de toate*).

Scrisul, fără falsă ostentație, se revoltă acum împotriva viermelui subteran, care este literatura, dizgrațioasă ființă, pentru că se lasă violentată de metaforele unduioase: „miros a literatură și îmi displace (*olfactiv-1*), se confesează poeta. Vechea revoltă împotriva literaturii este convertită la autoare într-un strigăt de întoarcere la nerostit, la tăcere, la introvertire, pentru a evita profanarea inefabilului. Asemenea eroului Virginiei Woolf din *Valurile*, care se arată siluit de frazele ce se așază „cu eleganță pe pământ și merg cu un pas foarte sigur”, clamând necesitatea unei singure silabe ca acelea ale copiilor, a unui geamăt, a unui țipăt, Margareta Curtescu, debusolată de cuvintele ce se înghesuie lângă mână, visându-se toate mirese, optează pentru melodia continuă a vieții interioare, melodie care dăinuie invizibilă, sugerând – „dincolo de toate viața mea” (*dincolo de toate*).

Așa cum „între lucruri și scrierea lor există un drum învăluit de o ceață lăptoasă” (*ploaie de week-end*), poezia Margaretei Curtescu nu trebuie ascultată, ci privită și inhalată olfactiv. Poemele au iz de salcâm, de platan, de gârbovi, de crini, măceș, iasomie, fluvii de roze, iriși, violete, dumițițe, toate prinse într-o cavalcadă ce face să vibreze epiderma. Dacă în *Simple bluesuri* floarea de vâsc, ca metaforă a singurătății și austerității roditoare, domina luxurianța vegetală, după cum remarca într-o cronică Nicolae Leahu, în prezentul volum, măceșul pare a fi elementul vegetal dominant, în accepția sa de simbol cosmic, cu trimitere la cele cinci elemente esențiale – focul, apa, pământul, aerul și lemnul: „plâng eu acum frângând ca într-un vis urât *tufele de măceș* ce ne-au împânzit casa” (*pisica noastră cea albă*).

Fibrele cromatice își dispută întâietatea, într-o tentativă de transcendență a universului: „în februarie căldurile desfac în văzduh franjuri *oliv*”; „o aromă *violetă* de regina-nopții”; „dimineața străpunge blocuri *gri*”, iar „cerul toamnei *grizonat*” este prins „în jocul toamnei de-a berbeleacul”. „Ochiul” și „mirosul” declanșează un sistem de corespondențe prin diferite asociații datorate superochiului eului: „toate zările arâmii răsfrânte în iriși lunecau peste roci dezgolite”. Tușele bacoviene dezgo-

lesc însingurarea chistică, captivitatea existențială, vibrațiile mistice și trimit la un sfârșit de lume, în care „ca o mantie textul cade moale pe foaie ca o mantie” (*un fel de fiertură din renunțare și alte ingrediente*). Atunci când olfactivul îi pervertește simțirea, se vede nevoită să apeleze la senzația textilă: „a nins și aceste senzații textile m-au prins tocmai când traversam strada hotin” (*ninsoare în martie*). Culoarea ninsorii este un însemn al deznădejzii, culoarea care acoperă totul, inclusiv speranțele. Raporturile dintre „senzație” și „emoția estetică” se află, în poemele Margaretei Curtescu, într-o legătură indisolubilă, reliefând trăirea intensă. Percepția tactilă subliniază o dată în plus natura estetizantă a autoarei, care investighează epidermic vâscozitatea coconului țesut din arome violete sau bieteile moluște gelatinoase, într-o interacțiune intimă cu vegetalul.

Revin obsesii mai vechi, cum ar fi (*auto*)*exilul*, în sens de paradis camuflat, accesibil doar pentru cei inițiați, *lacrimile și plânsul*, departe de accepția de fericire de nesuportat și, mai degrabă, de ceea ce Bachelard numește *ofelizare, umbra*, în sens blagian, de reflex al eternității, *tăcerea*, ca liniște și ne-spus în același timp: „dar am tăcut când mi-ai zis că îți plac poemele mele apoi ți-am tot vorbit în mine până la miezul nopții” (*un fel de fiertură din renunțare și alte ingrediente*). Semnul *tregerii* sau al *punților* este recurent, ca imagine, stare sau atitudine: „zilele au trecut sperioase ca niște șopârle lăsându-și cozile” (*un poem ca o zdreanță*) sau „drumurile toate pe care-am trecut se-ncovoie se-ncolăcesc de durere” (*pisica noastră cea albă*). Vocea lirică rostește incantații magice pentru a chema din trecut *iubirea*, iar imaginarul romantic recuperează simbolul pierdut al cuplului ideal: „ne priveam până când simțeam cum din viețile noastre ca din ramuri de viță-de-vie tăiate începea să picure ceva aidoma sevei” (*anul șarpelui*). Erosul este marcat de emoția primei iubiri, a cărei experiență menține subiectul în pragul revelației: „îmi amintesc cum toate viețile m-au părăsit când tu m-ai atins” (*tu*). Dincolo de retrospectivile senzuale, iubirea are acum și alt nume – e „vârtejul cald”, care intră în oase și străpunge măduva. Trăind prin emoție implicări materne, cu fulminații de iubire, până la desființare de sine („mă retrag dintre gânduri dar toate vin lângă mine mă înconjoară și strigă în cor marius unde ești marius unde ești marius unde ești”) (*poem*), poeta își dezvăluie feminitatea explozivă, totală: „sunt femeie am țipat” (*pa-*

rietale), urmând o traiectorie labirintică cu împliniri și neîmpliniri feminine inerente.

Mediul amniotic al poeziei este dominat de tristeți și melancolii împinse în pragul durerii metafizice: „colcăie în mine plânsul cu apele lui dezvățate noapte și zi” (*plânsul*). Sub urzeala voit discretă a sensurilor se zbate clocotind viața matură, întrebătoare, neresemnată („ce e viața noastră doamne nu cumva un priveghi nu cumva” (*elegie*)), din care răzbat elementele unui soi de biografism resimțit organic: „fiul meu e la vârsta bicicletei cu două roți...” (*frică de noapte*). Eul profund estompează eul biografic, întrucât confesionalul Margaretei Curtescu atinge mai puțin temele personale, de pură urgență biografică, făcând loc discreției poetice care trădează un fond sufletesc sensibil. Destinul, perceput ca fundament al demersului liric, nu poate fi doar o biografie a persoanei, ci una a spiritului, e cea care se întrupează prin cuvânt și care devine o expresie vie a plenitudinii și durerii deopotrivă. Eroina se autoportretează, relevându-și sensibilitatea hipertrofiată, printr-un gest de denudare criptică: „dar eu nu sunt decât un sarcofag umplut cu resturi de sentimente de palpitații nervoase cu reziduuri de spasme” (*când nimic nu mai e de spus și lumea se ține de tabieturi*). Sinceritatea la Margareta Curtescu e mod de ființare – „nimic nu voi omite din poemul ce se adună sfios în jurul trupului meu” (*iarna mieilor*), dar și terapie în același timp: „toate bibelourile de porțelan mă privesc nedumerite dar eu scriu cel mai sincer poem” (*cel mai sincer poem*).

Poezia se pare că rămâne, în viziunea Margaretei Curtescu, o instituție mântuitoare („acest poem îmi înfășoară inima precum un bandaj”) (*poemul de seară*), chiar dacă eficacitatea sa privește mai mult o inefabilă ordine lăuntrică, protejată prin sângereare de sine.

Margareta CURTESCU

M.C. – pseidonim literar al Mariei Abramciuc, poet, critic literar, eseist. Dr. conf. univ., Catedra de literatura română și universală, Facultatea de Filologie, Universitatea „Alecu Russo” din Bălți. Membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și a Uniunii Scriitorilor din România. A publicat versuri, articole de critică literară, eseuri în reviste din țară și de peste hotare: „Basarabia”, „Contrafort”, „Dacia literară”, „Semn”, „Poezia”, „Convorbiri literare”, „Familia”. Cărți publicate: *Prinsă între clamele speranței* (1997), *Simple bluesuri* (2003), *Eternul Orfeu* (2005), *Iubirea altfel* (2013).

ploaie de week-end

între lucruri și scrierea lor există un drum învâluit de o ceață lăptoasă din care ies mereu alta

nu sunt una singură amintește-ți de mine cea de o clipă în urmă și ritmuri de blues ca niște flăcări albe îți vor înfășa trupul

în casa mea ropotul ploii induce jerbe de pace ca într-un zbor de confetti stropi amestecați cu soare lucesc și îmi inundă până și spaima

nu voi reuși vreodată să scriu cartea informă a ploii pe urmele ei merg trasă la față mimând surâsul căci între lucruri și scrierea lor există un drum învâluit într-o ceață lăptoasă din care ies mereu alta

je suis moi

ziua nu prevestește nicio boare de vânt o li-niște ca de peșteră îmi schingiuiește timpanul iar tu îți aduni grijuliu cărțile îți treci palmele peste copertele lor și taci

să scriu mai bine despre tandra mea eșarfa maronie cu care mă-nfășor în zilele gri pe chi-ciură și vânt când lunec printre oameni repe-tând *je suis moi* și viețile mi se refac din bucăți aidoma unor puzzle colorate zile și nopți re-

vin uluite în jurul meu cu miresme de salcâm colinde de crăciun cântate pe la geamuri cu sora mea mai mare mi se revărsă prin vene cu sculați sculați boieri mari șiruri de chipuri uitate se întrupează mi se înghesuie în odaie vocile lor se îngemănează într-un vaier prelung

je suis moi e tot ce pot scrie acum când tu mângâi coperte reci afară păsări negre zboară paralel și lângă bloc plopi schilozi străjuiesc tăceri
je suis moi

când nimic nu mai e de spus și lumea se ține de tabieturi

când nimic nu mai e de spus și lumea se ține de tabieturi mâncând dulțețuri sorbind rom bând votcă tot ce se vede se știe se aude eu mă retrag în odaia unde spaima zumzăie printre lucruri

nu e doar o poveste e adevărul curat scriu și toate cuvintele mi se înghesuie lângă mână și toate cuvintele se vor mirese defilând pe podium în lumina verzuie a inimii

dar eu nu sunt decât un sarcofag umplut cu resturi de sentimente de palpitații nervoase cu reziduuri de spasme

când nimic nu mai e de spus și lumea se-ncântă de propriul chip scriu și fața mi se umflă ca de plâns și cearcăne se adâncesc sub ochii mei incolori devin perfect de urâtă sunt liniștea femeilor frumoase
sunt

ninsoare în martie

a nins peste bălți cu fulgi cât pana de găscă zăpadă umedă tocmai bună de curățat covoare orășenii și-au dezgolit casele au scos afară preșuri cu flori maronii cergi din lină de capră scoarțe roase de molii păretare vărgate să le-mbibe cu răcoare cu mana căzută din cer pe pajiști albe rămân dăre roșii-verzui de vopsele urme de vieți trecute pe alte tărâmurii

a nins și aceste senzații textile m-au prins tocmai când traversam strada hotin printre liceenii de la mihai eminescu mergând alene la vale pe sub platanii gârbovi printre pâraiele dezgolind insulițe insalubre și mâinile mele purtau suveica printre urzeală implantau în ea firul de bătătură alegeau culori pentru mănunchiul de ocheșele simțeam durerea din măduarele bunicii nădia tușeam astmatic pe pașiști multicolore urzeam vieți după vieți

de la bălți la bolzano înainte și înapoi

și va fi noapte și ziuă va fi și iarăși noaptea va veni cu orele ei strivite sub șine

și viața-mi va glisa pe drumuri anvelopele mașinii vor luneca turbate iar eu voi aștepta dimineața a doua când pe la șase voi saluta munții antici

și după două mii de ani cuvintele se vor îmbrățișa în sintagme *buon giorno italia! uomo vai? io sono maria*

și prima mea străbunică mă va îmbrățișa și primul meu străbunic îmi va face cu mâna

și cei de acasă vor tresări prin somn în dimineața cu ciripit de vrăbii moldave pe când mașina c-ab 123 va intra în tunel ca în craterul unui vulcan stins de două mii de ani

iubirea altfel

îmi retrag mâna din palma ta ca dintr-un cuib de lăstuni pun lespede la gura nebuniei care era cât pe ce să ne piardă ca două lujere biciuite de cineva în adâncuri țâșnim ambii în lumina străzii din fundacul unde tu o clipă în urmă vroiai să rămânem

va trebui să-mi irizez nervii cu oxibral vreo zece zile apoi un anotimp să freamăt mărunț ca o ploaie de toamnă să mă prefac că-ți vorbesc să

aleg personaje să rezum acțiuni să narez paralel acronic eliptic să tac în pauze să tac un secol și să-mi treacă

în februarie căldurile desfac în văzduh franjuri oliv tufe de liliac doldora de avortoni tânjesc după iarna cu gerul ei nespus de liniștitor întâmplările toate poartă numele tău ninsorile își lasă tandrețea peste alte stradele îmi potrivesc fulgarinul pe umeri curând va să plouă

un fel de fiertură din renunțare și alte ingrediente

dimineața picătura de cinism în ceaiul de plante mă revigorează îmi dezlănțuie cuvintele

dar am tăcut când mi-ai zis că îți plac poemele mele apoi ți-am tot vorbit în mine până la miezul nopții

despre cum caut o dietă sănătoasă un fel de fiertură din renunțare și alte ingrediente că eu nu știu să profit de orele împietrite în inima ta altcineva le-ar fi șlefuit demult și-ar fi făcut din ele o salbă de zile mari că piesa ta începea cu *ești o proastă* a mea se încheia cu *știu*

ca o mantie textul cade moale pe foaie ca o mantie

lanțul de sânge

lui em. g.-p.

înlănțuirea dezlănțuitelor lanț de sânge cu vârful limbii gustat sintaxă-hidră despiciând cu

trupu-i lucios apele-n două

retezi un cap răsar trei

retezi trei răsar nouă

retezi nouă răsar nouăzeci și nouă

înlănțuite dezlănțuitele înhămate la sângele nostru înhămate la carul ce
duceconduceinduceseducereduce sângele meu sângele tău sângele nostru
 cu tot cu muguri cu ramuri cu pâlcuri de arbori călătorind prin artere
 cu felii de viață și moarte cu tot

a treizecea zi la bolzano

desfac pumnul să mi se extindă răbdarea peste iarba în care s-alintă
 pătlagină și trifoi ca pe la noi aș scrie dacă ar fi să caut o rimă ca pe la noi
 umbra cireșului mă trădează pete de soare îmi joacă pe brațe dar eu
 scriu mai departe în caietul cu negre coperte *la vita e dolce in bolzano*
 aerul are trup răcoros să te lipești de el ca de un ultim amant să nu
 te mai desprindă nici chiar vârtecușul iscat de vreun gând venit de pe
 aiurea

din văi urcă spre cer norii ca niște regrete și eu stau sub cireșul-mascul
 care nu știe cum e să naști fructe și salamandre vin să mă vadă *la vita e
 dolce in bolzano*

Nicolae MĂTCAȘ

N.M. – filolog, lingvist, prof. univ., poet, publicist, traducător, om de stat.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Autor și coautor, redactor și corector a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a peste 250 de articole și studii. Semnează în 2010 volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, 552 p., editat de Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Fondator al revistei „Limba Română”.

Și toți se jură: lupi în piei de oaie...

Strămoșii noștri dorm sub bățatură
Și multă apă-a curs de-atunci în gârle,
Când zeii-i preschimbau în șerpi, șopârle
Să nu-i demaște: zei cu rața-n gură.

Urmași flămânzi visează la cocârle.
Modernii zei le pun călușu-n gură
Să nu-i declare la ANAF că fură
Ce-a mai rămas din țara cu trei târle.

Și toți se jură: lupi în piei de oaie,
Cioroi în voaluri, urși – blăni de cârlan,
Că au să curgă-aici – ca-n Canaan –
Și laptele, și mierea în șiroaie.

Ce-s Schengenul, nonvizele, UE
Pe lângă raiul pe pământ: RM?

Canari și noi, vânduți pe trei parale

Legat în lanțuri cobză de catarg
Să nu mă fure cântul de sirene,
Sub trilurile tale indigene
Și munți de fiare-aș fi putut să sparg.

Acum te zbați ca apele-n avene
 În colivie,-n doping un La Fargue,
 Doar glasul tău răsună ca în larg
 De dor de zbor, de boarea din morene.

Canari și noi, vânduți pe trei parale,
 În țarc închiși ca morții-n țintirim,
 Doar cântul nostru sfânt de dor și jale
 Ne-a ajutat să supraviețuim.

Și, liberi azi, aripile ni-s pale,
 Orbecăim, dar Țara n-o găsim.

Iar sângele, că-i verde sau de maur

Un om cu minte, sincer și modest,
 Ar fi, în toate,-un neofit chitit.
 Romanii au gravat-o în granit:
 Et semper homo bonus tiro est*.

Urmașii lor au dat-o pe cotit:
 „Cum sincer, ager, iute? Ce onest?
 Ba prost de-a-ntregul. Totul. Fără rest.”
 Și-l mână între-apus și răsărit.

Conducătorii lui, de sânge-albastru,
 Cu capu-n nori de morgă și prostie,
 Nu știu că-n brațul lor crește-un jugastru
 Și în răbdare-un pud de semeție,

Iar sângele, că-i verde sau de maur,
 Ar izbucni,-ntr-o zi, sălbatic taur.

* *Et semper homo bonus tiro est* (lat.) – Și omul bun mereu e debutant. Aici: debutant – de treabă; conștiincios; sincer.

Să avem o cruce și-un mormânt

De m-ai prinde hoț la vreo răscruce
Ori tâlhar cu capul pe butuci,
Să mă răstignești, Te rog, pe-o cruce,
Nu mă răstigni pe două cruci.

De-o să-mi cânte cucul într-o seară,
Să nu-mi cânte-n luncă și-n pripor.
M-am născut, cum știi, doar într-o țară
Și-ntr-o Țară, Doamne,-aș vrea să mor.

Uite nouri corbii cum se lasă
Pe pământul nostru și se-mbuib.
Adu Basarabia acasă
Și românii într-un singur cuib.

Să avem o cruce și-un mormânt
Și-un pământ nemuritor și sfânt.

Doamne,-adună-mă în una

Cică mă eliberase,
Când, de fapt, m-a ocupat.
Munți și mare îmi luase,
Fără Țară m-a lăsat.

Nu-ți pierzi mama-n joc de dame,
Nu poți graiul să ți-l schimbi.
M-a făcut cu două mame,
M-a făcut cu două limbi.

Var nestins a pus pe rouă,
Gard de sârmă peste râu.

Mi-a tăiat inima-n două,
Să-mi țin simțurile-n frâu.

Doamne,-adună-mă în una:
Suflul, limba, Țara, muma.

Și nici tu remușcare sau județ

Se cască ape tulburi iar la Nistru.
În dorne știuci au prins iar să urzească
Noi planuri de croială moschicească
Și unul decât altul mai sinistru.

Nu-i zi ca urzitorii să nu-și țeasă
Câte-un pichet pe pod, câte-un burmistru.
Să fii tu președinte, prim-ministru,
Că tot nu treci, fără permis, acasă.

Trecând să-și ia, pe mal vecin, mireasă,
Un transnistrean nu-l vede pe vagmistru.
Acesta – țaț! – parc-ar cânta la sistru.
Dintr-o rafală-l face praf-pucioasă.

Și nici tu remușcare sau județ:
Sunt liberi șoimii, puii – în coteț.

Stejarii mor ca socluri statuare

Pe mal, în doliu, sălcii plângătoare
În luciul apei chipurile-și cată
Și-și plâng, amar, surata retezată
De-un cancer crud și-o crâncenă vâltoare.

Pe pisc, gorunul chica nu-și mai găta.
Stejarii mor ca socluri statuare
Și nu-i furtună-n stare să-i doboare
Nici după moarte, cât de-nverșunată.

Am fost, în viață, mare liniștită,
Corabie-n derivă, val în spume,
Fragilă salcă, frasin, tei în floare,

Aripi în nouri, pasăre rănită,
Dar când o fi să plec din astă lume,
Gorun m-aș vrea, pe creastă, în picioare.

Mariana POPA

Saloanele Moldovei (ediția a XXIV-a), 2014, Bacău – Chișinău

M.P. – manager Complexul
Muzeal „Iulian Antonescu”,
Bacău.

Saloanele Moldovei se prezintă, și anul acesta, ca o expoziție itinerantă între cele două țări românești, una de-a dreapta, cealaltă de-a stânga Prutului. Este o legătură de suflet, nu unică, dar cu siguranță cea mai puternică, cea mai durabilă în timp.

Manifestare expozițională competitivă, a fost inspirat relansată (începutul se află în anii Primului Război Mondial, la Iași) sub influența transformărilor petrecute pe continentul european în 1989-1991, în ideea de a înlesni și de a promova schimburile artistice intense pe care aceste evenimente le-au făcut posibile.

Ajunsă la ediția cu numărul 24, manifestarea nu încetează să promoveze valori, să evidențieze provocările din artă și societate, încercând să se impună și ca sursă identitar-pedagogică, prezentând artiști cu exprimări extrem de variate, descoperitori de noi și complexe modalități plastice, cu subiecte inedite și inspirate abordări, specifice fiecărui gen plastic.

Surpriza fiecărei ediții constă în cutezanța de a expune operele unor nume deja notorii alături de altele semnate de artiști aflați la început de carieră, îngăduind vecinătăți sugestive, stimulând interesul, resuscitând dialogul. Aceste racorduri necesare și eficiente revalorizează ansamblul artei contemporane

românești după criterii motivate strict profesional și subliniază totodată ideea dezvoltării libere a creației plastice. Desigur, în orice selecție artistică există și o doză de subiectivitate, dar prezența în juriu a unor personalități de prim rang ale criticii plastice conferă certitudinea unor evaluări cât se poate de corecte.

Fără schimbări radicale, cu scuza raționalității și a adaptării la realitatea socio-politică, încercăm ajustarea, din mers, a croielii organizatorice. În pofida cârcotașilor, a veșnicilor nemulțumiți, oamenii cu mintea deschisă, adevărați profesioniști, pun în valoare acest proiect cu încântare și sunt solidari cu toți cei care construiesc sub semnul valorii.

Sperăm, ca de fiecare dată, că impactul pe care manifestarea Saloanelor Moldovei, devenită deja o tradiție, îl are asupra emulației creatoare a breslei artistice, dar și asupra publicului din ambele țări românești, va fi an de an memorabil, în ciuda limitelor financiare impuse de prea lunga criză economică.

Căci Saloanele Moldovei reprezintă pentru participanți, fie ei expozanți, organizatori sau pur și simplu iubitori de frumos, o bucurie trăită și asumată împreună.

Saloanele Moldovei continuă!

Inaugurarea expoziției la Bacău

Tradiție și talent

Participanți la
Saloanele Moldovei, 2014

Timotei Bătrânu (Chișinău), *La fățare*, ulei pe pânză, 102x112 cm

Florin Morun (Iași), *Google Map*, acril pe pânză, 80x100 cm

Constantin Grigoruță (București), *Primăvara*, tehnică mixtă pe pânză, 50x50 cm

Florina Breazu (Chişinău), *Noi*, ulei pe pânză, 131x132 cm, 2014

Ilie Cojocaru (Ungheni), *Suprapoziționare*, ulei, tempera pe carton,
140x120 cm

Sergiu Coțofan (Chișinău), *Gânduri*, tempera, ulei pe pânză,
120x86 cm

Sergiu Bădrăgan (Chișinău), *Motiv cu pat vechi și scaun*, ulei pe pânză, 50x40 cm

Constantin Tofan (Iași), *Amințirile vacanței*, diptic, acril pe pânză, 2x50x70 cm

Eugenia BOJOGA

Eugeniu Coșeriu și Școala lingvistică de la Tübingen¹ (I)

E.B. – profesoară de lingvistică la Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj. Publicistă, traducătoare, membră a Société Internationale de Linguistique Romane.

A colaborat la proiecte naționale și internaționale, printre care *Eugenio Coseriu – Erfassung und Publikation unveröffentlichter Manuskripte* (Universitatea „Karl Eberhard” din Tübingen). Autoare a numeroase studii și articole, publicate în țară și în străinătate. A editat, în colaborare, *První mezinárodní symposium české rumunistiky. Primul Simpozion internațional de studii românești din Cheia* (2006), *Eugenio Coseriu: Perspectives contemporaines*, vol. I-II (2013) și volumul *Limba română – „între paranteze”? Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova* (2013).

„Eugenio Coseriu a fait école. Ceux qui font partie de l'école et qui ont fait, sous les yeux critiques, mais bienveillants du maître, les premiers pas dans la linguistique, se félicitent d'avoir été à bonne école.”

(Harald Thun)

Faire école

1. În *Faire école*, un text emblematic publicat în 1981, Harald Thun își declara pentru prima dată în mod explicit apartenența la Școala lui Eugeniu Coșeriu. Prin prisma concepției lingvistice pe care tocmai și-o asumase, el interpreta expresia *faire école* ca pe un exemplu prototipic de discurs repetat, referindu-se nu doar la sine, ca model ideal de discipol, ci și la alți colegi de-ai săi întru ucenicie. Având conștiința puternică a faptului că se înscrie în tradiția unei școli lingvistice viguroase, H. Thun remarca, pe de o parte, spiritul critic al Maestrului, pe de altă parte, orizontul teoretic foarte vast al acestuia. Totodată, elevul făcea aluzie la carisma intelectuală a lui E. Coșeriu și la vocația lui pedagogică înăscută: „E. Coseriu a su garder cette fraîcheur d'idées et cette largeur de vues qui font impression sur son interlocuteur comme sur son auditeur et sur son lecteur”². Pe scurt, la altitudinea anului 1981, când Eugeniu Coșeriu împlinea 60 de ani, H. Thun se referea la școala întemeiată de Maestrul său ca la o mișcare științifică ferm consolidată și solid afirmată.

Între timp și alți discipoli și-au declarat profesiunea de credință, unii vorbind despre partea acroamatică a învățaturii lui Eugeniu Coșeriu (Jürgen Trabant), alții despre principiile sale științifice (Reinhard Meisterfeld) și pedagogice (Heidi Aschenberg) sau despre manuscrisele sale nepublicate (Johannes Kabatek). După trecerea la cele veșnice a Maestrului, Jörn Albrecht trasa cu acribie sarcinile fiecărei generații de discipoli în vederea continuării paradigmei științifice a lui E. Coșeriu³. Cât privește semnificația de ansamblu a experienței lor formative, Nelson Cartagena a surprins-o astfel:

„Școala lingvistică de la Tübingen înseamnă pentru mine tot ce am învățat de la Eugeniu Coșeriu: cunoștințele acumulate, activitatea sa didactică, cursurile și seminariile pe care le-a ținut de-a lungul anilor și pe care le-am frecventat cu mare interes, concepția sa lingvistică și grupul de discipoli adunați în jurul său, care, fiecare în parte, s-a dedicat ulterior unui domeniu particular al edificiului teoretic dezvoltat de Maestru. Unii s-au ocupat de gramatică sau de semantică, de semiotică sau de traducere. Alții s-au specializat în spaniolă sau portugheză, în română sau italiană, în catalană sau franceză, în galiciană sau occitană. Indiferent însă de specializarea fiecăruia, învățătura lui Coșeriu este cea care ne definește pe toți și ne unește sub același numitor comun. (...) Chiar și cei care nu vor să recunoască acest lucru sunt impregnați de conceptele sale, de modul său de a interpreta faptele lingvistice, de postura sa științifică în ansamblu”⁴.

2. În 2008, la o distanță de 27 de ani de la publicarea textului lui Harald Thun, expresia *faire école* va fi folosită de Claudia Mejia Quijano în volumul său *Le cours d'une vie. Portrait diachronique de Ferdinand de Saussure*. Importanța pe care autoarea o acordă acestui proces transpare din faptul că un capitol al cărții este intitulat chiar așa, *Faire école*. Drept condiții necesare pentru a crea o școală sunt considerate trei aspecte pe care le regăsește la F. de Saussure. În primul rând, este vorba de latura activă a învățării / învățaturii. Maestrul este un gânditor care nu transmite doar informații, ci însuși elaborează o doctrină proprie. Pentru confirmare, autoarea aduce ca argument afirmațiile lui An. Meillet: „F. de Saussure était, en effet, un vrai maître: pour être maître, il ne suffit pas de réciter devant des auditeurs un manuel correct et au courant; il faut avoir une doctrine et des méthodes et présenter la science avec un aspect personnel. Les enseignements particuliers que l'étudiant re-

cevait de F. de Saussure avaient une valeur générale, ils préparaient à travailler et formaient l'esprit; ses formules et ses définitions se fixaient dans la mémoire comme des guides et des modèles"⁵. În al doilea rând, este vorba de afecțiune. Pentru a le putea transmite elevilor pasiunea pentru disciplina sa, pasiune care să constituie un fel de fundament pentru crearea școlii, Maestrul trebuie să fie iubit, admirat, respectat și... temut. Ca mărturie, este citat Murat: „Il y [la Ecole Pratique des Hautes Etudes] enseigne pendant une dizaine d'années avec un éclat et une autorité incomparables et, parmi tant de maîtres éminents, fut l'un des plus écoutés et des plus aimés. Nous admirions dans ses leçons l'information large et solide, la méthode rigoureuse, les vues générales alliées au détail précis, la parole d'une clarté, d'une aisance et d'une élégance souveraines"⁶. În al treilea rând, Cl. Mejía Quijano subliniază capacitatea de muncă a Maestrului, altfel spus, tenacitatea Maestrului trebuie să aibă rol de model pentru elevii săi, nu doar în sensul unui stil aparte de a-și desfășura activitatea, ci prin aptitudinea ieșită din comun de a munci.

Luând ca linii directoare aceste trei condiții / premise remarcate de Cl. M. Quijano, vom urmări în continuare în ce măsură pot fi ele reperate și în cazul Școlii de lingvistică întemeiate de Eugeniu Coșeriu.

Latura activă a învățăturii

1. Prima condiție evidențiată de Cl. Mejía Quijano reclamă ca Profesorul, pe lângă faptul de a le transmite cunoștințe unor tineri pasionați de materia sa, să fie în același timp un adevărat savant care să aibă propria sa concepție în domeniul lingvisticii. Condiție *sine qua non* pentru întemeierea școlii, doctrina sa trebuie să le ofere discipolilor un punct de reper, teoretic și metodologic, la care aceștia să se raporteze de fiecare dată în studiile lor proprii.

În ceea ce îl privește pe E. Coșeriu, la momentul sosirii sale la Universitatea din Tübingen, el le oferea studenților cursuri despre individualitatea fiecărei limbi romanice în parte, dar și o confruntare aprofundată cu istoria gândirii lingvistice și cu principalele orientări ale lingvisticii contemporane. Ambele demersuri erau făcute de pe poziția unei concepții temeinice asupra limbajului, prin care postula o „schimbare radicală a perspectivei” în cercetarea lingvistică și inițierea unui proces

„de reconstrucție, din temelii, a întregii discipline, pe baza unei viziuni coerente și unitare asupra limbajului ca activitate creatoare”⁷.

Originalitatea concepției – pe care o va prezenta și susține în cadrul cursurilor și a seminariilor speciale de-a lungul activității sale la Universitatea din Tübingen – se bazează la nivel epistemologic, în opinia lui Mircea Borcilă, pe trei premise filozofice fundamentale. Cea dintâi vizează natura creativă a limbajului și posibilitatea abordării acesteia ca obiect autonom al cunoașterii științifice și filozofice („demersul lui Coșeriu furnizează o reînțemeiere teoretică a autonomiei obiectului cercetării lingvistice, în complexul științelor umane contemporane”). Cea de-a doua premisă epistemologică se referă la locul și statutul demersului teoretic în cadrul cunoașterii științifice și raporturile teoriei cu cercetarea lingvistică empirică („Coșeriu definește, pentru prima oară, în mod clar, statutul legitim, relativ autonom, al teoriei limbajului, ca fundament preliminar și cadru general al investigației, precizându-i relația constant dialectică cu studiul descriptiv”⁸). A treia premisă esențială pentru evaluarea aportului global al operei lui E. Coșeriu ține, în opinia lui M. Borcilă, de implicarea necesară și organică a istoriei gândirii lingvistice în perspectiva elaborării unei teorii unitare sau integrale asupra limbajului, care să servească drept fundament pentru cercetarea empirică.

În acord cu această evaluare de ansamblu, ideea primordială din care s-a dezvoltat curentul lingvistic de la Universitatea din Tübingen a fost cea a importanței studiului *integral* al limbajului și al limbilor particulare. Or, marile proiecte și realizările reprezentanților acestei școli ilustrează cu brio orientarea sa teoretică de principiu. De la bun început, discipolii adunați în jurul lui E. Coșeriu au adoptat, ca *viziune comună*, necesitatea și posibilitatea unei noi perspective, pornind de la răsturnarea principiului lui F. de Saussure conform căruia *langue* ar constitui obiectul de studiu al lingvisticii:

„...no hay que explicar el hablar desde el punto de vista de la lengua, sino viceversa. Ello porque el lenguaje es concretamente hablar, actividad, y porque el hablar es más amplio que la lengua (...). En nuestra opinión, hay que invertir el conocido postulado de F. de Saussure: en lugar de colocarse en el terreno de la lengua, hay que colocarse desde el primer momento en el terreno del hablar y tomarlo como norma de todas las otras manifestaciones del lenguaje (incluso de la lengua). (...)

Desde nuestro punto de vista, el estudio de la lengua es el estudio de un aspecto del hablar, que no es abstracto ni exterior al hablar mismo y que, naturalmente, es fundamental, pues el hablar es siempre histórico: es siempre hablar una lengua”⁹.

În acest demers integrator, pe lângă planul limbilor istorice, explorat de structuraliști, apar recuperate de la bun început și celelalte două planuri ale limbajului – planul universal, care corespunde vorbirii în general, și cel particular, care corespunde discursului sau textului. Înțelegerea aprofundată și integrală a tuturor aspectelor limbajului uman (deci și a limbilor particulare) legitimează din capul locului Școala de la Tübingen din punct de vedere conceptual-teoretic și metodologic. Într-o aproximare generală, se poate afirma că valoarea aportului acestei școli constă în înscrierea convergentă a investigațiilor particulare, desfășurate pe o imensă arie faptică, *în perspectiva realizării unei viziuni integratoare asupra limbajului*. În acest sens, coerența de adâncime a lucrărilor reprezentanților acestei școli – lucrări elaborate sub forma unor teze de doctorat sub îndrumarea Prof. E. Coșeriu – se dezvăluie printr-o *unitate conceptuală fundamentală*, conferită de statutul privilegiat al lingvisticii ca știință a culturii și de principiile sale ontologice – *principiul obiectivității, al umanismului, al tradiției, al antidogmatismului și cel al binelui public sau al responsabilității social-culturale*¹⁰.

2. Impactul acestei concepții asupra studenților din Germania a fost unul imediat și profund, tinerii remarcând din capul locului *noutatea* cursurilor și a seminariilor Profesorului E. Coșeriu. În acest context, Rudolf Windisch mărturisește:

„Cu toate că eram un începător în domeniul lingvisticii romanice (...) m-am dus la cursul lui Coșeriu din simplul motiv că îmi dădusem seama – atât eu, cât și colegii mei – că de la el puteam învăța lingvistică la modul serios. Anterior cunoscuserăm și alți profesori de filologie romanică nu doar din Germania, ci și din Franța și Italia. Or, în comparație cu aceștia, E. Coșeriu mi s-a părut cu totul excepțional. În afară de pregătirea sa didactică, de nivelul teoretic al cursurilor sale, așa cum am putut noi compara și estima la vremea respectivă, am înțeles că el era și *cel mai mare savant în domeniul lingvisticii romanice*”¹¹.

Referitor la activitatea didactică tumultuoasă a lui E. Coșeriu din acei ani de început, Wolf Dietrich ne oferă alte amănunte concludente:

„Profesorul Coșeriu ne impresionase pe toți prin varietatea tematică a cursurilor pe care le-a propus din start. Pe lângă prelegerile sale magistrale de lingvistică și de romanistică, el ținea seminarii de portugheză, franceză, spaniolă, sardă, provensală, de istorie a limbii române ș.a. m. d. Totodată, el ne oferea *o viziune teoretică largă asupra fenomenelor lingvistice*”¹².

Horst Geckeler, care la sosirea Profesorului Coșeriu la Tübingen tocmai își luase licența în limbile romanice cu Prof. Wandruszka, a remarcat caracterul riguros al metodei lui Coșeriu și perspectiva sa amplă asupra fenomenelor lingvistice:

„O noutate absolută pentru noi a fost rigoarea lingvisticii lui E. Coșeriu, rigoarea teoretică a doctrinei, dar și a metodei sale. Profesorii noștri de până atunci erau preponderent de orientare istoricistă, în sensul că făceau lingvistică tradițională, comparativă. Într-adevăr, E. Gamillscheg sau G. Rohlfs erau nume mari în lingvistica romanică. Cu toate acestea, nu păreau deloc interesați de ceea ce se făcea la ora respectivă în lingvistica teoretică, în reflecția asupra limbajului, ei fiind preocupați doar de fenomene punctuale ale limbilor romanice. (...) De aceea, în comparație cu acești profesori ai noștri, E. Coșeriu ne-a impresionat de la bun început prin faptul că avea concepția sa proprie nu doar în semantică, ci și în lingvistica generală. El nu era un profesor obișnuit care să transmită doar informații discipolilor săi, ci *avea o doctrină proprie bine încheată și bine articulată*”¹³.

Conform mărturiilor discipolilor săi, în primii ani de activitate didactică la Universitatea din Tübingen, în domeniul lingvisticii generale, E. Coșeriu făcea o introducere în structuralism – lua în dezbateră fundamentele filozofice și conceptuale ale acestui curent – și în gramatica generativ-transformațională, arătând posibilitățile, dar și limitele teoretico-metodologice ale acestora. Un alt curs magistral era cel de istorie a filozofiei limbajului, în care recupera gândirea lingvistică din Antichitate până în prezent. Aceste cursuri magistrale se predau în germană, deoarece erau adresate unui public foarte larg, frecventate nu doar de studenții de la romanistică, ci și de către cei de la slavistică, germanistică și alte specializări.

E. Coșeriu avea *venia legendi* – adică drept obținut prin abilitare în sistemul academic german – atât pentru lingvistica generală, cât și pentru

lingvistica romanică. Cum proceda Profesorul? De obicei, lua o temă de lingvistică generală sau de lingvistică romanică pe care o propunea spre dezbateri. De fiecare dată, el îmbina teoria cu cercetarea empirică, descrierea concretă a faptelor de limbă cu o viziune conceptuală te-meinică. De altfel, Harald Thun va recunoaște această particularitate a învățăturii lui E. Coșeriu: „Inițial lingvistica romanică mi s-a părut cam plictisitoare. De aceea îmi spuseseam că poate așa o fi fiind domeniul filologiei, mai bine să studiez altceva. Când însă am ajuns în preajma lui Eugeniu Coșeriu, mi-am dat seama că lingvistica poate fi diferită și cu adevărat captivantă. Diferența consta în faptul că pentru Coșeriu nu exista o teorie lingvistică pură, fără exemple din limbile concrete, fără o aplicare directă la realitatea lingvistică. Poate că cea mai mare „descoperire” a mea a fost tocmai aceasta: să constat că Profesorul gândea pornind de la limbă, de la faptele concrete de limbă, nu plana deloc pe deasupra lor”¹⁴.

Cât privește seminariile / cursurile speciale, acestea abordau teme punctuale din întreaga *Romania* și erau ținute, de fiecare dată, în limba respectivă. În acei ani, mărturisesc elevii săi, E. Coșeriu era unicul Profesor din Germania care făcea *lingvistică romanică în sensul larg al cuvântului*, adică nu se focaliza doar asupra limbii franceze sau a celei italiene, ci cuprindea toate limbile romanice – de la spaniolă la română – inclusiv pe cele dispărute. În acest sens, G. Narr vine cu următoarele detalii: „Îmi amintesc că în acei ani a trebuit să studiem din scoarță în scoarță singura carte despre dalmată a lui Mateo Bartoli (*Das Dalmatische*). Firește, Eugeniu Coșeriu nu cerea de la noi să învățăm dalmata pentru a o vorbi. Tot astfel, nu eram obligați să învățăm sarda sau megleno-româna ca să putem conversa în aceste idiomuri. Scopul Profesorului era să ne ofere o imagine de ansamblu asupra acestor limbi: diferențele istorice, dar și similitudinile structurale între *Romania Occidentală* și *Romania Orientală*. (...) Pe scurt, cursurile lui Coșeriu erau atât de interesante și de o noutate absolută, încât, nu întâmplător, foarte repede s-a răspândit vestea în toată Germania că la Universitatea din Tübingen a sosit un *Profesor străin, de origine română, care e un mare lingvist și un mare romanist*”¹⁵.

Cu privire la amplitudinea viziunii panromanice a lui E. Coșeriu și la metoda sa de predare, aducem spre confirmare afirmațiile regretatului Horst Geckeler:

„Alt aspect care m-a impresionat atât pe mine cât și pe colegii mei a fost că Profesorul Coșeriu ținea, în aceeași zi, cursuri în mai multe limbi: un curs în italiană sau în spaniolă, altul în portugheză sau în română. Așa ceva nu mai făcuse nici unul dintre profesorii noștri. Recunosc că și Prof. Wandruszka era un bun cunoscător și un bun vorbitor al limbilor romanice, însă toată viața a predat doar în limba germană. Probabil că la vremea respectivă în Germania încă nu exista *tradiția – pe care a impus-o E. Coșeriu – de a ține cursurile de fiecare dată în limba respectivă*: dacă era vorba de lingvistica franceză, cursul se ținea în franceză, dacă preda istoria limbii portugheze, seminarul decurgea în portugheză ș.a.m.d.”¹⁶.

Ca o concluzie pe marginea acestor mărturisiri, putem observa că studenții Universității din Tübingen l-au perceput pe E. Coșeriu, prin cuvintele lui G. Narr, ca pe un altfel de profesor, ca pe un autentic inovator: „Cel puțin noi îl vedeam atunci ca pe *un adevărat deschizător de drumuri*. Dar cred că și colegii mai în vârstă, adică acei profesori de la universitățile din orașele vecine (Stuttgart, Konstanz sau Freiburg) care veneau la cursuri de rând cu noi l-au perceput la fel. (...) E. Coșeriu a propus foarte multe cursuri cu o tematică total nouă, inedită, iar noi, studenții, eram de-a dreptul entuziasmați. De aceea, foarte repede *am devenit discipoli ai lui Coșeriu și adepții concepției sale*”.

3. Cât privește procesul de transmitere a cunoștințelor, acesta era investit de Coșeriu cu două atribute fundamentale: creativitate și alteritate. Din capul locului între profesor și discipoli trebuia să se fi instituit o stare de comuniune inefabilă, ce înlesnea o comunicare de ordin superior. Profesorul știa să-i motiveze pe discipoli, întrucât el le cunoștea preferințele și se plia pe orizontul lor de așteptare. Starea de empatie sau cunoașterea intuitivă a celorlalți conferea autenticitate acestui proces de învățare. Deloc întâmplător, unul dintre principiile sale pedagogice a fost chiar acesta – *a ține cont de ceea ce îl interesează pe fiecare student în parte* – văzut ca manifestare a generozității (B. Laca) sau a alterității intelectuale (H. Aschenberg).

În calitate de Profesor, E. Coșeriu a exercitat o mare putere de atracție asupra studenților, fascinându-i de-a dreptul pe tinerii săi interlocutori. El le-a deschis o poartă nu doar spre cunoașterea lingvisticii, dar și spre cunoașterea de sine. Care ar fi secretele lingvisticii romanice?

Cum poți deveni pasionat de studiul limbajului? Erau întrebări pe care le formulase Profesorul pentru a-și provoca discipolii.

În acest sens, învățarea era pentru Coșeriu *inter-activă*, dimensiunea dialogică fiind constitutivă metodei sale didactice. Adept al paideii clasice, el repeta mereu că atât în filozofia clasică germană, cât și la Atena, știința era deopotrivă și *Bildung*, adică formare¹⁷. „Cursurile sale nu constituiau doar o expunere a unor concepte sau teorii străine, ci erau totodată o introducere în gândirea maestrului, adică în lingvistica lui E. Coșeriu (...) Noi, studenții, aveam întotdeauna impresia că intrăm într-un univers fascinant – o inițiere în adevărata lingvistică – și că Profesorul ne facilitează accesul într-un domeniu unde totul a fost deja pus la punct. Prelegerea pornea, aproape de fiecare dată, de la un punct de vedere contrar pe care îl explica și apoi îl confrunta, fără prea multă milă, cu propriile sale idei. La sfârșit prezenta un „edificiu” teoretic foarte convingător pentru noi (...). Or, prelegerile lui Coșeriu erau altfel și prin acest aspect polemic foarte pronunțat care, pe moment, ne-a atras mai curând ca un joc. Adevărul e că am avut nevoie de mult timp pentru a ne da seama că, în realitate, este vorba de un joc foarte inteligent, foarte serios, bine construit din punct de vedere retoric și pedagogic. La început el ne capta interesul cu fel de fel de triade, de concepte, cu doctrine ispititoare. Dar era prea inteligent și prea exigent încât să se mulțumească cu atât. *Vroia să ne facă pe noi capabili de un dialog cu dânsul, vroia să devenim partenerii lui de discuție*”¹⁸.

Astfel, dimensiunea dialogică a învățării era pentru Coșeriu fundamentală. *Cum iis ipsis docemus discamus*, principiu paidetic în Antichitate, a constituit crezul său pedagogic. De altfel, Profesorul mărturisea că, de fiecare dată când împărtășește altora din învățătura sa, învața și el însuși: „Trebuie avut în vedere și faptul că, de câte ori predai ceva, înveți și tu ceva odată cu discipolul și astfel vezi ce nu se înțelege imediat, ce este neclar, negândit până la ultimele consecințe”. În același interviu acordat lui E. Munteanu, E. Coșeriu declara: „Acest proces al învățării active trebuie înțeles ca un *dialogos*, un fel de obiectivare în celălalt, însoțită de o revenire la sine, printr-un proces repetat. Pedagogia, ca și limbajul însuși, este o activitate creatoare”¹⁹.

4. Dată fiind deci această „irepresibilă nevoie de a-i învăța pe alții ceea ce el știe” (E. Munteanu), contactul direct cu discipolii – sau latura

activă a învățării – i-a fost indispensabil lui Coșeriu pentru constituirea Școlii de la Tübingen. Altfel spus, a fi în preajma Maestrului era o condiție pentru a-i deveni discipol, pentru asumarea și conștientizarea acestei funcții. Dar, în același timp, studenții i-au fost absolut necesari lui E. Coșeriu și pentru elaborarea propriilor sale studii, a propriei sale concepții. Între profesor și discipoli a existat o *colaborare întru desăvârșirea Operei totale, a lingvisticii integrale*. Discipolii, ca ascultători, au asistat la germinarea ideii, la elaborarea progresivă a intuiției în timpul predării. Parafrazând-o pe H. Aschenberg, în timpul prelegerii Profesorul lucra la text, iar studenții, ca ascultători, erau invitați să participe la parcurgerea aceluiași drum, doar că în direcție inversă: de la cuvinte la idee.

Aspecte ale acestui proces inițiativ de ascultare și participare – sau de complicitate intelectuală – au fost surprinse și de Jürgen Trabant. Pe urmele lui Platon, Trabant crede că adevăratul proces de cunoaștere se produce în dialogul viu și că alături de învățătura Maestrului, transmisă prin scris, mai există și o altă învățătură, nescrisă, orală, la care au avut acces doar cei care i-au frecventat cursurile²⁰. Or, această parte a învățăturii lui Coșeriu a fost încredințată doar ascultătorilor săi direcți, adică doar celor „inițiați”. Tocmai de aceea elevii săi au devenit „akroatai”, ascultători și, prin aceasta, persoane care își amintesc de o învățătură care a rămas în unele privințe „acroamatică”, în sensul că n-a fost încă divulgată și altora din afara cercului lor restrâns. Totuși, spre deosebire de Platon – precizează Trabant –, Coșeriu nu era un adversar al scrierii, el nu vedea în scriere un pericol pe calea descoperirii adevărului. Drept dovadă, multe texte, prevăzute inițial doar pentru prelegeri orale, au fost publicate între timp de către elevii săi ca manuscrise de curs elaborate. Prin urmare, aceste cursuri, după ce au fost audiate și asimilate, au fost răspândite și sub forma tiparului, adică au fost împărtășite și „divulgate” marelui public.

Pe cale de consecință, „se poate afirma că – exceptând lucrările timpurii – întreaga operă a lui Coșeriu se bazează pe transpunerea în scris, de către ascultători, a expunerilor sale orale. Chiar și articolele, al căror caracter oral nu este la fel de evident ca acela al transcrierii cursurilor, au fost întotdeauna dictate unui asistent care își făcuse doctoratul cu Coșeriu, adică unui ascultător care înțelege despre ce este vorba. [...] Pentru a scrie, Coșeriu avea nevoie de vocea sa și, evident, avea nevoie

de un ascultător, de un „acroates”, care devenea apoi cel care notează în scris cele auzite / audiate. În acest sens, opera scrisă a lui Coșeriu este în esență „acroamatică”, adică deopotrivă și opera ascultătorilor săi. Acest complicat mecanism / proces de transpunere în scris, oral în fond, conservă caracteristicile esențiale ale limbii apropierei (a limbii vorbite între cei doi – n. trad., *E.B.*), lucru care se întâmplă, în special, în cazul cărților care își au originea în transcrierea cursurilor. Or, componenta „acroamatică” a acestor texte le sporește și mai mult intensitatea²¹.

5. Gestul discipolilor lui Coșeriu de a-i publica volumele – de a le prezenta / a le face cunoscute marelui public – arată încrederea lor imensă în învățătura Maestrului. Grație strădaniei și devotamentului lor, au văzut lumina tiparului multe din cursurile lui Coșeriu. Aceștia au avut convingerea fermă că, elaborând notițele de curs, multiplicându-le sau editându-le, salvează o învățătură extrem de valoroasă.

Inițiativa le aparține lui Gunter Narr și Rudolf Windisch. „Dat fiind că eu întotdeauna am notat totul, cuvânt cu cuvânt – rememorează R. Windisch –, am avut ideea de a bate la mașina de scris cursurile prof. Coșeriu. Imaginați-vă, cu mijloacele tehnice de atunci, când nu existau nici măcar aparate de fotocopiat (...). Deci am colaționat notițele mele cu cele ale lui Gunter Narr, le-am verificat, le-am dactilografiat și le-am multiplicat. În felul acesta, a apărut mai întâi *Einführung in die strukturelle Linguistik*, apoi *Einführung in die transformationelle Grammatik*. A treia carte a fost *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht*. După ce am constatat interesul foarte mare printre studenții de la Tübingen, ne-am zis: ce-ar fi să difuzăm aceste reproduceri și în alte centre universitare? În acest sens am început să facem publicitate pe la alte universități germane și am primit foarte multe comenzi. Ca să vedeți, a existat o perioadă când aproape zilnic aveam trei-patru comenzi, astfel încât în fiecare zi împachetam cărțile solicitate și le expediam prin poștă²².

Această întreprindere a *la Saussure* / a *la Charles Bally*, *Albert Sechehaye* și *Albert Riedlinger* s-a bucurat de succes, iar volumele litografiate s-au răspândit imediat în toată Germania. G. Narr explică succesul prin faptul că „aceste volume umpleau un gol în bibliografia academică. Nu existau studii pe tema respectivă, iar studenții aveau nevoie de manu-

ale, de bibliografie serioasă și de ultimă oră la acest capitol. În general, *Geschichte der Sprachphilosophie* a reprezentat o noutate absolută, până atunci neexistând un astfel de curs universitar, cu atât mai puțin sub formă de carte! În al doilea rând, volumele erau foarte ieftine, adică accesibile oricărui student”. Dincolo de aceste aspecte, „E. Coșeriu a devenit cunoscut dintr-odată la toate universitățile din Germania. Imaginați-vă, la acea vreme (în 1966-1967) Profesorul publicase puțin în germană. Cărțile sale fundamentale erau scrise în italiană și spaniolă, iar studiile de semantică fuseseră redactate în franceză. Or, prin volumele pe care le-am multiplicat noi în limba germană, am facilitat instantaneu accesul tuturor la opera și concepția lui E. Coșeriu”²³.

Modalitatea de a publica notele de curs ale lui E. Coșeriu, elaborate și completate, s-a răspândit foarte repede printre discipolii săi. Exemplul lui Windisch și Narr a fost preluat imediat de către Dieter Kastowsky (care a pregătit pentru tipar *Strukturelle Semantik*), apoi de Hansbert Bertsch (editor al volumului *Das romanische Verbalsystem*) și Jörn Albrecht (*Textlinguistik*). Ceva mai târziu, tot în baza însemnărilor de la lecțiile lui Eugeniu Coșeriu, Heinrich Weber va publica *Sprachkompetenz*, iar Rienhard Meisterfeld va elabora primul volum din *Geschichte der romanischen Sprachwissenschaft*, vol. 1: *Von den Anfängen bis 1492*.

Poate fi o dovadă mai sugestivă de coparticipare a discipolilor la consolidarea Școlii lingvistice de la Tübingen decât implicarea lor directă în publicarea operei lui Eugeniu Coșeriu?

Note

¹ O versiune prescurtată a acestui text, intitulată *Coseriu war ein attraktiver Lehrer sau Eugeniu Coșeriu în memoria discipolilor săi*, a apărut în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. LI, 2011, Număr special (coor. de Eugen Munteanu): *Lucrările Colocviului Internațional Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere* (Iași – Bălți, 27-29 iulie 2011), p. 21-33.

² Harald Thun, *Faire école / Logos semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, Hrsg. Von H. Geckeler, B. Schlieben-Lange, J. Trabant und H. Weydt, 5 Bde, Berlin-New York – Madrid, 1981, v. III, p. 7.

³ J. Albrecht, *El paradigma incompleto de E. Coseriu: tarea pendiente para la tercera generación*, in Jesús G. Martínez del Castillo (ed.), *Eugenio Coseriu in memoriam*, Odisea. „Revista de estudios Ingleses”. Numero extraordinario, 2003, nr. 3, 41-54.

⁴ *Întâlnirea cu Eugeniu Coșeriu a fost decisivă pentru tot restul vieții mele*. Interviu cu Prof. Dr. Nelson Cartagena (Universitatea din Heidelberg, Germania) realizat de E. Bojoga, în „Limba Română”, 2011, nr. 11-12, p. 95.

⁵ Cl. Mejía Quijano, *Le cours d'une vie. Portrait diachronique de Ferdinand de Saussure*, Editions Cécile Defaut, 2008, p. 253.

⁶ *Ibidem*, p. 254.

⁷ M. Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și orizonturile lingvisticii*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1996, nr. 5, p. 43.

⁸ *Ibidem*, p. 44-45.

⁹ E. Coseriu, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, in „Romanistisches Jahrbuch”, VII. Band, 1955-1956, p. 32.

¹⁰ Pentru alte evaluări exegetice de ansamblu, facem referire la M. Borcilă (2006), C. Vilcu (2011), E. Tămăianu (2001) etc.

¹¹ E. Coșeriu a aprins în noi flacăra cunoașterii. Interviu cu Rudolf Windisch (Universitatea din Rostock, Germania), realizat de E. Bojoga, în „Contrafort”, anul VIII, nr. 3-6 (martie-iunie) 2001, p. 31.

¹² Prof. E. Coșeriu a inaugurat o panoramă vastă de studii la Universitatea din Tübingen, Interviu cu Prof. Dr. Wolf Dietrich (Universitatea din Münster, Germania), în „Limba Română”, nr. 4-8, 2001, p. 85.

¹³ Dacă studiile fundamentale ale lui E. Coșeriu ar fi fost traduse la vremea lor în engleză, astăzi lingvistica ar fi arătat cu totul altfel. E. Bojoga în dialog cu Hosrt Geckeler (Universitatea din Münster, Germania), în „Limba Română”, 2010, nr. 9-10, anul XX, p. 25.

¹⁴ Prof. E. Coșeriu schimbă tematica cursurilor de la un semestru la altul. E. Bojoga în dialog cu Prof. Dr. Harald Thun (Universitatea din Kiel, Germania), în manuscris.

¹⁵ Am înființat editura din dorința de a-i publica studiile lui E. Coșeriu. Dialog cu Gunter Narr, directorul ed. Narr din Tübingen, Germania, realizat de E. Bojoga, în „Observator cultural”, nr. 585, 28 iulie 2011, p. 11.

¹⁶ Dacă studiile fundamentale ale lui E. Coșeriu ar fi fost traduse la vremea lor în engleză, astăzi lingvistica ar fi arătat cu totul altfel. E. Bojoga în dialog cu Hosrt Geckeler (Universitatea din Münster, Germania), în „Limba Română”, 2010, nr. 9-10, anul XX, p. 23.

¹⁷ A se vedea excelentul interviu realizat de E. Munteanu, *Eugeniu Coșeriu despre idealul paidetic*, în „Cronica”, nr. 11 (1-15) aprilie 1992.

¹⁸ Școala făcută la Eugeniu Coșeriu m-a pregătit pentru alte experiențe sublime. Dialog cu Manfred Ringmacher realizat de E. Bojoga (în manuscris).

¹⁹ E. Munteanu, *Eugeniu Coșeriu despre idealul paidetic*, în „Cronica”, 1992, nr. 11 (1-15 aprilie).

²⁰ J. Trabant, *Akroamatische Aspekte der Coseriuschen Lehre*, in „Eugenio Coseriu als Professor an der Universität Heidelberg”, Tübingen 1997, p. 18-22.

²¹ J. Trabant, *Vor-Bemerkungen, dreißig Jahre danach*, in E. Coseriu, *Geschichte der Sprachphilosophie. Von den Anfängen bis Rousseau*. Neu bearbeitet und erweitert von J. Albrecht, Tübingen. Basel, A. Francke Verlag, 2003, p. XI.

²² *Eugeniu Coșeriu a aprins în noi flacăra cunoașterii*. Interviu cu Prof. Dr. Rudolf Windisch (Universitatea din Rostock, Germania), realizat de E. Bojoga, în „Contrafort”, Anul VIII, nr. 3-6 (martie-iunie) 2001, p. 31.

²³ Am înființat editura din dorința de a-i publica studiile lui E. Coșeriu. Dialog cu Gunter Narr, directorul ed. Narr din Tübingen, Germania, realizat de E. Bojoga, în „Observator cultural”, nr. 585, 28 iulie 2011, p. 11.

Cristinel MUNTEANU

Din nou despre noematologie: contribuția lui Nicolae I. Apostolescu

Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) al Universității „Al. I. Cuza” din Iași și lector la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. Domenii principale de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantica, frazeologia, lingvistica textului, știința comunicării, discursul publicistic. A publicat *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (2008, ca editor), Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relațiile jurnalactice* [Leipzig, 1690] (2008, ca editor) și B.-P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste o sută de articole și comunicări.

0. De știința noematologiei m-am ocupat și cu alte ocazii: o dată într-un articol intitulat *Noematologia lui B. P. Hasdeu: o anticipare a skeologiei lui E. Coșeriu* (având la bază o comunicare din 2013) și, a doua oară, mult mai amănunțit, în studiul meu introductiv la B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (Institutul European, Iași, 2013)¹. Însă informațiile descoperite recent mă obligă să revin asupra subiectului, mai ales că acestea îmi confirmă astăzi unele supoziții pentru a căror verificare textul hasdeian, singur, nu îmi oferise suficiente dovezi. Este vorba despre contribuția unui discipol al lui Hasdeu, Nicolae I. Apostolescu, care, cel puțin în privința noematologiei, a reușit să-și depășească magistrul, mergând – așa cum se și cuvenea – *cu Hasdeu dincolo de Hasdeu*.

1. Pentru început, voi reaminti ce este noematologia. Într-un studiu scurt și foarte dens – *Un nou punct de vedere asupra ramificațiilor gramaticii comparative* (publicat în primul număr din 1882 al revistei „Columna lui Traian”) – B. P. Hasdeu propune printre disciplinele gloticii / gramaticii comparative și știința noematologiei: „o doctrină separată pentru ceea ce Bréal a numit atât de bine <idei latente>; o doctrină căreia, în lipsă de alt termen, noi îi vom zice *n o e m a t o l o g i e*, de la νόημα «cugetare intențională»”

(Hasdeu 2013: 131). Imediat, Hasdeu subliniază și însemnătatea disciplinei respective, discutând despre ea la modul superlativ („această importantisimă doctrină a subînțelegerii”).

2. Interesant este că termenul *noematologie* a fost reinventat, acum câțiva ani (se pare), de către unul dintre cercetătorii germani care se îndeleptesc cu exegeza fenomenologiei lui Husserl (vezi Rother 2005: 205-310). Poate că lucrul acesta n-ar trebui să ne surprindă prea mult, de vreme ce Edmund Husserl a fost preocupat de distincția dintre *noeză* (< gr. *noesis*) și *noemă* (< gr. *noema*). Cam jumătate din cartea sa neîncheiată, *Idei privitoare la o fenomenologie pură...* (apărută în 1913 și cunoscută sub titlul de *Ideen I*), tratează despre *noemă* și despre *sensul noematic*. Husserl simte nevoia să facă, în privința intenționalității, o deosebire „absolut fundamentală: aceea dintre *componentele propriu-zise* ale trăirilor intenționale, pe de o parte, și *corelatele lor intenționale*, respectiv componentele acestora din urmă, pe de altă parte” (Husserl 2011: 332). Altfel și mai clar explicat, „variatele date ale conținutului real sau noetic își au corespondentul într-o altă varietate de date, care pot fi scoase la iveală în modul unei intuiții cu adevărat pure și care țin de un «conținut noematic» corelativ sau, pe scurt, «noemă»” (*ibid.*: 333). Dată fiind insistența cu care vorbește filozoful german despre *noemă*, se justifică pesemne și dorința lui Christian Rother de a crea (?) și întrebuința nemțescul *Noematologie*. Din ce mi-am putut da seama, *noematologia* hasdeiană și *noematologia* husserliană nu au în comun decât faptul că ambele pleacă de la problema „cugetării intenționale”, exprimată sugestiv de termenul vechi grecesc *noema*. În consecință, voi pune punct aici referirilor la Husserl, nu înainte de a puncta întâietatea lui Hasdeu în ceea ce privește inventarea termenului *noematologie*.

3. Reîntorcându-mă la N. I. Apostolescu, sunt dator să precizez care erau supozițiile mele anterioare despre teoria lui Hasdeu, a căror confirmare am găsit-o abia la discipolul său. Pentru aceasta, cer îngăduința cititorilor de a reproduce un lung citat din partea finală a articolului în care am comparat *noematologia* hasdeiană cu *skeologia* coșeriană: „În mod cert, *sensul lipsit de expresie*, despre care am vorbit până acum, ne-ar putea îndemna [...] să ne întrebăm dacă nu cumva sensul în cauză cuprinde și «sensul» în accepție coșeriană, în calitate de conținut al unui text / discurs, act concret de comunicare ș.a.m.d. (vezi Muntea-

nu 2007: 40 și, în special, Munteanu 2012a: 356), adică sensul care face obiectul hermeneuticii pe care Coșeriu a numit-o (încă din anii '50) *lingüística del texto*. Se pare că nu (sau doar parțial). Nimic din cele afirmate de Hasdeu (și de Bréal) nu ne îndreptățește să susținem o asemenea ipoteză. Iar la Coșeriu, obiectul lingvisticii textului și obiectul skeologiei lingvistice sunt bine delimitate. Aceasta nu înseamnă că cele două «obiecte» se exclud reciproc. Dimpotrivă. În realitatea complexă a vorbirii, sensul (unui text literar, bunăoară) nu se poate naște și nici nu poate fi revelat fără aportul cunoașterii «lucrurilor» (și a opiniilor / ideilor despre «lucruri»). După cum ne învață Coșeriu, într-un discurs / text sensul apare (sau este înțeles) datorită combinării semnificatelor de limbă cu desemnarea. Altfel spus (dat fiind faptul că limbajul este dublu semiotic), a vorbi, în acest caz, de un sens lipsit de expresie (adică de semnificant) nu ar fi în întregime corect, fiindcă semnificatele se convertesc, la un nivel superior, în «semnificantul» asociat sensului. În schimb, sensul lipsit de expresie / formă la care se referea Hasdeu reprezintă cunoașterea cu privire la «lucruri», adică exact obiectul skeologiei coșeriene.” (Munteanu 2013: 92-93).

După cum se poate vedea, eram întrucâtva contrariat de faptul că Hasdeu (probabil, și din dorința de a rămâne fidel concepției lui Bréal) nu invocase și literatura ca loc de manifestare a „subînțelesurilor”, cu atât mai mult cu cât era chiar el autor de beletristică. De altminteri, când citisem prima dată studiul lui Hasdeu (mai sus menționat), îmi închipuisem că avem de-a face, pur și simplu, cu acel conținut lingvistic pe care Coșeriu (în cadrul distincției sale tripartite, *desemnare – semnificație – sens*) îl numise *sens* (vezi Munteanu 2007: 40 și Munteanu 2012a: 356). Până și termenul *noematologie* mi se părea cam vag ori susceptibil de a fi întrebuițat și într-o altă accepție: „În încheiere, câteva cuvinte și despre cei doi termeni, *noematologie* și *skeologie*. Este greu de hotărât care este mai potrivit. Observ, totuși, că termenul propus de Hasdeu poate induce «neinițiații» în eroare, pe de o parte, fiindcă gr. *nóema* denumea în vechime o figură de sens (deci, ne trimite iarăși spre lingvistica textului); pe de altă parte, fiindcă în limba română există deja cuvântul *noimă* (< ngr. *nóima*, urmaș al gr. *nóema*) a cărui semnificație ne duce cu gândul tot la hermeneutică / lingvistica textului.” (*ibid.*: 93).

Descoperirea, pe cont propriu, a unui studiu scris de N. I. Apostolescu mi-a prilejuit un real sentiment de satisfacție, întrucât mi-a dovedit că felul în care înțelesesem, la întâia mea lectură, cele spuse de Hasdeu ar fi putut căpăta aprobarea lui Hasdeu însuși. Dar toate la timpul lor. Până să pornesc la drum pentru a demonstra ipoteza formulată, cred că se cuvine să facem cunoștință cu N. I. Apostolescu. Consider că merită să prezint apoi și relația dintre el și Magistrul său.

4. Nicolae I. Apostolescu (1876-1918) reprezintă azi o personalitate aproape uitată a culturii române. Născut la Alexandria, ajunge, odată cu mutarea întregii familii, la București (în 1891), unde își va continua studiile liceale și va urma Facultatea de Litere și Filozofie, obținând (în 1899) licența în științe filologice (cu mențiunea *magna cum laude*). La universitatea bucureșteană i-a avut ca profesori pe B.P. Hasdeu, Titu Maiorescu, Gr. Tocilescu, Ion Bianu și alții. La 9 februarie 1899, este numit profesor secundar la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești, unde va rămâne până la sfârșitul vieții. În 1905, luând parte la un concurs inițiat de Ministerul Instrucțiunii Publice, câștigă (din fondul „Iosif Niculescu”) o bursă de studii la Paris, pentru a urma cursuri de semantică și literatură comparată². Sub îndrumarea lui Émile Faguet, își ia doctoratul în litere în 1909, la universitatea parisiiană, cu două teze (publicate în Franța în același an): *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine* și *L'Ancienne versification roumaine*. Este unul dintre primii comparatiști ai literaturii române și este recunoscut drept unul dintre cei mai buni specialiști ai noștri în problemele versificației. Deși era îndreptățit, prin activitatea și competența sa multilaterală, să primească o catedră universitară (în domeniul istoriei literaturii române și al esteticii literare), aceasta nu i-a fost încredințată decât în 1918, la Universitatea din Iași, cu puțină vreme înainte de a muri, pe neașteptate, din cauza unei pleurezii³. Figura și opera sa au fost scoase dintr-o relativă uitare mulțumită eforturilor lui Ion M. Dinu care, în 1983, a publicat atât o monografie despre Apostolescu, cât și o antologie conținând unele studii și articole ale acestuia (vezi Dinu 1983 și Apostolescu 1983).

Relația dintre Hasdeu și Apostolescu a fost una de un tip special din ambele direcții. Într-o scrisoare din 1904, Profesorul declara următoarele: „Din sutimi de elevi, în interval de vreo trei decenii din cariera

mea universitară, cel mai nou ești dumneata, domnule Apostolescu, cel mai modest și totodată cel mai forte, și apoi mai puțin pasionat decât magistrul, căci mărturisesc eu însumi că am fost purure prea pasionat dar nu știu dacă pasiunea – o pasiune dezinteresată – este un viciu sau o virtute. Aproape de marginea vieții pământești, eu mă bucur că: în privința întregii mele activități literare și științifice te las pe dumneata unicul meu urmaș direct: nimenea nu m-a înțeles mai bine, mai complet și mai controlat” (*apud* Dinu 1983: 38)⁴.

După dispariția lui Hasdeu, Apostolescu i-a făcut acestuia un reușit portret literar (*Hasdeu*, în Apostolescu 1983: 180-193; vezi și cap. VIII, *Les Hasdeu*, în Apostolescu 1909: 331-397). Totuși puternica influență pe care Magistrul a exercitat-o asupra elevului reiese cel mai bine, presupun, dintr-un paragraf care se găsește într-un portret dedicat lui... Delavrancea. În 1905, călătorind cu trăsura de la gara din Câmpina spre „castelul” în care Hasdeu își trăia ultimii ani, Apostolescu este uimit să constate că în minte i s-au strecurat, în acele momente, câteva reflecții despre literatura lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea: „Citirea și răscitirea operelor lui Hasdeu m-au încredințat – și pe zi ce merge cred lucrul mai cu tărie – că omul acesta a fost un «cineva» de care trebuia să te apropii cu un respect aproape religios, și nu mă sfiesc să o spun: ori de câte ori mi-a fost dat să-i vorbesc, să stau împreună cu el câteva ceasuri ori câteva zile, sau chiar numai când l-aș fi zărit, simțeam o adâncă și supremă emoție. E de închipuit dar mirarea, uimirea care m-a cuprins ca în minutele când mintea întreagă mi-era stăpânită de personalitatea cea măreață a lui Hasdeu să mai găsesc un loc pentru un alt scriitor, ba încă să cuget câteva minute – cum mi s-a întâmplat – la frumusețea expresiilor din operele d-lui Delavrancea.” (*Delavrancea*, în Apostolescu 1983: 283).

5. După aceste considerații mai mult sau mai puțin introductive, însă necesare după părerea mea, avem acum libertatea deplină de a examina pe îndelete contribuția autorului nostru.

5.1. Studiul *Limba și înfățișările lui sociale* (reluat și în Apostolescu 1983: 86-144) a fost, într-o primă formă, o conferință intitulată *Despre cuvânt* (ținută, la 14 mai 1900, la „Societatea istorică a studenților în litere”), apărând (cu acest titlu) atât în revista „Tinerimea română” (serie nouă, vol. IV, fasc. 1-2)⁵, cât și ca extras (în broșură⁶) în același

an. Apostolescu o va include (cu minime adăugiri) într-o antologie a propriilor lucrări, *Studii. Literatură, estetică, filologie* (Institutul de arte grafice „Eminescu”, București, 1904, p. 99-137). *Limbajul și înfățișările lui sociale* conține secțiunile: *Originea limbajului după diferiți cugetători; Graiul și arta; Ideile latente – noematologia; Semasiologie și noematologie; Corupția fonetică; Numele proprii; Legea regresivității memoriei – derivarea părților de cuvânt.*

5.2. Judecat în ansamblul său, materialul de care ne ocupăm este – cu unele excepții notabile (între care și chestiunea noematologiei) – lipsit de originalitate, mai ales în privința faptelor lingvistice vehiculate, lucru explicabil dacă ne gândim că a fost destinat, în primul rând, studenților în litere de la „Societatea istorică”. Așadar, „studiul” aduce, mai curând, cu un curs universitar în care Apostolescu, folosindu-se din abundență de citate preluate de la autoritățile în domeniu și rezumând diverse concepții, înfățișează o serie de aspecte esențiale ale limbajului omenesc. Setea de cunoaștere a acestui profesor de liceu trebuie să fi fost extraordinară, fiindcă nu se mulțumește să menționeze doar păreri lingviștilor și ale filologilor (A. H. Sayce, Max Müller, M. Bréal, A. Darmesteter, W. D. Whitney, B. P. Hasdeu, A. Lambrior, L. Șăineanu, A. Philippide, O. Densusianu etc.), ci se referă și la naturaliști (printre care Ch. Darwin, desigur), istorici, sociologi, filozofi ș.a.m.d. Nu lipsesc nici trimiterile la scriitori (Lucretius, Anatole France, B. Șt.-Delavrancea) sau specialiști în estetică și literatură (cum este C. Martha, de pildă).

5.3. Încă de la început, Apostolescu insistă asupra caracterului social al limbii. Impresionează, totodată, atenția pe care conferențiarul o acordă, de la primele pagini, raportului dintre limbaj și artă (în secțiunea *Graiul și arta*): „Cu nicio altă manifestare socială nu e în mai strânsă legătură vorbirea decât cu arta, cu care unii o și confundă sau cel puțin o împreună în mai multe puncte.” (Apostolescu 1983: 91)⁷. Faptul că autorul nostru, discutând teme lingvistice, are în minte în permanență (datorită înclinațiilor și a pregătirii sale) dimensiunea artei, în general, și a literaturii, în special, își va dovedi însemnătatea la un anumit moment al expunerii. Firește, nu îmi propun să prezint și să comentez aici conținutul integral al „studiului”. Consemnarea principalelor teme tratate este de ajuns. Fără îndoială, unele idei ale științei lingvistice de

atunci nu mai pot fi susținute astăzi, dar nu evidențierea acestora m-a interesat, ci scoaterea în relief a intuițiilor excelente pe care Apostolescu le-a avut cu privire la aria de cuprindere a noematologiei. Iată de ce, în cele ce urmează, voi analiza, cu precădere, paginile din cele două secțiuni rezervate acestei discipline: *Ideile latente – noematologia și Semasiologie și noematologie*. Chiar și (numai) așa, trebuie precizat că cele două secțiuni constituie aproape o treime din spațiul întregii lucrări. Ba chiar se mai pot adăuga și câteva paragrafe (*ibid.*: 119, 123 și 127) din secțiunea *Corupția fonetică*, în care Apostolescu explică unele mutații semantice tot cu ajutorul sensurilor latente.

În ce constă, în definitiv, contribuția lui N. I. Apostolescu? Prin ce anume îl depășește el pe Hasdeu când vine vorba de noematologie? Aș spune că Apostolescu are cel puțin două merite în această privință: (1) faptul de a fi legat problema subînțelegerii, așa cum a formulat-o Hasdeu, și de artă (sau de literatură, mai cu seamă); (2) faptul de a fi utilizat noematologia și noțiunea de «idee latentă» în mod explicit în discuțiile de natură etimologică. În afara acestora, Apostolescu a mai făcut unele observații despre planul «sensului» a căror importanță o voi sublinia la locul cuvenit.

5.3.1. Să ne reamintim că, pregătind propunerea referitoare la doctrina noematologiei, Hasdeu afirmă următoarele: „Graiul este un mijloc de înțelegere mutuală. O înțelegere mutuală se operă nu numai prin sensul cel expres care constituie obiectul *semasiologiei*, ci mai mult încă printr-un sens ascuns, lăsat fără expresiune, subînțeles, care se manifestă mai cu deosebire în sintaxă.” (Hasdeu 2013: 130). Sensul neexprimat, pe care insistă Hasdeu, este – o zice chiar el imediat – „ideea latentă” teoretizată de Bréal. Apostolescu știe prea bine lucrurile acestea, fiindcă citează din (și face trimitere la) ambele studii: cel al lui Hasdeu din 1882 (despre diviziunile gramaticii comparative) și cel al lui Bréal, *Les idées latentes du langage* (bazat pe o conferință din 1868)⁸. Mai mult decât atât, spre deosebire de Hasdeu, Apostolescu oferă și unele exemple românești (pe lângă o serie de ilustrări franțuzești preluate de la Bréal) „pentru a lămuri și mai bine importanța acestei doctrine a noematologiei”: „Dar în românește sufixul *-ie* are aceeași valoare în *pescărie* de la *pescar* și în *olărie* de la *olar*? Aci numai ideile latente pot explica rostul acestor sufixe. Trebuie să avem, zice Bréal, o

subînțelegere a unor relații de natură concretă și de o speță particulară, pe care mintea noastră le ghicește mai mult decât le vede în vorbele exprimate.” (Apostolescu 1983: 103). După cum am arătat (vezi Munteanu 2013), «ideile latente» fac și obiectul skeologiei propuse de Coșeriu. Numai că nu tot ce ține de noematologia hasdeiană redimensionată / reconfigurată de Apostolescu aparține skeologiei coșeriene. O porțiune a noematologiei – așa cum (repet!) o vede Apostolescu – aparține, mai degrabă, hermeneuticii. Cum se susține o asemenea aserțiune? Voi încerca să răspund în continuare.

5.3.1.1. În secțiunea intitulată chiar *Ideile latente – noematologia*, până să vorbească despre ideile latente ale lui Bréal și de noematologia lui Hasdeu, Apostolescu pornește nu de la limbaj, ci de la artă în general. Și ascultătorului, și privitorului, și cititorului – spune el dintru început – artistul trebuie să le ofere posibilitatea („să [le] lase deschise porțile și să [le] întindă punți”) de a descoperi, „prin asocieri de idei, părțile subînțelese”: „E o anumită discreție pe care trebuie să o posede oricare artă și un anumit substrat, un subînțeles pe care trebuie să-l aibă orice cuvânt.” (Apostolescu 1983: 101). Mai departe, el expune unele idei și exemple luate îndeosebi din cartea lui Constant Martha, *La délicatesse dans l'art* (1884, ed. I), din capitolul, *La discrétion dans l'art et les sous-entendus* (*ibid.*: 101-102). Martha inventariază diverse cazuri (din pictură, din literatură, din muzică, dar și din viața de toate zilele) în care acționează forța sugestiei, în care, grație unor asocieri de idei, ni se deșteaptă subînțelesuri: un chip îngrozit, o floare uscată, sunetul clopotului, mirosul fânului cosit sau al unui parfum etc. pot declanșa o adevărată iluminare în conștiința celor care le experimentează prin simțuri. În plan discursiv („în vorbire”), generatoare de subînțelesuri sunt și metafora, simbolul, alegoria, hiperbola, ironia ș.a.m.d. (*ibid.*: 102).

Rezumând unele paragrafe din volumul lui C. Martha (la care, de altminteri, trimite foarte exact în subsolul paginilor), Apostolescu dă impresia, la o privire neatentă, că traduce *mot-à-mot* din franceză. Și totuși... Reproduc, în paralel, două citate (din originalul lui Martha și din sinteza lui Apostolescu):

(a) „L'art d'écrire n'est le plus souvent que l'art de suggérer d'idées et de sentiments qu'on n'en exprime. [...] Tantôt par un image, tantôt par un seul mot ils nous découvrent un monde.” (Martha 1907: 115)°.

(β) „Arta de a scrie *ca* și *arta de a vorbi* nu sunt de cele mai multe ori decât *arta de a sugera* idei și sentimente, neexprimate, *dar subînțelese* [subl. mea, Cr.M.]. Adesea printr-o singură vorbă, printr-o imagine ni se descopere [sic!] o lume întreagă.” (Apostolescu 1983: 102).

Se observă lesne că Apostolescu (în „traducere”/rezumat) a adăugat de la sine cuvintele „arta de a vorbi” și „dar subînțelese”, nu doar pentru a completa cele spuse de Martha, ci pentru a pregăti terenul discuției referitoare la ideile latente și la noematologie, intenție care se vădește și din inversiunea realizată, menită să deplaseze accentul de pe imagine pe cuvânt (să se compare structura „printr-o singură vorbă, printr-o imagine” cu orig. fr. „tantôt par un image, tantôt par un seul mot”). Într-adevăr, imediat după aceasta, Apostolescu apelează la Bréal și la Hasdeu, iar discuția ia o turnură preponderent lingvistică, chiar dacă paralela *artă – limbaj* continuă să se mențină: „Ca și în artă, în vorbire ideile acestea latente, subînțelese sunt o condiție necesară a progresului cugetării omenești.” (*ibid.*: 102-103)¹⁰.

5.3.1.2. Astfel, cu subtilitate (după cum vom vedea și ceva mai încolo), Apostolescu lărgește sfera noematologiei, incluzând printre ideile (sau sensurile) latente și sensurile operelor artistice (cu precădere cele ale textelor literare). Bun cunoscător al operei lui Hasdeu și pasionat de literatură, nu se putea ca el să nu lege în mod fericit sensul „ascuns, lăsat fără expresiune, subînțeles” (vezi *supra*, 5.3.1.) de sensul operei de artă, cu atât mai mult cu cât considera (contrar unor teorii actuale) că arta, ca și limbajul, este un fenomen social. De altfel, cu câteva pagini înainte, în secțiunea *Graiul și arta*, autorul își anunța obiectivele: „Dacă graiul e social, cu atât mai mult ni se prezintă arta ca atare [...]. Cercetând paralel unele manifestări ale artei și ale vorbirii, se va lămuri și mai bine această asemănare a celor două fenomene psihice în modul lor de producere ori de exprimare. Putința sau imposibilitatea artistului sau a unui simplu vorbitor de a exprima tot ceea ce simte, tot ceea ce vrea – e punctul în jurul căruia se vor grupa elementele acestei discuții.” (*ibid.*: 93; cf. și 98-100).

5.3.2. Mutând analiza pe terenul limbii, Apostolescu se oprește la „unul din cele mai frumoase exemple de evoluare a unui cuvânt grație sensurilor latente”. Este vorba despre felul în care *mulțumesc*, provenind din urarea „la mulți ani”, a ajuns să însemne ceea ce

înseamnă azi (după ce și-a modificat forma fonetică, se pare, și sub influența lui *mulțime*): „Trecerea de la un sens la altul s-a făcut grație subînțelesului. Zicându-i-se cuiva: «să trăiești mulți ani», cu vremea lumea s-a gândit că era numai o mulțumire, un răspuns la o salutare; s-a gândit adică numai la ideea subînțeleasă, nu la cea exprimată. Cu timpul, sensul latent a luat locul celui exprimat – probabil totodată și cu schimbarea fonetică al cărei rezultat a fost contopirea ambelor cuvinte într-unul.” (*ibid.*: 104)¹¹. Acest exemplu și cele care urmează în secțiunea *Semasiologie și noematologie* conturează foarte adecvat obiectul noematologiei ca skeologie lingvistică. Reamintesc că, pentru Coșeriu, skeologia are ca sarcină cercetarea contribuției cunoașterii «lucrurilor» (și a opiniilor sau credințelor despre «lucruri») la vorbire. Or, tocmai aceste aspecte dorește să le pună în lumină și Apostolescu, reinterpretează în grilă noematologică – dacă pot spune așa – câteva dintre investigațiile etimologice ale lui Hasdeu, pe care savantul le publicase în „Columna lui Traian” la scurt timp după ce tratase (în aceeași publicație) chestiunea noematologiei. Este surprinzător însă că în respectivele articole – *Șugubăț și șugubină* (1882), *Creștet și urzică* (1882), *Scornesc și stârnesc* (1883) (vezi Hasdeu 1988, II) – Hasdeu nu apelează nici măcar o dată la conceptele (sau termenii) de «*idee latentă*» ori «*noematologie*»¹². În consecință, demersul lui Apostolescu este cu atât mai lăudabil.

5.3.2.1. Printre altele, el caută să arate (amestecând propriile observații cu explicațiile lui Hasdeu) „cum partea semantică și partea noematologică” au condus la semnificația actuală a cuvântului *șugubină*. Cred că este instructiv să vedem cum procedează. Din sl. *șugubina*, însemnând inițial în paleoslavă ‘pierdere de suflet’, termenul a intrat în românește cu sensul de ‘legătură sexuală ilicită’, „orice relație nelegitimă între bărbat și femeie fiind considerată ‘pierdere de suflet’, din punctul de vedere al canoanelor bisericești” (Apostolescu 1983: 105). Prin metateză, *dușegubină* > *deșugubină*, ceea ce a urmat explicându-se printr-o „dublă etimologie poporană”, deoarece s-a crezut: „1) că avem a face cu două cuvinte, din care primul e prepoziția *de* iar al doilea, *șugubină*; 2) că vorba *șugubină* – proprie în acest fel numai limbii române – înseamnă ‘mauvaise plaisanterie’, belea, întâmplare ciudată” (*ibid.*). Pentru a aduce discuția în sfera noematologiei, Apostolescu reformulează analiza lui Hasdeu astfel: „*Dușegubina* era

în vechea legislație română o ‘legătură sexuală nepermisă’, iar în genere poporul da acest nume ‘crimei’, după cum rezultă din textele citate de Hasdeu în studiul său. Cel care făcea o asemenea faptă nepermisă trebuia să plătească, să dea o despăgubire. A plăti *dușegubina* – mai apoi *de șugubina* – adică a plăti crima, păcatul, ca o răscumpărare, a luat în mintea poporului înțelesul de ‘a plăti o amendă’, ‘a da o plată’, cu alte cuvinte, *dușegubina* sau *de șugubina* a luat însemnarea de ‘amendă’, ‘despăgubire’. Aci intervine ideea latentă: a plăti o amendă însemna ‘a da de o belea’. Aceasta era ideea subînțeleasă, care, ajutată și de forma de exprimare «a da dușegubină», schimbată cu vremea în «a da de șugubină», folosindu-se și de etimologia poporană care alătura cuvântul nostru de *șuguesc*, ne-a dat sensul actual de ‘mauvaise plaisanterie’, belea, întâmplare rea.” (*ibid.*: 105-106).

Într-adevăr, numeroase asemenea cazuri de „combinare de fenomene semasiologice și noematologice” (după cum le caracterizează Apostolescu) ar putea fi invocate. Este destul să pătrundem în domeniul frazeologiei, cercetând originea unor expresii ca *a-și aprinde paie-n cap* (cf. Șăineanu 1999: 232-234 și Dumistrăcel 2001: 294-295), *a da bir cu fugiții* (cf. Dumistrăcel 2001: 46) și altele, pentru a întrevădea posibilele foloase pe care le-ar aduce noematologia, aplicând „rețeta” lui Apostolescu.

5.3.2.2. Discipolul lui Hasdeu, stimulat de lucrările acestuia, *Creștet și urzică* și *Scornesc și stârnesc*, se arată interesat îndeosebi de etimologia populară, încercând să determine în ce constă mecanismul mental prin care se produce o atare transformare: „Un lucru mai rezultă din analiza procedurii urmat de popor în mânăuirea etimologiei acesteia proprie lui: el atribuie noțiunii-cuvânt niște note pe care vorba nu le posedă, nemulțumit cu sensul prea vag, prea nelămurit pe care îl prinde la prima dată. Dorind să-și explice originea și înrudirile cuvântului – pe care n-are puțința a le cunoaște în mod științific –, el îi atribuie o descendență oarecare, bazându-se de obicei pe o întâmplătoare asemănare fonetică.” (Apostolescu 1983: 107).

Ceea ce găsim în continuare în discursul lui Apostolescu mi se pare foarte important, fie și ca intuiție: „Această tendință pe care o are poporul de a-și satisface curiozitatea etimologică se întinde de la un singur cuvânt la o bucată literară întreagă. Unui cuvânt i se caută semnificarea și originea de către oricine: de primul vorbitor în feluritele

ocazii care i se prezintă în viață la pronunțarea acelei vorbe sau la citirea ei. Cel care va avea însă și o cultură literară va căuta – în mare – să prindă cât mai bine sensul unui vers, unei poeme, unui roman, unei drame, unei doctrine filozofice.” (*ibid.*: 107-108).

De ce cred că Apostolescu rostește ceva de mare însemnătate aici? Pentru că dovedește ceea ce s-ar putea numi „atitudine hermeneutică”. El intuiește faptul că „totul este interpretare”. Hans-Georg Gadamer (2001: 714-715) s-ar referi în acest caz la „universalitatea hermeneuticii”. Interpretăm nu doar texte, ci și situații prezente ori istorice. Și facem acest lucru cu ajutorul limbajului exprimat (exteriorizat) sau numai gândit. Nici nu are relevanță mereu dacă rezultatul interpretării este unul adevărat ori fals. În oceanul de sensuri în care trăim, „adevărurile” verificabile științifice nu reprezintă decât o insulă (vezi Dewey 1963: 4-5).

Printre rândurile dedicate chestiunilor lingvistice, conform obiceiului său, Apostolescu inserează și alte meditații legate de literatură. Vorbind despre sensul unei opere (fie aceasta dramă, poezie sau doctrină filozofică), el afirmă: „Se va întâmpla însă, de cele mai multe ori, ca să o socotească ca pe o canava necomplet brodată, în care el va pune, peste tot, idei de ale lui. Astfel, această lucrare se va prezenta minții a o sută de indivizi în o sută de feluri, după punctul de vedere din care a privit-o, a completat-o, a priceput-o fiecare. [...] Și lucrul acesta este explicabil. Chiar fără a căuta sensul mai adânc al unei bucăți literare sau fără a dori găsierea etimologiei unui cuvânt, oricine va fi încurcat când i se va cere lămurirea notelor unei noțiuni.” (Apostolescu 1983: 108).

Hermeneutica sensului, așa cum a teoretizat-o Eugeniu Coșeriu, are ca obiect revelarea sistematică și justificată a conținutului unui text sau al unui discurs. Când are în vedere „sensul mai adânc al unei bucăți literare” ori „sensul unui vers, unei poeme, unui roman, unei drame, unei doctrine filozofice”, Apostolescu se apropie foarte mult de accepția pe care o dă Coșeriu *sensului*. Cum se face însă că autorul nostru stabilește o relație analogică între ceea ce urmărește într-un text un critic literar, de pildă, și ceea ce caută un simplu vorbitor cu privire la originea unui cuvânt sau a unei expresii?

5.3.3. Pentru a arăta în ce măsură este îndreptățită analogia lui Apostolescu, voi da un exemplu din frazeologie. Expresia *a-și aprinde*

paie în cap desemna acțiunea prin care, după tipicul oriental, se făcea o reclamație, adică i se atrăgea atenția unui demnitar cu privire la o anumită nedreptate prin purtarea, deasupra capului, a unei rogojini aprinse. Dar acțiunea în cauză se putea întoarce împotriva reclamantului: „De la a atrage luarea aminte asupra unei nemulțumiri sau plângeri până la a întărâta pe cineva din pricina acestei jeluiri – distanța nu-i mare.” (Șăineanu 1999: 234). Cum de și-a schimbat semnificația această expresie? În niciun caz prin metaforă! Vorbitorul a evaluat o situație desemnată, de regulă, prin sintagma respectivă și a ajuns la concluzia (bazată pe cunoașterea „lucrurilor”) că „a-ți aprinde paie-n cap” în vremurile acelea a ajuns să însemne altceva decât se credea (ori se spera) inițial. Altfel spus, simplul vorbitor a prins tâlcul unei situații (repetabile), a avut o iluminare asemănătoare celei care îl încearcă pe cineva care a priceput o glumă („s-a prins de poantă”, cum se zice) sau celei pe care o experimentează un critic literar care a înțeles o poezie dificilă. Când Apostolescu se referă la acea „combinare de fenomene semasiologice și noematologice”, ne dăm seama că avem de-a face, la rigoare, cu o combinare a semnificației cu desemnarea. Așa ne spune Coșeriu că ia naștere sensul unui text. Fie și numai în minte (ca discurs interior), așa se produce și sensul unei situații interpretate (gândite lingvistic).

6. Firește, interpretările pot cunoaște diverse grade de științificitate. Vorbitorul, în naivitatea sa, poate greși atunci când vrea să-și explice, bunăoară, originea unui cuvânt. Astfel apar, într-adevăr, cazurile de etimologie populară. Bun sau rău, „sensul înhățat”¹³ de vorbitor reprezintă o explicație (or, una dintre accepțiile termenului *hermeneia*, din greaca veche, era chiar aceea de ‘explicație’). Și, după cum observă Apostolescu, la fel i se poate întâmpla și celui care caută „sensul adânc” al unei opere literare. Astăzi am zice că literatura este spațiul în care interpretările eronate („decodările aberante”, după U. Eco) se întâlnesc cel mai frecvent (vezi Munteanu 2012b).

Pornind de la studiile sau cărțile lingviștilor preferați, N. I. Apostolescu oferă și alte exemple de evoluții semantice prin care sensurile latente, motivate de condiții istorice specifice, au înlocuit semnificațiile proprii ale unor cuvinte. Poate că nu întotdeauna justificările sale (apelând la logica lui John Stuart Mill, de pildă) sunt cele mai potrivite. Pe

alocuri, el pare că face confuzie între (ceea ce numim astăzi) «lexic comun» și «lexic specializat» (sau «terminologie»), deși intuiția de la care pleacă nu este în sine greșită (cf. și Munteanu 2011b). Înșă modul (agreat de Hasdeu) în care dezvoltă și duce mai departe cele deprinse de la Magistrul său mi se pare impresionant. Pentru aceasta, Apostolescu merită întreaga noastră prețuire.

Note ■

¹ Vezi Munteanu 2013 și Hasdeu 2013: 58-85. Fără a trata chestiunea în detaliu, mă mai referisem la noematologia lui Hasdeu, în raport cu unele idei coșeriene, în 2007 și în 2011 (vezi Munteanu 2007: 40; *idem* 2011a: 32, preluat și în *idem* 2012a: 347-369).

² Ion M. Dinu, cel mai bun cunoscător al vieții și operei lui Apostolescu, precizează că ar fi fost vorba de cursuri de „Semantică, Noematologie [sic!] și literatură comparată” (vezi Dinu 1983: 5), dar nu ni se spune de unde are această informație. În rest (vezi, de pildă, Faifer 2004: 206 și chiar I.M. Dinu, în prefața la Apostolescu 1983: 6), nu se menționează decât cursurile de semantică și de literatură comparată. La Paris nu se făceau, în niciun caz, cursuri de noematologie, deci, trebuie să fi fost, la mijloc, recomandarea lui Hasdeu sau a cuiva care știa că, încă din 1900, Apostolescu discutase despre noematologie.

³ Pentru mai multe detalii despre viața și opera lui N. I. Apostolescu, vezi, în special, Dinu 1983.

⁴ Scrisoarea este datată la 9 august 1904 (cf. și prefața lui I.M. Dinu la Apostolescu 1983: 9). Nicolae I. Apostolescu o va reproduce în „precuvântarea” la volumul său de studii din 1904, alături de recomandările făcute de Gr. Tocilescu și de G. Ionescu Gion.

⁵ Ion M. Dinu (1983: 58) notează că s-ar fi publicat (iarăși?) tot în „Tinerimea română”, vol. VI, fasc. 1-2, în schița Gr. Tocilescu, *Istoria românilor*. Nu am putut verifica dacă este vorba despre o completare sau o continuare a primei versiuni.

⁶ Scoasă la Tipografia „Corpului didactic C. Ispășescu și G. Brătănescu”, București, 1900 [totalizând 36 p.].

⁷ Într-adevăr, este suficient să mergem la *Estetica* lui B. Croce (apărută în 1902), pentru a ne convinge că o atare opinie era curentă în acea epocă.

⁸ Pentru o analiză a lucrării lui M. Bréal (1868/1882), vezi și studiul meu introductiv la Hasdeu 2013: 70-74.

⁹ Edițiile ulterioare ale cărții lui C. Martha sunt, de fapt, retipăriri ale ediției princeps din 1884. Am consultat ediția a IV-a, din 1907. Apostolescu face trimitere, în studiul său, la o ediție din 1897, iar apoi, în teza sa de doctorat, utilizează chiar prima ediție (vezi Apostolescu 1909: 4).

¹⁰ Apostolescu trimite, într-o notă de subsol, la studiul lui Bréal. Nici la pagina indicată, dar nici în restul lucrării lingvistului francez nu găsim, desigur, vreo referire la artă. La fel, nici C. Martha nu-l menționează pe M. Bréal în vreun loc din cartea sa.

¹¹ Apostolescu citează frecvent și din lucrările lui Șăineanu. În *Semasiologia* acestuia se mai găsește un exemplu similar care ar fi meritat amintit: „*Bogdaproste* sau *bodaproste* ‘Dumnezeu să vă ierte (păcatele)’ formulă de mulțumire a cerșetorilor, care, mereu re-

petată, devine o monotonă flecărie, de unde locuțiunea: *a umplea* [sic!] *pe cineva de bogdaprosti* ‘a-l ameți cu gura.’” (Șăineanu 1999: 194).

¹² De altfel, nu am găsit nicio altă lucrare în care Hasdeu să fi întrebuințat ulterior cele două noțiuni. Cât despre *ideologic* (utilizat în sintagme precum „ciocnire ideologică” ș.a.m.d.) sau *ideologie*, acestea se datorează influenței lui Schleicher, neînsemnând altceva decât ‘semantic’ (ori ‘semasiologic’), respectiv ‘semantică’ (ori ‘semasiologie’).

¹³ John Dewey definește adesea chiar așa procesul înțelegerii: „to understand is to grasp meaning”.

Bibliografie

Apostolescu 1909 = N. I. Apostolescu, *L’Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Avec une Préface de M. Émile Faguet, Librairie Ancienne Honoré Champion, Paris, 1909.

Apostolescu 1983 = N. I. Apostolescu, *Studii și portrete literare*, Ediție îngrijită și prefațată de Ion M. Dinu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.

Bréal 1868/1882 = Michel Bréal, *Les idées latentes du langage* [prelegere din 1868], în Michel Bréal, *Mélanges de mythologie et de linguistique*, Deuxième édition, Librairie Hachette et Cie, Paris, 1882, p. 295-322.

Dewey 1963 = John Dewey, *Philosophy and Civilization* [1931], Capricorn Books, New York, 1963.

Dinu 1983 = Ion M. Dinu, *Nicolae I. Apostolescu. Omul și opera*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1983.

Dumistrăcel 2001 = Stelian Dumistrăcel, *Pină-n pinzele albe. Expresii românești* (ediția a II-a revăzută și augmentată), Editura Institutul European, Iași, 2001.

Faifer 2004 = F[lorin] F[aifer], *Apostolescu, N.I.*, articol în [Academia Română] *Dicționarul general al literaturii române* (coord. gen.: Eugen Simion), vol. I (A-B), Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, p. 206-207.

Gadamer 2001 = Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, Traducere de Gabriel Cercel și Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Editura Teora, București, 2001.

Hasdeu 1988, I & II = B.P. Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, vol. I și II, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuș, Editura Minerva, București, 1988.

Hasdeu 2013 = B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii*, Prologul editorului, studiu introductiv și note de Cristinel Munteanu, Editura Institutul European, Iași, 2013.

Husserl 2011 = Edmund Husserl, *Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filozofie fenomenologică. Cartea întâi: Introducere generală în fenomenologia pură* [1913], Traducere din germană de Christian Ferencz-Flatz, Editura Humanitas, București, 2011.

Martha 1907 = Constant Martha, *La délicatesse dans l’art* [1884], Quatrième édition, Librairie Hachette et Cie, Paris, 1907.

Munteanu 2007 = Cristinel Munteanu, *Simonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Editura „Independența Economică”, Pitești, 2007.

Munteanu 2011a = Cristinel Munteanu, *Când Coșeriu (pare că) greșește*, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV, Anul IV, Nr. 2 (6), *Lexic comun / Lexic specializat*, Editura Europlus, Galați, 2011, p. 26-50.

Munteanu 2011b = Cristinel Munteanu, *Despre necesitatea implicării skeologiei lingvistice în socioterminologie (cu o privire specială asupra sintagmei „apă minerală”)*, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV, Anul IV, Nr. 2 (6), *Lexic comun / Lexic specializat*, Editura Europlus, Galați, 2011, p. 219-230.

Munteanu 2012a = Cristinel Munteanu, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2012.

Munteanu 2012b = Cristinel Munteanu, *Aberrant Decoding and Its Linguistic Expression (An Attempt to Restore the Original Concept)*, în “Procedia – Social and Behavioral Sciences”, Volume 63, 2012, p. 229-241.

Munteanu 2013 = Cristinel Munteanu, *Noematologia lui B.P. Hasdeu: o anticipare a skeologiei lui E. Coșeriu*, în „Philologica Jassyensia”, an IX, nr. 2 (18), 2013, p. 85-94.

Rother 2005 = Christian Rother, *Der Ort der Bedeutung. Zur Metaphorizität des Verhältnisses von Bewußtsein und Gegenständlichkeit in der Phänomenologie Edmund Husserls*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2005.

Șăineanu 1999 = Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor [1887]*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță, Editura de Vest, Timișoara, 1999.

Alexandru Ovidiu VINTILĂ

Constantin Nisipeanu, *un poet substanțial*

A.O.V. – licențiat în istorie și filozofie, diplomat în inginerie și management agroturistic. Doctor în științe socioumane. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Redactor-șef al revistei „Bucovina literară” și membru în colegiul de redacție al revistei „Scriptum” a Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera” din Suceava. Cărți publicate: *caricatura de cretă* (2003), *miezonoaptele. tradiția rupturii* (2008), *cartea lui koch* (2009), *viața preschimbată* (2011), *Demersul dialogic. Semne ale unei experiențe a înțelegerii* (2011), *Traian Brăileanu. Întruchipările rațiunii. Fapte, idei, teritorii ale realității din interbelic bucovinean* (2012), monografia *Traian Brăileanu. Dialectica unei istorii personale* (2013).

Lăsat să doarmă în bibliotecă, cum spunea, la un moment dat, despre Gellu Naum, Mircea Ghițulescu, referindu-se la dramaturgia acestuia, Constantin Nisipeanu (n. 1907, Craiova – m. 1999, București) este în continuare prea puțin cunoscut în spațiul autohton al literelor. Deși toate cărțile i-au apărut cu numele său real, semnează și sub pseudonimul C. Olteanu. Născut la Craiova, poetul suprarrealist debutează în anul 1928, în liliputana revistă „Bilete de papagal”, fiind susținut de Felix Aderca. În același an, în urbea natală, fondează revista avangardistă „Radical”. În paginile efemerei publicații vor semna nume precum Eugen Ionescu, Ionathan X. Uranus, Geo Bogza sau Camil Petrescu. Peste ani, aflat la vârsta senectuții, Constantin Nisipeanu mărturisește că din articolul de fond publicat în numărul inaugural al periodicului craiovean își mai amintește doar o frază: „O revistă fără program este ca o vacă fără macaz, căreia cineva i-a tăiat șnurul cu foarfeca și a rămas bearcă”. Pe lângă revista menționată, Nisipeanu a mai editat și condus „Ostașii luminii” (un singur număr, în 1933).

Cartea cu grimase este volumul cu care va debuta în 1933, la Editura Radical, de al cărei directorat se îngrijea. În 1938 devine absolvent al Academiei de Înalte Studii Comerciale și

Industriale din București. Fire aventurieră, va duce o viață pe măsură, schimbând mai multe slujbe, dintre care le enumerăm doar pe cele de casier, contabil sau director. Apropiat al lui Sașa Pană, Nisipeanu va colabora vreme de mai mulți ani la revista „Unu”. Datorită aceluiași prieten, poetul craiovean îl va cunoaște pe Nicolae Iorga. Despre acel moment, Constantin Nisipeanu spune: „Eram presat de prejudecățile vremii să-mi amelioresz studiile, eu neavând dreptul, conform cerințelor legii de atunci, să absolv bacalaureatul. Amicul Sașa Pană mă ia și mă duce în audiență la Iorga, atunci prim-ministru. Fusese anunțat mai întâi Sașa – dar Iorga, când îl vede, îl întreabă: «Bine, dar eu știam că te numești Alexandru Binder!?»». Sașa i-a răspuns mucalit: «Nicio problemă, domnule prim-ministru; eu sunt și Binder, și Sașa Pană!». Montat, Iorga continuă: «Și de ce scoți revista aia trăsniță, „Unu”?». «Pentru că dacă n-o fac acum, la tinerețe, mai târziu s-ar putea să gâdesc și eu ca alții», i-a răspuns Sașa cu o înțepătură. În fine, m-a prezentat pe mine, i-a explicat că eu, pentru că nu aveam studiile cuvenite, nu aveam dreptul să dau bacalaureatul, și i-a cerut sprijin. Adică, să-mi aprobe susținerea examenului. «Nu pot, i-a răspuns Iorga, că nu mă înțeleg cu Argetoianu, care-mi face șicane». Dar spre sfârșitul discuției s-a răzgândit și a aprobat să dau niște diferențe pentru care urma să frecventez un curs pregător”.

Perioada de la „Unu” se dovedește a fi deosebit de prolifică pentru Constantin Nisipeanu. La Editura Unu vor vedea lumina tiparului plachetele de versuri intitulate *Metamorfoze* (1934), *Spre țara închisă în diamant* (1937) și *Femeia de aer* (1943). Această etapă a creației sale este, fără discuție, de orientare avangardistă. Încă de la volumul de debut *Cartea cu grimase*, Ion Pop, în *Dicționarul scriitorilor români* (Editura Albatros, București, 2001), observa „versuri cu aer nonconformist, reținând ecouri ale avangardei din imediata apropiere, oscilând între ironizarea sentimentalismului romantic și o anume brutalitate senzuală, ce amintește de poemele din anii '30 ale lui Geo Bogza”. Alte versuri, tot din acest volum, trimit la Arghezi. Nu întâmplător criticul literar Pompiliu Constantinescu aștepta „propria fizionomie lăuntrică” a poetului. Deși înzestrat cu evident talent, Constantin Nisipeanu încă nu este suficient de original. Eclectismul poeziei autorului originar din capitala Olteniei se menține și în volumul *Metamorfoze*. Cu toate acestea, ecoul cel mai pregnant al versurilor din acest op vine din sfera imagis-

mului care se practica la revista „Unu”. De remarcat că poemul *Protozoar* a fost compus în timpul unui acces de malarie, cum precizează însuși autorul, la îndemnul unui anumit medic. Versurile acestui poem sunt absurde, amintind într-o anumită măsură de literatura practică de Urmuz: „Am în sânge un patruped / Cu trei plopi în barbă / Ziua paște ca un ied / Soarele și melcii în iarbă”. După părerea lui Ovidiu Morar: „Poate că textul cel mai interesant din acest volum este cel publicat chiar în debutul lui, intitulat *Umbra unei clipe*, care, prin fantasticalul imaginilor sale quasionirice, neliniștitoare și prin refuzul încifrării metaforice à la Ilarie Voronca, anticipează deja scriitura suprarealiștilor din al doilea val (a lui Gellu Naum, în primul rând) [...]”. Așadar, același exeget afirmă că în poemul *Umbra unei clipe* putem vorbi despre suprarealismul genuin: „Din pământ ies mâini verzi / Care străpung aerul în coaste / Sunt scheletele unor monștri de fier / Ascunși în humă ca-ntr-o cetate / Acum pământul e limpede ca o sticlă / Privesc prin el lumea din lăuntru / Cum se frământă printre filoane metalice / Cu sufletul fumegând în buze ca o țigară / Mâinile se încolăcesc pe gâtul furtunii / Și îl strivesc ca pe un bulgăr de sare / În cazanul mărilor uriașe / Unde peștii și-au creat metropole”.

Următoarele volume ale lui Constantin Nisipeanu, *Spre țara închisă în diamant* și *Femeia de aer*, sunt considerate de către critica literară ca fiind cele mai reprezentative. Ion Pop situează aceste două plachete de versuri „în centrul imaginarului suprarealist”. „Asociațiile insolite, generate de tehnica dicteului automat, întăresc atmosfera straniu-onirică deja conturată în cărțile anterioare, dându-i un plus de tensiune”.

Până și George Călinescu, despre care se știe că privea cu reticență avangarda, la apariția cărții *Spre țara închisă în diamant*, se arată încrezător în evoluția poeziei autorului suprarealist: „Nisipeanu a făcut o evoluție din cele mai interesante și se revelă acum ca cel mai tulburător dintre uniști prin purismul său și prin efectele de adâncime pe care știe să le scoată din el. Fondul poeziei sale, ca al celor mai autentici suprarealiști, este absurdul, un absurd însă plin de semnificații ascunse și tulburătoare”.

În fine, de o primire și mai entuziastă din partea criticii literare s-a bucurat volumul *Femeia de aer*, carte considerată a fi cea mai ilustrativă pentru arta sa poetică. Nu mult de la apariția tomului pe piața litera-

ră, Ion Caraion declara răspicat, fără ocolișuri, că volumul este „cea mai bună carte a anului”. În timp ce Virgil Ierunca precizează că prin această carte autorul „reabilitează poezia actuală”, Pompiliu Constantinescu nu ezită să susțină faptul că opul este tipărit „atât de somptuos, într-o vreme când plăcerea estetică a înfățișării cărții este din ce în ce mai rară”. În *Femeia de aer*, carte alcătuită doar dintr-un singur poem și două desene ale autorului în maniera lui Victor Brauner, publicate în „Unu”, regăsim, după cum declara Ion Pop, „mitul suprarealist, de origine romantică, al *femeii mediatoare, fericite* (vezi A. Breton, P. Eluard)”. Eroina volumului este Ranna, o prezență feminină cu trupul de aer, despre care Constantin Nisipeanu zice: „O, Ranna, niciodată nu te-am presimțit / Atât de frumoasă / Și niciodată n-am bănuțit că te vei naște / Din visul meu ca dintr-o scoică”. Femeii cu trupul de aer poetul îi închină un adevărat imn, un superb poem erotic. În versurile lui Nisipeanu totul este posibil, apar tot felul de asocieri, care mai de care mai insolite, lumea se metamorfozează: „Dintr-o vitrină manechinele au plecat la plimbare / Lăsând imprimată pe geam umbra lor care a devenit un pian / La care trecătorii se opresc să cânte game”. „Sângele este vinul îndrăgostiților / Iar dragostea este ozonul care primenește / Aerul sângelui”, spune Nisipeanu în același poem. Înainte de „marea tăcere”, poetul își pregătește „jobenul și batista pentru dragoste”. Atunci „Ranna se îndreaptă în vârful picioarelor / Către inima ei / Păsări sălbatice izbucnesc din inimă. / Inima este ridicată în amândouă mâinile / Până la înălțimea ochilor. / Ce frumoasă ești Ranna! / Trupul tău curge pe lângă mine ca o apă, / Vocea ta e o ventuză / Care se aprinde în fiecare floare”.

În privința acestei cărți-poem, Miron Radu Paraschivescu concluzionează că: „Oricum ar fi *Femeia de aer* rămâne, cred, până azi opera de căpetenie și de maturitate a lui Constantin Nisipeanu”.

Cum în perioada postbelică în România suprarealismul nu a mai putut fi practicat, Constantin Nisipeanu schimbă partitura, limbajul utilizat fiind mai puțin temerar. Astfel, opera postbelică a autorului „unist” (din care enumerăm *Moș Ioniță Făt-Frumos*, 1956; *Cartea cu oglinzi*, 1962; *Să ne iubim visele*, 1967; *Stăpâna viselor*, 1968; *Păstorul de umbre*, 1971; *O lăută de frunze*, 1977; *Păsări de fum*, 1982; *Arbori cu aripi de harfe*, 1986; *Fata pescărușului*, 1988), cum afirmă critica literară, este

marcată într-o mai mică măsură de acel suprarealism situat între primul și al doilea val al mișcării. Dar și așa, poetul craiovean nu renunță în totalitate la idealul suprarealist din tinerețe, ci rămâne fidel universului imaginar care l-a consacrat și din care nu lipsesc visul, erosul, absurdul.

Pentru a întregi panopticul operei literare a lui Constantin Nisipeanu, nu putem omite faptul că autorul a scris, pe lângă versuri, și piese de teatru. Este vorba despre poemul dramatic în patru acte intitulat *Stăpâna viselor*, apărut, împreună cu o serie de poeme din volumele trecute, în anul 1968, la Editura pentru Literatură, București. Cartea a beneficiat de o prefață a lui Miron Radu Paraschivescu, fiind ilustrată cu un portret realizat de Jules Perahim. Despre literatura din perioada în care a scris *Stăpâna viselor*, Miron Radu Paraschivescu susține că poate fi caracterizată prin faptul că „tehnica suprarealistă a fost turnată în forma fixă a iambului, dar viziunea poetului rămâne una de vis și permanentă invenție, continuând, într-un fel, filonul liric din *Femeia de aer*”.

Din ultima etapă a creației lui Nisipeanu, cel mai valoros volum a fost considerat *Păsări de fum* (Editura Cartea Românească, București, 1982). Acesta din urmă, din punct de vedere axiologic, a fost urmat îndeaproape de *Arbori cu aripe de harfe* (Editura Cartea Românească, București, 1986) și *Fata pescărușului* (Editura Cartea Românească, București, 1988).

În *Dicționarul General al Literaturii Române* (Editura Univers Enciclopedic, București, 2005), apărut sub egida Academiei Române, Emil Moangă, semnatarul fișei despre viața și opera lui Constantin Nisipeanu, conchide că aceste culegeri de versuri din anii '80 „readuc în atenție un poet substanțial”.

Prin opera sa, privită în ansamblu, Constantin Nisipeanu se remarcă drept un autor de neocolit pentru oricine se arată interesat de literatura de avangardă din spațiul românesc.

Lina CODREANU

Proverbul și epigrama (II)*

L.C. – profesor la Colegiul Național „Cuza Vodă” din Huși, jud. Vaslui. Publicist, documentarist. Semnează un *Dicționar al personalităților hușene* (în colab.), apărut în monografia *Istoria Hușilor* (Galați, 1995), studii științifice în vol. *Alma mater husiensis* (Iași, 2008) ș.a. În curs de apariție, vol. *Theodor Codreanu. Biobibliografie critică*, sub egida Bibliotecii Municipale „B.-P. Hasdeu” din Chișinău.

Conținuturi. Aria tematică a celor două specii nu cunoaște limite, are o lărgime tot atât de amplă precum dimensiunile existenței umane. Adevărurile din proverbe sunt iterative, reversibile, devenind aplicabile în multe momente de viață. Sentința formulată este verificată de experiență, de *pășaniile* vieții: *Prietenul la nevoie se cunoaște* sau *Cine știe carte are patru ochi*. În epigramă șfichiuirea cade rapid, biciuitor-curativă ori generatoare de haz, dar se stinge cu oarece ușurință, fiind meteorică. Conținuturile au, de cele mai multe ori, un caracter aplicativ, sunt la obiect, au „sare și piper”, vizează o „țintă” perenă ori cotidiană, un anumit tip de persoană, o hibă de moralitate, peripeții ridicole de la un eveniment etc. Din această perspectivă, epigramele sunt cu „dedicație” personalizată ori de natură generalizatoare:

„Poet scump, pe frunte porți mândre foi de laur,
Căci singur, până astăzi, din plumb făcut-ai aur” (Al. Macedonski, *Lui G. Bacovia*).

Sau:

„Amândoi avem talentul
Să ucidem biata lume.
Eu cu stihuri și cu glume,
Dumneata cu... tratamentul! (George Topârceanu, *Doctorului Argetoianu*).

■ * Continuare. Partea I în nr. 4, 2014, p. 57-64.

„În comuna lor natală,
La măicuța ce suspină,
Vin mereu cu mâna goală
Și se-ntorc cu traista plină” (Valerian Lică, *Fiii satului*).

Niciun aspect existențial nu scapă spiritului pătrunzător al epigramistului, începând de la proverbiala soacră până la perfidul politicianism, încât îi dăm dreptate lui Mihai Sălcuțan când constată:

„[...] O viață nu-i doar epigramă,
Dar epigrama este viață” (*Credo*)¹⁸.

În amintita colecție, *Proverbele românilor*, I. A. Zanne¹⁹ face o clasificare a creațiilor populare vizate în funcție de „natura fizică” (cosmicul și terestrul), animale, omul, viața socială, viața intelectuală și morală etc. Pe de altă parte, la Cincinat Pavelescu²⁰ epigramele sunt grupate în funcție de dedicații, Ion Arieșanu și Ion Velican²¹ fac o selecție pe principii valorice, Giuseppe Navarra și George Zarafu „reunesc epigramele scriitorilor și nu ale epigramiștilor propriu-ziși”²², iar Efim Tarlapan²³ le antologhează după principiul cronologic. Desigur, sunt criteriile variate, fiindcă au fost editate peste 40 de culegeri / antologii de epigrame. Cel mai aprofundat studiu despre epigramă aparține infatigabilei Elis Râpeanu, care și-a susținut teza de doctorat pe această temă²⁴, de altfel, autoare a multor culegeri și antologii de epigrame.

De-a valma, „eroi” ai proverbelor și ai epigramelor sunt prostănaci, canalii, lipsiți de talent, fățarnici, palavragii, leneși, trădători, hoți, demagogi, lacomi, bețivi, infatuați, zgârciți, imorali ș.a. Aici, tonul și fondul stilistic sunt polivalente, fie grav, moralizator, sentențios, fie ironic, satiric, dezaprobator. Să urmărim:

„Vrăbia mălai visează și calicul comândar.

Mâța cu clopoței nu prinde șoareci.

Un nebun aruncă o piatră în baltă și zece înțelepți nu pot s-o scoată”.

Dar și:

„Nu e bai că se sărută

Azi, în public, slut cu slută;

Baiu-i că, după sărut,

Se mai naște încă-un slut...” (Efim Tarlapan, *Demografică*).

Pe de altă parte, „eroi” se află și printre cei naivi, încornorați, încrezători, nevinovați, trădați, tăcuți, înșelați... De data aceasta, atitudinea autorilor îmbracă sens dojenitor, șugubăț, solidar cu „pățitul”, cu subînțelesuri la vedere sau cu subtilități rafinate, când tonul se mlădiază conciliant. Pentru observare:

„Capul plecat sabia nu-l taie.
Nu tot ce zboară se mănâncă.
Fă-te frate cu dracul până-i trece puntea”.

Sau:

„Eu, care sunt o fire pătimașă,
Pân'am ajuns să-mi cuceresc femeia,
Am cheltuit răbdare uriașă,
Dar infinit mai multă dup-aceea!” (Mircea Pavelescu, *Unei soții*).

Structural, nu există inflexiuni de tonalitate, deoarece se împletesc în creația populară și în cea cultă, vizate de noi, sentimentul vioi de „deșteptare”, agilitatea observației și a gândirii cu amărăciunea că me-tehnele lumii nu dispar, că deșteptăciunea nu este molipsitoare:

„O epigramă e un joc matur
Al cărui scop mi-e lesne să-l explic:
De ești deștept, te scapă de-un cusur,
În caz contrar... nu poți păți nimic” (Francisc Gavrileț).

În mod vădit, la ambele tipuri de texte, în discurs există un anume apetit tematic (bonom, umoristic ori satiric) spre ceea ce trebuie vindecat, sancționat, înlăturat și e mai firavă aplecarea către lauda virtuților. Chirurgul are prioritate în fața psihoterapeutului, ca să spunem așa, fapt lămurit aici:

„Cine n-ascultă de povață nimic nu-nvață”
și aici:

„De gândești cum se cuvine,
Vei trăi împărătește,
Dar trăiește mult mai bine
Prostul care nu gândește” (Elis Râpeanu, *Amendment*²⁵).

Elementele comune de conținut, de la *pățania* izvoditoare până la *sco-pul* urmărit, sporesc afinitățile dintre proverb și epigramă. Posibil, de

aceea multe dintre epigrame poartă, în titlu ori în versuri, inserate pro-
 verbe ori fragmente din proverbe, prin care se fortifică sensurile. De
 exemplu²⁶: „*Corb la corb...*” (Mihai Cosma), *Trepte*: „Râde hârb de oală
 spartă” (Ion Diordiev), *Proverb*: „...Să nu sapi groapa altuia, nepoate!”
 (Gheorghe Leu), *Unui elev leneș...*: „Lenea e cucoană mare” (Giuseppe
 Navarra), „*Ai carte, ai parte...*” (Nichi Ursei) etc.

Prins de grija „marii treceri”, aproape fiecare epigramist a avut în aten-
 ție autodefinirea printr-un *epitaf*, manifestând o predispoziție generoasă
 și pentru semenii. Într-o primăvară-vară (2007), în cadrul Festivalului
 „Duiiliu Zamfirescu”, organizatorii focșăneni („pârcălab” – Gheorghe
 Neagu) au propus ca o parte din dezbateri să aibă loc într-un cadru inedi-
 tit – curtea Mânăstirii din Soveja. Ne-am folosit de acest prilej pentru a
 trece prin cimitir și a nota câteva din epitafurile de pe monumentele fu-
 nerare, în ale căror texte domina sentimentul dureros al despărțirii. E de
 remarcat jocul semantic al cuvintelor, calamburist, ce deșteaptă con-
 știința celor rămași în viață, precum: *Trecătorule, oprește-te și cugetă: ce
 ești am fost, ce sunt vei fi!* Dincolo de fiorul tristeții, răzbate încurajarea și
 tonul hazliu al celor rămași în astă lume. În toate cimitirele, moartea lasă
 speranță vieții, chiar dacă Cimitirul vesel de la Săpânța se singularizează,
 deoarece, reconstituind firescul curgerii vieții, cu bune, cu rele, textele
 încrustate pe crucile mormintelor împletesc durerea cu optimismul, do-
 rul cu umorul: „[...] Și cât vă uitați la noi / Aci veț veni și voi”.

„[...] Caii mult mi[-]a plăcut mie / Și ne[-]a mai plăcut una / La bufet
 la masă a sta / Cu nevasta altuia [...]”.

Ori:

„[...] Pe pământ cât am trăit / Am jucat și am horit / Și viața mi-am
 trăit”²⁷.

Avertismentul dictonului că „*Pe lumea cealaltă nu iei nimic cu tine*”, nici
 măcar năravul, ar putea sta la originea multor (auto)epitafuri livrești,
 semn că epigramiștii n-au rămas indiferenți. Spre pildă, în vizorul unui
 catren satiric poate fi oricine și orice din mediul familial, intim, senti-
 mental, amical, livresc, socioprofesional etc.:

„Doamne, piatra asta-i grea!

Dar nu-i grea că stă acuma

Ea pe mine, ci-i grea numa'
Că nu pot sta eu pe ea” (G. Coșbuc).

„Aici doarme Păstorel,
Băiat bun și suflet fin,
Dacă treceți pe la el,
Nu-l treziți că cere vin” (Aurelian Păunescu²⁸).

„Aici zace Mihăiescu.
L-a pus naiba și-a mâncat
Pe poetul Pavelescu
Și-a murit intoxicat” (N. Mihăiescu-Nigrim).

Încheiem discuția despre epitaf cu o definiție metaforică prinsă într-un distih umoristic memorabil:

„Epitaful, așadară,
E-o colivă literară” (Francisc Gavrileț, *Epitaf*).

Autor – receptor. Între instanțele textuale – autor și receptor – raportul este de inerență, ca între subiect și predicat, unul îl presupune și, simultan, depinde de celălalt element. Deși ambele specii ascund un înțeles fundamental moralizator, autorii îl abordează în tonalități diferite: fiindcă la proverb modulația gravă este predominantă, oralul e golit de emoția personală, în timp ce la epigramă tonul mușcător, ironic, individualizat iese în evidență. Anonimul n-a premeditat asupra poveștii, ci a rostit-o spontan, îndată ce contextul s-a ivit, către ceilalți din apropiere, pentru ca aceștia să nu pățească la fel, să ia aminte.

Ipostaza anonimatului permite o detașare a subiectului de obiect, păstrând funcția cognitivă. Cele mai multe învățături pot avea parte de improvizatii, dar mijlocul lingvistic rămâne persoana a III-a, a neimplicării:

„Rădăcina mică răstoarnă carul mare.
Boii ară, și caii mănâncă”.

Nu e mai puțin adevărat că numeroase proverbe atestă lingvistic emittentul și colocutorul prin prezența unor adresări directe: vocative, con-

structurii imperative, verbe și forme pronominale la persoana I și II-a, interjecții, structuri exclamative:

„Nu sălta poalele până ce nu treci apa.

Na-ți-o frântă că ți-am dres-o.

Ce ție nu-ți place altuia nu face”.

Epigramistul e artist cu meșteșug răbduriu. Receptorii lui sunt necunoscuți, au reacții imprevizibile, pot fi năzuroși, adică „elitiști” pretențioși. Epigrama lui poate deveni săgeată-bumerang contra propriului spirit, căci aglutinează în țesătura interioară și ceva despre sine. De aceea meșteșugul lui tinde către actul artistic conștientizat. Nucleul tematic și forma concentrată întăresc convingerea că epigrama este o fărâmă de gând întrupată în formă lingvistică. E gândul-scânteie, care poate schimba dispoziția sufletească ori în amărăciune, dacă cititorul se simte „atins”, ori în bună dispoziție, dacă cititorul gândește că alt semen e în vizorul autorului. Cert este că epigramistul aduce cititorul în ipostaza de partener de intenție, îl supune unei cazne morale ori îl binedispune. Reușita unei epigrame depinde de reacția receptorului, ca la susținerea unei scenete, și nu întâmplător unii epigramiști preferă schimbul de replici (Constantin Manea²⁹, de ex.), autorii înșiși susținând, în reciprocitate, savuroase dueluri epigramatice (Al. Clenciu – N. Ghițescu, alt ex.).

În orice ipostază ar fi autorul, el trebuie să-și coordoneze efectul de emițător cu cel de receptor, tot așa cum dramaturgul nu scrie o piesă pentru lector, ci pentru spectator, a cărui reacție o „vede”, o regizează. Epigramistul trebuie să-și acordeze lira pentru a surprinde lumea în cel puțin două dimensiuni. Mai întâi, sub atitudinea detașată de vicii și modul de a privi „de sus”, va prezenta spectrul ridicolului, mai apoi, sub lumina conciliantă, va afișa nota de înțelegere și speranța în îndreptarea slăbiciunilor umane.

Ager și talentat, epigramistul poate avea în fața textului un cititor inteligent, dar și unul inocent, de aceea în jocul de cântar al cuvintelor trebuie să se prindă ambii. Tot atât de limpede se-nțelege că efectul e diferit, în funcție de norma interioară a fiecăruia. Oricum ar fi, miezul ironic duce spre efectul moralizator, educativ, de surpriză binefăcătoare. În timp ce într-o minte agilă versurile epigramei vor declanșa râsul

estetic (ce nu-l exclude ca victimă a poantei nici pe autorul însuși), într-o minte greoaie se declanșează doar râsul ca pedeapsă, dar direcționat... către ceilalți, vorba neamului:

„Frunzuliță de dudău,
Tare-i bine, când... nu-i rău!”

Poanta. Aproape fiecare proverb are în spate o mică legendă din care s-a transmis doar deznodământul, adică „vorba cu tâlc” și, la rândul lor, epigramele sunt micronarațiuni care se sfârșesc într-o poantă-deznodământ. În unele interpretări critice, poanta corespunde punctului culminant al istorioarei hazlii, noi credem însă că e mai aproape de deznodământ. În fond, poanta atinge momentul-culme al suspansului prin *haz*, dar oferă și dezlegarea epică prin *efect*. Chiar dacă autorul nu spune întreaga povestioară, nici nu se simte lipsa, deoarece receptorul improvizează mental una, imaginându-și o întâmplare trăită ori posibilă. Iuliu A. Zanne în monumentală lucrare însoțește unele proverbe, zicători... de legende, istoric, explicații:

„Nu toate muștele fac miere.

Nici câinele turcului nu mânca pere pădurețe”.

Ori:

„Cât e lumea și pământul, / Pe cuptor nu bate vântul”.

Unii epigramaști dirijează imaginația lectorului prin ample dedicații reconstitutive crono-topic, așa cum se pot citi în cartea lui Cincinat Pavelescu: „Lui Caragiale, care voind să atragă pe Goga la ziarul «Românul», îi spunea că scriitorii mari sunt mecanisme de lux, care trebuie unse bine”³⁰.

Unul dintre comentatorii acestei specii literare afirma că într-un catren epigramatic primele trei versuri sunt de umplutură, greul revenindu-i ultimului, care propune un final ghiduş. E ca zorul dintr-un stup: albinele trudesă pentru matcă și astfel se asigură o rostuire existențială pentru ambele. Destule catrene prin care se definește specia întăresc ideea că, pentru un epigramist, supliciul este găsirea acestui cuvânt-cheie: *poanta*. În limbaj epigramatic, subtila sintagmă a fost văzută drept o zitate minionă a esențelor („pe terezie trage două grame”), „chintesență inspirată”, „(î)nșepătoare ca săgeata”, care-și „trage seva din nămol”, dar

„iese-n zbor din beznă / Pe o poantă de lumină!”, cu vădit rol justițiar fiindcă, deși pare îngăduitoare („te alintă-ncet”), în realitate „cârpește”, „lovește”, „trăsnește”, „face rană” ori „ucide victima cu coada”.

Pentru expresivitatea lor, alegem câteva dintre catrenele epigramatice pe această temă:

„Epigrama-i muza calmă,
Care-atunci când se ivește
Te alintă-ncet cu-o palmă
Și cu alta te cârpește!” (Dimitrie Jega).

„E un monstru vesel, care
Își înhață prada-n clește
Și, proptit în trei picioare,
Cu al patrulea lovește!” (Mircea Trifu).

„Cică epigrama bună
E ca ploaia cu furtună:
Câmpul râde, holda crește,
Dar... pe cineva trăsnește!” (Emil Ianuș).

„Prin patosu-i adesea bizar
Cu care-adulmecă ea prada
E scorpionul literar:
Ucide victima cu coada...” (Elena Bassu).

Formă și prozodie. Din punctul de vedere al formei sub care se transmite, conținutul proverbului, asemenea celui al epigramei, este „de esență”, comprimat în strictul necesar. Unele proverbe conțin o grupare versificată, adesea în distihuri, forme ritmice sau rimate:

„Ce ție nu-ți place
Altuia nu face”.

Sau:

„Când pisica nu-i acasă,
Șoarecii joacă pe masă”.

Spre deosebire de jocul rimat și muzical al proverbelor, epigramele au exigențe foarte mari din punct de vedere prozodic, pentru că orice silabă trebuie atent cumpănită, pentru un echilibru fără cusur. Nu întâmplător, Marcel Breslașu atrăgea atenția asupra formei și fondului unei asemenea creații:

„Proporțiile unei epigrame
Nu sunt o scuză, ci o exigență:
Pe terezie trage două grame,
Dar gramele acestea sunt: esență!”

Structura strofică nu e tabu, dar e de observat că, în „copilăria” ei, epigrama românească era mai amplă, conținea și 6-8 versuri, specia nefiind bine individualizată. Catrenul, ales în cele mai multe cazuri de către autori, stă alături, în bună amicitie, cu distihul, terțina, cvinaria și polimorfele. Unii scriitori valorifică emistihul pentru a da o mai accentuată subtilitate poantei. Chiar dacă aveau dedicații, vechile texte epigramatice urmau condiția celor satirice, așa încât poanta putea să fie vizibilă ori nu. Privind evolutiv, măsura unor texte macedonskiene, de ex., era de 15 silabe, însă a contemporanilor noștri e redusă cam la jumătate, apropiată de măsura creațiilor populare.

Nici astăzi poanta nu este peste tot în ipostaza unei închideri șocante a excursului liric. În ce privește ritmul, iambul și troheul au prioritate și dau cadența necesară pentru ivirea cuvântului / sensului final cu schepsis. Au fost experimentate toate formele rimei, domină cea încrucișată, dar se urmărește ca rima să fie perfectă.

Spre comparație, redăm texte din epoci literare diferite:

„Ai dorit odinioară, dacă astăzi n-ai uitat,
Versuri care să descrie casa ce-ai edificat...
Da... dovezi ne dai destule de măreață istețime
Și salonul dumitale ne-ntrecut e prin nălțime,
Dar de când ridici toaste, efore, cu prea mult zel,
Prea înalt îți văd tavanul și prea mic te văd sub el” (Al. Macedonski, *Lui Blaremborg*).

„Medicul, mai toți o știu,
Poate fi și iscusit:
Chiar din mort te face viu,
Dacă... încă n-ai plătit” (Gheorghe Bălici, *Filantropică*).

Ori:

„Chișinău și București –
Două state românești,
Ar fi foarte fericite,
De-ar fi... STATELE UNITE!” (Efim Tarlapan, *Statele*³¹).

În loc de concluzii. În cercetările literare s-au găsit similitudini între proverb și maximă, între proverb și alegorie, între epigramă și satiră ori strigătură etc. Ceea ce am surprins în acest studiu comparatistic este un infim aport la identificarea rostului celor două specii – *proverbul* și *epigrama* – în literatura română. Intenția noastră nu a abordat alte literaturi, având în obiectiv doar speciile din literatura română. Apropierile și deosebirile dintre proverb și epigramă nu fac decât să arate cititorului, într-o lumină nouă, legătura indestructibilă dintre aceste tipuri de texte, unite prin aplecarea spre fondul de înțelepciune, dar și spre umorul dătător de optimism ale românilor dintotdeauna, ambele sporind în intenția de a înlătura slăbiciunile omenești. Dacă am privi per ansamblu, am vedea că există puține deosebiri, însă într-un bilanț sintetic am observa că le sunt comune vechimea și frecvența, cauza și intenția conținuturilor, atitudinea gravă și nota veselă, forma minionă și persistența în istoria literaturii române.

Note ■ ¹⁸ Mihai Sălcuțan, *Zbor cu parapOanta. Epigrame vesele și triste*, Editura Editgraph, Buzău, 2012.

¹⁹ I. A. Zanne, *op. cit.*, ediția anastatică.

²⁰ Cincinat Pavelescu, *op. cit.*

²¹ *Dansul săbiilor: o panoramă a epigramei românești contemporane.*

²² *Epigramiști cu sau fără voia lor*, p. 9.

²³ *Marea antologie a epigramei românești.*

²⁴ Elis Râpeanu, *Epigrama în literatura română (studiu de istorie, critică și teorie literară)*, Editura Dealul Melcilor, 2001.

²⁵ <http://epigrame.citatepedia.ro/de.php?p=7&a=Elis+R%E2peanu> [accesat 01.04.2013].

²⁶ Efim Tarlapan, *op. cit.*

²⁷ <http://www.samaelwings.com/sapanta/selfrm.html> [accesat 09.04.2013].

²⁸ În *Note* la antologia *Epigramiști cu sau fără voia lor* (1983), alcătuitorii Giuseppe Navarra și George Zaru corectează eroarea în atribuirea acestei epigrame lui Al. O. Teodoreanu, zis *Păstorel*, stabilind că-i aparține, în fapt, lui Aurelian Păunescu.

²⁹ *Satana... în mini-jup*, Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 2000. Antologie a umoriștilor vasluieni, apărută sub egida Casei de Cultură „Constantin Tănase” din Vaslui.

³⁰ Cincinat Pavelescu, *op. cit.*, p. 38.

³¹ Efim Tarlapan, *Pro-scris*, Editura Cartimpex, Cluj-Napoca, 2005, p. 206.

Marcela VÂLCU

Simularea ca metodă didactică: repere teoretico-metodologice

M.V. – lector superior la Catedra de limba română și filologie clasică, Facultatea Filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Cursuri predate: Fonetica, Ortografia, Punctuația în limba română, Praxiologia limbii române. Lucrări: *Limba și literatura română. Bacalaureat. Teste integratoare de evaluare a competențelor lingvistice, literare și de comunicare*, (coautor C. Șchiopu), manuale *Limba și literatura română pentru clasa a X-a* (coautor C. Șchiopu), *a XI-a* (coautor C. Șchiopu).

Comunicarea reprezintă un proces de interacțiune între persoane, grupuri, ca relație mijlocită prin cuvânt, imagine, gest, simbol sau semn. În procesul comunicării, indivizii fac schimb de cunoștințe, experiențe, interese, atitudini, idei etc. Privită ca proces, comunicarea constă în transmiterea și schimbul de mesaje între oameni. Printre principiile definitorii ale comunicării, numite și „postulate”, care „creează un cadru determinativ general valabil pentru orice relaționare intercomunicativă” [2, p. 8], menționăm și următoarele: *comunicarea este inevitabilă* (orice persoană are nevoie vitală de comunicare și comunică chiar și fără cuvinte); *comunicarea se dezvoltă pe două planuri: planul conținutului și planul relației* (planul conținutului include informațiile cognitive cu care se operează, iar planul relației presupune atitudinile, sentimentele, stările afective transmise / formate, adică ceea ce numim dimensiune interpersonală a comunicării); *comunicarea este un proces ireversibil* (nu putem să anulăm ceea ce am comunicat).

Arta de a comunica nu este o abilitate cu care ne naștem. Omul învață să comunice chiar din primele clipe ale vieții, din necesitatea de a intra în relație cu semenii. Comunicăm pentru a explica ceva, pentru a ne exprima sau a

asculta o opinie, pentru a informa sau a ne informa, pentru a (ne) educa etc. Participanții la actul comunicării urmăresc anumite scopuri: să fie auziți / receptați, să fie înțeleși, să fie acceptați, să provoace o reacție (o schimbare de comportament, de atitudine) [4, p. 1].

Deoarece societatea este constituită din grupuri care comunică între ele, „domeniul educațional este un compartiment esențial al organizării sociale și al culturii și este firesc ca determinațiile comunicării general-umane să se regăsească în funcționalitatea interacțiunii de tip școlar” [2, p. 9]. Prin urmare, comunicarea educațională este o parte componentă a comunicării general-umane și urmărește, în mare parte, aceleași obiective. În acest sens, școlii / domeniului educațional îi revine un rol esențial în influențarea și schimbarea comportamentală a individului, adică în formarea / educarea unor personalități care să manifeste autonomie acțională și interacțională.

Savantul Sorin Cristea definește ramura pedagogică a comunicării în felul următor: „Comunicarea pedagogică este un principiu axiomatic al activității de educație, care presupune un mesaj educațional elaborat de subiectul educației (profesor), capabil să provoace reacția formativă a obiectului educației (a preșcolarului, elevului, studentului etc.), evaluabilă în termen de conexiune inversă externă și internă” [1, p. 47]. În aceeași ordine de idei, menționăm că obiectivul de bază al comunicării pedagogice este formarea competenței de comunicare, definită de Larisa Sadovei ca „un ansamblu de comportamente comunicative de elaborare / transmitere / evaluare a discursului didactic și de asigurare a unor rețele comunicaționale productive în context educațional” [3, p. 41].

O metodă eficientă în procesul de comunicare pedagogică, în context universitar, o constituie *simularea didactică*. Eficiența ei rezidă anume în faptul că îi atribuie studentului un rol activ în procesul de instruire.

Simularea / jocul de roluri se bazează pe imitarea unor activități reale, urmărindu-se, în principal, formarea de comportamente profesionale, în cazul dat – formarea la studenți a competenței de comunicare pedagogică. Această activitate relaționează exercițiile / situațiile, propuse pentru a fi jucate, la experiențele trecute sau potențial-viitoare ale participanților.

Pornind de la faptul că prin competența de comunicare pedagogică se are în vedere un ansamblu de comportamente comunicative ale profesorului, exprimate în context educațional prin realizarea schimburilor informațional și interpersonal, prin exercițiile de simulare se va putea urmări / estima cum viitorii profesori știu să realizeze transferul de conținuturi didactice (informaționale) și afectiv-atitudinale (interpersonale), folosind un limbaj științific adecvat și în conformitate cu normele limbii literare, precum și în ce măsură ei știu să folosească limbajul atitudinilor.

Prin exercițiile de simulare, experiența și dezvoltarea personală a studenților sunt valorificate în sala de curs. Acestea li se pot propune, pentru stimulare, diverse situații de comunicare pedagogică, cum ar fi: prezentarea unui discurs, de 3 min., care ar fi rostit la prima oră de dirigiență; simularea unei situații de captare a atenției la o lecție de limba română, de exemplu, la unitatea de învățare *Cartea, obiect cultural*; simularea unei situații de predare sau de consolidare a temei noi; explicarea conceptului de *valoare* elevilor din clasele mici, folosind, în fiecare caz, diferite strategii discursive (definirea, descrierea, explicația, argumentarea) și un limbaj științific adecvat; simularea unei situații de comunicare cu un elev care nu și-a făcut tema de acasă; simularea unei conversații telefonice cu părintele unui elev exemplar, căruia să-i comunice că fiul / fiica lui a fost desemnat/ă de administrația școlii să plece, în vacanță, într-o excursie în România sau cu părintele unui elev care are multiple încălcări de disciplină (de asemenea, în acest caz se va urmări și în ce măsură sunt respectate rigorile unei conversații telefonice – formulele specifice acestui tip de comunicare, structura (salutul, prezentarea (15 sec.); enunțarea scopului apelului (20 sec.); expunerea, discutarea problemei (150 sec.); formularea unor concluzii (35 sec.); exprimarea mulțumirii, formula de rămas bun (20 sec.). Astfel vor putea fi înlăturate anumite lacune de exprimare, ca, de exemplu „*vă deranjează doamna Popescu, diriginta băiatului Dvs.*”, „*mă numesc / sunt doamna Rodica*”, „*scuzați pentru deranj*” etc. În toate aceste cazuri, „actorilor” li se va cere să folosească cât mai eficient toate formele de limbaj: limbajul verbal, nonverbal și paraverbal, demonstrând competențe de comunicare informațională și interpersonală.

Știind că limbajul verbal este, în mod preponderent, folosit pentru transmiterea informațiilor, în timp ce limbajul nonverbal transmite atitudini interpersonale, stări afective, studenții vor căuta să îmbine / să utilizeze cât mai eficient toate formele de comunicare (verbală, non-verbală, paraverbală) și vor exersa să-și moduleze / să regleze volumul vocii, tonul, tempoul, timbrul, în funcție de diverși factori, vizați în situațiile de comunicare propuse pentru a fi jucate.

Totodată, se va pune accentul și pe factorul spontaneității. Celor care vor juca rolul de elevi li se va cere, de asemenea, să intre cât mai bine în rol: să intervină cu întrebări, cu replici, să ceară explicații suplimentare, să interacționeze cu „profesorul”, creându-se, astfel, o atmosferă cât mai naturală și mai asemănătoare celei din școală.

Propunându-li-se studenților diferite situații pentru a fi imitate / jucate și, ulterior, discutate din perspectiva modului în care au fost interpretate rolurile, acestora li se oferă posibilitatea să se implice activ în învățare, să-și actualizeze / să folosească și să-și valorifice experiența de fost elev, precum și propriile observații făcute în această postură, revizuiindu-le și reevaluându-le acum dintr-o altă perspectivă – cea de cadru didactic, rolul căruia trebuie să-l joace. Această activitate duce la formarea unei gândiri independente, creatoare, sporește interesul și imaginația studenților, ei acumulând, astfel, și cunoștințe sigure. Vom remarca, în acest sens, că nu o dată studenții (filologi) au mărturisit că doar în timpul stagiului de practică, în procesul pregătirii și al predării (deci când au trăit pe viu momentul) au reușit să înțeleagă și să însușească temeinic anumite noțiuni sau teme de gramatică.

Trebuie menționat faptul că studenții se angajează cu multă plăcere în asemenea activități, dându-le o importanță majoră. Ei se transpun cu toată seriozitatea în rolul de profesor, se străduiesc să joace cât mai bine acest rol, sunt încercați de emoții și recunosc că nu este deloc ușor să te afli în fața unei „clase de elevi”, chiar dacă, la moment, aceasta o formează colegii de grupă.

În concluzie, subliniem că metoda simulării are un șir de avantaje, printre care pot fi menționate următoarele: ea oferă un feedback imediat; sporește implicarea participanților; aceștia au, de asemenea, oportunitatea de a învăța atât din comportamentele proprii, cât și din reacțiile

celorlalți, înainte de a experimenta într-o situație reală. Prin jocul de roluri, studenții au posibilitatea să-și revizuiască activitatea, să o compare cu cea a colegilor, învățând astfel atât din propriile greșeli, cât și din greșelile sau reușitele celor care joacă același rol. În această ordine de idei, este important ca fiecare prezentare să fie însoțită de o discuție-analiză, în care se vor examina anumiți indicatori, apriori stabiliți de către profesor. Menționăm că această metodă își poate găsi aplicare nu doar la orele din cadrul cursului de comunicare pedagogică.

Cuvinte-cheie: comunicare, comunicare pedagogică, competență, principii, limbaj verbal, limbaj nonverbal, metodă, simulare, avantaje.

Bibliografie

1. Sorin Cristea, *Dicționar de termeni pedagogici*, București, 1998.
2. Liliana Ezechil, *Comunicarea educațională în context școlar*, București, 2002.
3. Larisa Sadovei, Ludmila Papuc, Maia Cojocaru, *Teoria și metodologia instruirii. Didactica generală*, Tipografia UPS „Ion Creangă”, Chișinău, 2009.
4. Nicki Stanton, *Comunicarea*, trad.: Cristina Anisescu, Mihaela Constantinescu, Rodica Stoenescu, Augustiniu Mihăilă, ediție revăzută, Editura Știință și Tehnică, București, 1995. Titlul original: *Communication*.

Constantin ȘCHIOPU

Principii de abordare a literaturii ca disciplină școlară

Obiectul Literatura română ocupă un loc însemnat în sistemul disciplinelor școlare. Importanța lui este determinată, în primul rând, de specificul conținutului său, precum și de contribuția deosebită pe care o aduce la realizarea obiectivelor instructiv-educative ale școlii. Or, spre deosebire de alte forme ale cunoașterii umane, literatura, ca ramură a artei, ce valorifică funcția expresivă a limbii (expresivitatea rezultă mai ales din folosirea limbajului mediat, cu înveliș senzorial, capabil să emoționeze), se adresează preponderent sensibilității, declanșează efecte emoționale, estetice. Având ca scop obținerea unui efect estetic, această funcție (expresivă / hedonistă) a operei nu se dezvăluie decât în relație cu receptorul. Adresându-se unor destinatari potențiali (în cazul nostru elevilor), textul artistic își exercită și alte funcții ale sale: *referențială* (transmite o viziune a scriitorului despre realitate, despre lume), *cognitivă / informativă* („opera ne comunică informații artistice organizate într-un mesaj specific și transmise printr-un cod” [3, p. 124], *educativă / formativă* („opera literară își formează un subiect capabil să recepteze, care se lasă influențat de ea, contribuie la formarea conștiințelor, a convingerilor, la dezvoltarea sensibilității, a gustului estetic” [1, p. 18]. Coordonatele de

bază ale funcției formativ-artistice însumează spirit de receptivitate față de nou, cultivarea motivației cognitive și a interesului pentru cunoaștere, dezvoltarea mobilității și a creativității, formarea unor temeinice deprinderi de muncă intelectuală, a unor valori morale.

Preocupările învățământului privind cultivarea funcției formativ-artistice în predarea literaturii sunt orientate nu numai în direcția a ceea ce trebuie să știe elevul, ce trebuie să învețe, ci mai ales cum receptează și exprimă el semnificația și valoarea literară a textului, cum reacționează el spontan și independent, în contact cu literatura. Deschiderea spre un învățământ formativ are ca imperativ „formarea și dezvoltarea motivațiilor și a atitudinilor (conștientizarea apartenenței la o cultură națională modernă în contextul celei universale prin motivația intrinsecă de însușire a valorilor limbii și literaturii române; conturarea unui univers afectiv și atitudinal manifestat prin receptarea valorilor de limbă și literatură; cultivarea necesității interioare de deschidere spre multi-și interculturalitate etc.), a gândirii critice prin interiorizarea valorilor literare / estetice / culturale etc., a gustului estetic pentru literatura de valoare, a unui stil intelectual propriu de comunicare în educație, convergent libertății de interpretare a textelor literare” [1, p. 8]. Calitatea de cititor antrenează implicit dezvoltarea percepției, imaginației, a gândirii artistice a elevului, valorificarea și dezvoltarea potențelor de creativitate literară. Ținând cont de aceste deziderate, subliniem că atât în procesul de predare, cât și în cel de receptare a literaturii e necesar să se țină cont de anumite legități, principii, specifice, în primul rând, literaturii ca artă. Dar, în afara de acestea, se impune și respectarea unor reguli / principii de natură didactică / metodologică. Esteticianul Michael J. Gelb, studiind operele și scrierile lui Leonardo da Vinci [4], a reușit să extragă șapte principii aplicabile omului Leonardo și rezultatelor muncii sale. În cele ce urmează, vom încerca să oferim anumite repere teoretice și sugestii practice privind predarea / receptarea textului literar în școală, având în vedere câteva dintre principiile în cauză (adaptându-le, evident, la predarea literaturii).

Primul principiu se referă la abordarea literaturii în maniera unei curiozități nestăvilite și permanente, precum și a unei căutări neobosite, cu scopul de a cunoaște și de a învăța. Or, elevul nu va ajunge la sensurile și semnificațiile profunde ale operei artistice, decât dacă se va lăsa

condus de această sete mistuitoare. „Prin ce se deosebește opera ce urmează a fi studiată de cea studiată deja?”, „Cum se rezolvă conflictul?”, „Ce tip uman reprezintă personajul?” sunt câteva dintre întrebările pe care și le poate pune elevul. Deci a-l face pe acesta să-și pună cât mai multe întrebări și să caute permanent răspunsuri la ele, a-l face curios este una dintre sarcinile de bază ale predării. Pentru realizarea acesteia pot fi folosite diverse procedee de lucru, cele mai la îndemână fiind și următoarele:

a) jurnalul de notițe / book-notes-ul. Elevul notează (nu i se impune un algoritm / o mostră / schemă anume) în mod regulat impresii, gânduri, observații, întrebări etc. imediat ce apar fie înainte / în procesul și / sau după lectura textului, fie în timpul discuției din cadrul lecției sau în afara ei. Totodată el va suplimenta carnețelul cu diferite materiale (desene, citate, pasaje, fotografii etc.) din ziare, reviste, internet pe care le descoperă accidental sau intenționat. Ulterior, aceste însemnări vor fi folosite de elevi cu diferite ocazii.

b) asaltul de idei (brainstormingul). E necesar ca elevul să exerseze cât mai des scriind fără să ridice tocul de pe hârtie, timp de măcar zece minute, orice cuvinte și asocieri de cuvinte care îi vin în legătură, de exemplu, cu titlul, cu finalul operei, cu comportamentul personajului etc. Evident, el poate debita multă informație redundantă, dar acesta este semnul obișnuințelor de superficialitate a gândirii. Perseverând, va ajunge la semnificații profunde și la înțelegerea unor relații complexe ale lumii operei.

c) Contemplația, care îl deprinde pe elev să acorde timp și atenție gândurilor, emoțiilor, sentimentelor proprii, să le urmărească desfășurarea, să le înțeleagă / conștientizeze așa cum sunt, fără a le deforma prin impulsul și reacția inerente oricărei mișcări sufletești. În acest caz, elevul va fi îndemnat de profesor să-și observe emoțiile provocate de lectură, apărute în timpul discuției colective asupra operei etc. („Ce emoții ai trăit citind textul?”, „Ce anume ți-a provocat aceste emoții”, „Când / în ce moment ai realizat că trăiești cea mai profundă stare?”, „Când ai mai trăit asemenea stări?”, „Ce le-a provocat?” etc.), să le numească scurt și concis (tristețe, iritare, bucurie). Or, din conștientizare decurg asumarea („Eu simt aceasta...”) și acceptarea („E bine să simt așa / e o stare firească, pentru că ...”).

Cel de-al doilea principiu pe care Michael Gelb îl observă ca fiind unul dintre firele ce străbat activitatea lui Leonardo da Vinci este testarea cunoașterii prin experiență. Raportat la receptarea literaturii, acest deziderat impune tipul de învățare prin descoperire. Inclus în diverse activități de cercetare, dirijat de profesor (ex: 1. „Pregătiți o relatare de maximum cinci minute despre: a) situația politică a Țării Moldovei din secolul al XVII-lea (1679); b) situația social-economică; c) situația culturală din aceeași perioadă. 2. „Selectați din romanul *Zodia cancelarului...* de M. Sadoveanu detalii ce contribuie la crearea imaginii Moldovei și a locuitorilor ei din timpul domniei lui Duca-vodă – 1679”; 3. „Comparați informația culeasă din izvoarele istorice cu cea din opera sadoveniană. Ce a încăput în roman din realitatea atestată istoric și ce a rămas dincolo de atenția scriitorului?”. 4. „De ce Sadoveanu a preferat să acorde credit anume acestor aspecte ale realității secolului al XVII-lea?”), elevul, într-un final, va fi în stare el însuși să găsească soluția, să-și formuleze punctul propriu de vedere asupra problemei / operei literare, să-și argumenteze opinia, el va putea deosebi valoarea de nonvaloare, renunțând la propozițiile-stereotip extrase din diferite ghiduri, manuale, culegeri, monografii, pe care de cele mai multe ori le reproduce fără a le conștientiza. Utilizarea experienței estetice și de viață a elevilor în noi situații („Ce sfat i-ați da lui Ștefan Gheorghidiu în momentul când, gelos și obosit, e dominat de gândul unui eventual divorț, având în vedere și faptul că personajul nu-și poate închipui viitorul fără Ela, nevastă-sa? Cum veți proceda în locul lui?”. „Imaginați-vă că ați fost martor în momentul când Goe le numește pe mătuși proaste. Scrieți câteva replici pe care i le veți spune lui Goe”), a reevaluării prin stabilirea de noi raporturi între cunoștințe, a apropierii problemelor operei literare de cele care îi frământă pe ei, prelucrarea informațiilor prin adoptarea unor altor scheme operaționale generează noi informații, favorizează producerea unor noi cunoștințe, ce nu existau la punctul de pornire. Menționăm că, încercând să rezolve problema, elevii vor apela la cunoștințele lor despre natura faptelor morale, la experiența lor de viață. Selectând una dintre multiplele soluții posibile ori formulând alta, ei o vor compara cu valorile, idealurile, viziunile lor. Momentul acestei corelații generează nu numai o analiză rațională a modalităților, a căilor posibile de comportare a personajului literar, dar și atitudinea emotivă a elevului față de aceste modalități. În acest

proces de analiză elevul ajunge să înțeleagă că experiența de viață nu-i este suficientă pentru a rezolva problema. Mai mult decât atât, el simte necesitatea de a căuta o soluție ce l-ar satisface. Luarea unei hotărâri capătă un caracter pur personal, devine unul dintre motivele activității de cunoaștere a elevului. Locul acestui motiv se afirmă mai întâi în sistemul motivațional al lui. Astfel, spiritul independent îl va face să pună la îndoială teoriile și chiar unele dogme.

Una dintre trăsăturile limbajului artistic este opacitatea – „o cortină care îți barează pătrunderea în scenă și, prin atributele deosebite ale construcției sale, îți impune s-o privești cu atenție, pentru ca, în liniștea contemplației, să poți asculta ecourile vagi de dincolo de ea” (2, p. 68). Așadar, pe măsură ce elevului îi este trezită puterea curiozității, pe măsură ce el își probează profunzimea experienței și își ascute simțurile, poate ajunge să se confrunte cu necunoscutul. În această „ipostază”, secretul cel mai mare al dezlănțuirii potențialului creativ este a menține starea de receptivitate, iar cheia acestei descătușări este dorința de a trăi într-o ambiguitate, de a îmbrățișa paradoxul și nesiguranța (cel de-al treilea principiu de care se conducea Leonardo da Vinci). În această ordine de idei, Lucian Blaga, adeptul cunoașterii luciferice, menționa: „Eu mă bucur că nu știu și nu pot să știu ce sunt eu și lucrurile din jurul meu, căci numai așa pot să proiectez în misterul lumii un înțeles... Omul trebuie să fie creator, de aceea să renunțe cu bucurie la cunoașterea absolutului”. Deci profesorul, renunțând la ideea că un text trebuie înțeles doar într-un singur fel și la banala întrebare „Ce a vrut să spună autorul în această poezie?”, formulând diferite sarcini, va menține, așa cum subliniam anterior, starea de receptivitate a elevilor. Mai jos propunem câteva procedeele de lucru / exerciții-sarcini prin intermediul cărora poate fi realizat scopul respectiv:

1. „Reveniți la lista de întrebări / sarcini (cele mai importante) din cadrul descifrării semnificațiilor textului. Care dintre ele v-a generat / continuă să vă genereze senzația cea mai puternică de nesiguranță ori de ambivalență? Încercați să desenați sau măcar să schematiți, în agendele voastre, acest sentiment de nesiguranță pe care vi l-a dat întrebarea respectivă. Improvizați niște gesturi care să exprime sentimentul. Ce melodie ați alege pentru asemenea gesturi?”

2. „Descrieți în agendă, pe scurt, una, două sau trei situații cu care v-ați confruntat sau vă confrunțați în procesul descifrării textului / scrierii

eseului etc. și în care mustește ambiguitatea. Descrieți sentimentul în agendă. Dacă ar avea o formă, o culoare, un gust, un sunet, care ar fi aceea?”

3. „Citiți detașat orice poezie / fragment în proză (la alegere) sau priviți o reproducere după o pictură celebră, fără să analizați. Notați în caiete ideile și sentimentele care vă stăpânesc (posibil, dezamăgire, nesiguranță, neputință, siguranță etc.). Reveniți la lista de întrebări din cadrul lecției, la situațiile pe care le-ați descris. Răspundeți la unele din întrebări / situație din perspectiva stărilor pe care le-ați trăit în momentul noii lecturi / contemplări a reproducerii. Ce-ați remarcat în ceea ce privește modul vostru de gândire, de rezolvare a problemei. Reveniți la textul studiat în clasă, la întrebările și situațiile pe care le-ați rezolvat mai înainte sau la care n-ați făcut față. Analizați-le din perspectiva stărilor, ideilor pe care le-ați notat în caiete după contemplarea reproducerii sau după lectura textului ales de voi. Formulați concluziile de rigoare”.

Perfecționarea și rafinarea permanentă a simțurilor (un alt principiu) este o modalitate de îmbogățire a existenței umane. Modul, în special, al artistului de a privi lumea / realitatea înconjurătoare / natura îi permite să surprindă subtilități fără precedent. „Omul obișnuit privește fără să vadă, ascultă fără să audă, atinge fără să simtă, mănâncă fără să guste, se mișcă fără să fie conștient de asta, inspiră fără să simtă mirosul ori parfumul și vorbește fără să gândească”, susținea Leonardo da Vinci. În această ordine de idei, amintim și celebrul vers al simbolistului francez Paul Verlaine, prin care este definită poezia: „Parfum, culoare, sunet se-ngână și-și răspund”. Deci a-l face pe elev să simtă, să pătrundă în armoniile textului artistic și să le înțeleagă, să sesizeze predilecția scriitorului pentru o anumită culoare, pentru o gamă de sunete, rolul și semnificațiile imaginilor auditive, ale cromaticii este o condiție inerentă interpretării / receptării literaturii. „Care este cel mai frumos lucru pe care l-ai văzut vreodată?”, „Care este sunetul minunat ce te-a făcut să tresalți?”, „Care este cea mai rafinată și tandră atingere?”, „Imaginează-ți un gust sublim și o aroma îmbietoare!”, „Cum afectează un simț modul în care tu experimentezi un altul sau le experimentezi pe celelalte?”, „Ce sunet l-a făcut pe scriitor să tresalte”, „Ce place cel mai mult scriitorului în momentul contemplării naturii?”, „Ce a afectat

simțurile scriitorului?” etc. – iată un început de discuție pe marginea unor opere literare (de exemplu, *Lacul*, *Peste vârfuri* de M. Eminescu, *Plumb* de G. Bacovia). Totodată, în vederea dezvoltării simțurilor elevilor, profesorul le poate propune, înainte sau după lectura, de exemplu, poeziei *Iarna* de V. Alecsandri / *Lacul* de M. Eminescu să privească în tăcere cel puțin trei-patru reproduceri după lucrările unor pictori celebri, cu imaginea unui lac / a iernii și, făcând abstracție de titlul picturii, de ceea ce știu despre ea, să-și noteze impresiile, momentul și motivul apariției acestora, să le împărtășească apropiaților, colegilor. Ulterior, impresiile respective vor fi comparate cu acelea trăite în timpul lecturii operei și notate în book-notes-ul lor. Următoarea etapă presupune analiza tabloului de natură desprins din opera literară în raport / comparație cu imaginile de pe reproduceri. Un procedeu destul de interesant, care poate fi utilizat atât în vederea dezvoltării simțurilor elevilor, cât și a descifrării semnificațiilor imaginilor auditive atestate în text, este „Ascultarea pe straturi”. Interpretând, bunăoară, poezia *Sara pe deal* de M. Eminescu din această perspectivă, elevii vor fi îndemnați să asculte, să audă și să remarce sunetele cele mai puternice („buciumul sună”, „toaca răsună mai tare”, „clopotul vechi umple cu glasul lui sara”). Apoi, după ce le-au conștientizat („Identificați în poezie indicii gramaticali care v-au determinat să considerați că sunt cele mai puternice sunete”, „Ce efect au ele asupra omului / eului liric?”, „Ce semnificații comportă ele în operă”), trec la următorul strat: sunetele mai domolite: „scârțâie-n vânt cumpăna”, „fluiere murmură”, „apele plâng”. Pentru a le conștientiza și pe acestea, elevii pot compara perechile „buciumul sună” – „fluiere murmură”, „toaca răsună – apele plâng”. Următorul strat este cel al sunetelor pașilor („pasul spre tine grăbește”), al declarației de iubire („spune-ți-voi cât îmi ești dragă”), al surâsului („și surâzând...”), al bătăilor inimii („Astfel de noapte bogată, / Cine pe ea n-ar da viața lui toată?”). Elevii pot asculta și pauzele dintre cuvinte, dintre versuri și în așa mod vor descoperi bogăția și farmecul acestei dimensiuni auditive și, în ultimă instanță, sensibilitatea poetului.

Arta, știința sunt, în definitiv, două forme de activitate prin care omul își afirmă modelele mentale, simbolurile – fie ele artistice sau matematice – reflectând aceleași schimbări la nivel de înțelegere și reprezentare a realității care îl înconjoară. Leonardo da Vinci scria în tratatul său de pictură că „acea care devin îndrăgostiți de artă, fără să se fi aple-

cat asupra studiului științific al părților ce o compun, pot fi comparați cu marinarii care ar pleca să navigheze pe mare fără cârmă și busolă și care, astfel, n-ar putea să fie siguri că ajung în portul dorit”. Prin urmare, dezvoltarea deopotrivă a laturii științifice a individului / elevului și a celei artistice, a logicii și a imaginației, necesitatea echilibrului dintre ele este o legitate / un principiu / un imperativ al formării personalității. Pentru atingerea acestui deziderat, profesorul, prin diverse sarcini, exerciții propuse elevilor, îi va obișnui să fie riguroși, să dea atenție detaliilor, să analizeze, să stabilească anumite relații între lucruri, le va forma abilitatea de a vedea în forme, obiecte obișnuite o infinitate de alte lucruri și scânteii de idei. Exercițiile de comparare, de asociere, de analiză, experimentul de gândire etc. („Realizați o reprezentare grafică a conflictului psihologic al lui Apostol Bologa”, „Decodificați printr-o formulă matematică mesajul textului”, „Asociați dezechilibrul sufletesc al personajului cu un fenomen al naturii / cu orice altceva și argumentați-vă opțiunea”) contribuie în mare măsură la dezvoltarea gândirii logice a elevilor.

Ca principiu al activității lui Leonardo da Vinci, Michael Gelb menționează, de asemenea, recunoașterea și aprecierea interrelației tuturor lucrurilor și fenomenelor. În această ordine de idei, subliniem că chiar structura oricărei opere literare „presupune integrarea elementelor constitutive (de conținut și formă) într-un tot încheșat (coerent la suprafața textului ori numai în profunzimile lui), înțeles ca sistem al relațiilor dintre părți” (Eugen Simion). Prin urmare, concentrarea atenției elevilor asupra fabulei în detrimentul discursului sau, în exclusivitate, asupra acestuia din urmă, neglijându-se elementele diegetice, neapărat duce la schematism. Dincolo de acest fapt, putem vorbi și despre interrelațiile dintre operă și evenimentul biografic / social, dintre operă și realitatea socială / politică, ce a determinat apariția textului etc. Toate acestea, analizate în procesul receptării textului literar, vor contribui, cu siguranță, la înțelegerea lui. „Analizați relația lui Ion cu părinții / Ana / Florica / lumea satului / valorile morale / pământul etc. Formulați o concluzie cu privire la rolul fiecărei părți în constituirea destinului personajului / la impactul fiecărei părți neglijate asupra lui Ion / Ana”, „În ce măsură scopul pe care și l-a propus Ion este integrat cu valorile morale?” – iată câteva întrebări care îi vor ajuta pe elevi să înțeleagă relația „parte – întreg”. Oferindu-le posibilitatea de a

gândi la originea lucrurilor (de exemplu, originea unor fapte ieșite din comun: Dl Goe le numește pe mătuși proaste, Ion o bate pe Ana, Ana se sinucide etc.), de a pătrunde cât mai mult în profunzimea lor, elevii vor înțelege că totul este interconectat. Pentru a descoperi și intui firele invizibile dintre lucrurile din universul operei / lumea înconjurătoare, elevii, mai ales la etapa de sinteză / de formulare a concluziilor, vor fi solicitați să mediteze asupra unor concepte-cheie care stau la baza creației literare studiate (de exemplu, în cazul romanului *Pădurea spânzuraților* de L. Rebreanu ei vor medita la ce înseamnă conceptele „datorie”, „patriotism”, „credință”, „iubire față de oameni”, „lege” etc. și, ulterior, vor reda modul în care înțeleg aceste concepte prin desen, gesturi, prin alte mijloace de expresie). Mai mult, în rezultatul interpretării operei literare elevul va trebui să conștientizeze și relațiile sale cu mediul în care trăiește, cu o anumită persoană, cu lumea din jurul său, legături care înseamnă adaptare, apartenență, înțelegere, respect, afecțiune, dragoste („Cum se aplică relația «parte – întreg» în viața voastră, la voi înșivă?”).

În concluzie menționăm că nu e suficient să dispui de un potențial creativ de aptitudini, dacă acestea nu sunt orientate strategic, prin motivație și atitudini, către descoperirea și generarea noului cu valoare de originalitate. Iată de ce lecțiile de literatură e bine să răspundă principiilor și cerințelor expuse mai sus.

Bibliografie ■

1. Constantin Parfene, *Literatura în școală*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1997, p. 18.
2. Constantin Parfene, *Teorie și analiză literară*, Editura Științifică, București, 1993, p. 68.
3. Ion Pascadi, *Nivele estetice*, E.D.P., București, 1972.
4. Michael J. Gelb, *The How to Think Like Leonardo da Vinci*/ Dell, First Edition edition, 1999.

Ioan MILICĂ

Imaginarul creștin în denumirile populare românești de plante (III)*

I.M. – lect. univ. dr.,
Departamentul de
Românistică, Facultatea
de Litere, Universitatea
„Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
Domenii de competență:
lingvistică generală, retorică,
stilistică și poetică. Autor
al volumului *Expresivitatea
argoului* (2009). Co-editor
al mai multor volume și
membru în colectivele
științifice și redacționale ale
unor publicații periodice
precum „Text și discurs
religios” (Iași), „Limba
Română” (Chișinău),
„Argotica” (Craiova) și
„Analele Științifice ale
Universității «Alexandru Ioan
Cuza» din Iași”.

2.2. Compunerea

Diversitatea lingvistică a denumirilor de plante îi permite cercetătorului să identifice aproape orice tip de compunere. Totuși, nu toate tiparele de compunere sunt echilibrat reprezentate în vocabularul etnobotanic, iar această observație înlesnește trasarea unei distincții între realizările centrale, dominante, prototipice și realizările periferice, marginale, neprototipice. Din acest punct de vedere, Bejan (1991: 220 ș.u.) consideră că în terminologia populară a plantelor, realizările lexicale paratactice, dezvoltate fie prin juxtapunere, fie prin coordonare, sunt rare în raport cu realizările hipotactice, dezvoltate prin diverse tipuri de subordonare. Deși compusele hipotactice constituie modelul dominant în formarea fitonimelor analitice, trebuie arătat că distincția central – marginal se poate valorifica și pentru a demonstra că numai unele tipuri de subordonare au randament formativ foarte bun în vocabularul etnobotanic. Tipurile de compunere cel mai bine reprezentate în microvocabularul numelor de plante cu rezonanță creștină sunt cele dezvoltate prin:

* Continuare. Partea I în nr. 1, 2014, p. 69-79 și partea a II-a în nr. 4, 2014, p. 121-128.

A) **subordonare acuzativă**, realizată după schema [nume + prepoziție + nume] sau după schema [nume + adjectiv];

B) **subordonare genitivă**, realizată după schema [nume + nume propriu] sau după schema [nume + nume].

Primul tipar de compunere prin subordonare acuzativă [nume + prepoziție + nume] este ilustrat de realizări lexicale ai căror constituenți hipotactici indică, de regulă, timpul când planta ajunge la maturitate: *cireș de Ispas*⁶⁵ (*Cerasus avium* var. *juliana*), *floare de Paști*⁶⁶ (*Anemone nemorosa*), *rujă de Rusalii*⁶⁷ (*Paeonia officinalis*). Vechimea⁶⁸ și stabilitatea denominativă a acestui tipar lexical-formativ este dovedită de prezența în primul dicționar al limbii române, *Dictionarium valachico-latinum* (cca. 1650), a fitonimelor analitice care îl oglindesc⁶⁹: *măr de Svânt Petru* (Chivu 2008: 101), *pară de Svântă Mărie* (Chivu 2008: 107). Observații asemănătoare⁷⁰ se pot face și asupra compuselor dezvoltate conform celui de-al doilea tipar hipotactic acuzativ [nume + adjectiv], schema concretizată în denumiri etnobotanice ai căror constituenți cu rezonanță creștină indică fie timpul de maturizare: *mere sânionești*⁷¹, *mere săntiliești*⁷², *pere sânpetrești*⁷³, *pere săntămărești*⁷⁴, fie habitatul: *busuioc mânăstiresc*⁷⁵ (*Dracocephalum moldavicum*), *garoafă călugărească*⁷⁶ (*Dianthus chartusianorum*). Alte compuse codifică informații referitoare la miros: *lemn sfânt*⁷⁷ (*Santolina chamaecyparissus*), sau la mărime și formă: *clopot mânăstiresc*⁷⁸ (*Campanula persicifolia*).

Un interes aparte îl suscită unele creații lexicale guvernate de scheme formative acuzative marginale, precum *treizeci-de-arginți*⁷⁹ (*Lunaria annua*) sau *curelele de opinci ale Domnului Hristos*⁸⁰ (*Triglochin palustre*), nu doar din cauză că ilustrează existența unor tipare de compunere atipice sau exotice, cât mai ales pentru că sunt lexicalizări plastice care oglindesc viziunea poporului asupra unor evenimente biblice și legendare.

Dacă ne îndreptăm atenția asupra tiparelor de compunere genitivă, două realități lingvistice trebuie număidecât avute în vedere. În primul rând, se cuvine să arătăm că prin numărul compuselor dezvoltate, schemele formative de tip genitiv au caracter prototipic, cel puțin în privința denumirilor etnobotanice cu rezonanță creștină. În al doilea rând, nu trebuie neglijat faptul că primele lucrări lexicografice românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea par a legitima o ipoteză interesantă,

anume că, în privința denumirilor populare de plante, tiparele acuzative aveau, în veacurile trecute, un randament superior celor genitivale, din moment ce frecvența lor de apariție este mai pronunțat ilustrată⁸¹. În clasa fitonimelor compuse după schema genitivală [nume + nume propriu] intră denumiri cu rezonanță biblică și creștină referitoare la:

– **Dumnezeu:** *cămașa-Domnului*⁸² (*Convolvulus arvensis*); *ciucurele-Domnului*⁸³ (*Adenostyles alliariae*); *coroana-lui-Hristos*⁸⁴ (*Passiflora coerulea*); *floarea-Domnului*⁸⁵ (*Aconitum napellus*, *Delphinium elatum*); *iarba-lui-Dumnezeu*⁸⁶ (*Artemisia arboratum*); *inima-Domnului*⁸⁷ (*Dicentra spectabilis*), *lacrimile-lui-Christos*⁸⁸ (*Briza media*, *Dicentra spectabilis*); *lumânarea-Domnului*⁸⁹ (*Verbascum phlomoides*); *mila-Domnului*⁹⁰ (*Ajuga laxmannii*); *mușcata-lui-Christos*⁹¹ (*Chrysanthemum parthenium*); *ochiul-lui-Christos*⁹² (*Aster alpinus*); *pâinea-lui-Dumnezeu*⁹³ (*Lactarius deliciosus*); *papucul-Domnului*⁹⁴ (*Cypripedium calceolus*); *rugul-lui-Dumnezeu*⁹⁵ (a species of *Rosa*); *săgeata-lui-Dumnezeu*⁹⁶ (*Orobancha* spp.); *scaunul-Domnului*⁹⁷ (*Phlox paniculatus*) etc. Foarte plastică și relevantă pentru a sublinia legăturile complexe create între caracteristicile obiective ale plantelor și perspectiva subiectivă asupra atributelor lor este și denumirea *floarea Sfintei Treimi*⁹⁸ (*Viola tricolor*).

– **Fecioara Maria:** *acoperământul-Maicii*⁹⁹ (*Ficus carica*); *brâul-Maicii-Domnului*¹⁰⁰ (*Phalaris arundinacea*); *cămașa-Maicii-Domnului*¹⁰¹ (*Convolvulus arvensis*); *ciucurele-Maicii-Domnului*¹⁰² (*Adenostyles alliariae*); *dorul-Maicii-Precista*¹⁰³ (*Asplenium trichomanes*); *floarea-Sf.-Mării*¹⁰⁴ (*Aster novae-angliae*); *iarba-Sf.-Mării*¹⁰⁵ (*Hierochloa australis*); *inima-Maicii-Domnului*¹⁰⁶ (*Dicentra spectabilis*); *izma-Maicii-Precista*¹⁰⁷ (*Tanacetum balsamita*); *lacrimile-Maicii-Domnului*¹⁰⁸ (*Coix lacryma-jobi*); *lemnul-Maicii-Domnului*¹⁰⁹ (*Artemisia annua*, *Santolina chamaecyparissus*); *lingura-Maicii-Domnului*¹¹⁰ (*Cochlearia officinalis*); *mîna-Maicii-Domnului*¹¹¹ (*Anastatica hierochuntica*); *mătura-Maicii-Precista*¹¹² (*Artemisia annua*); *papucul-Maicii-Domnului*¹¹³ (*Cypripedium calceolus*); *păhărelul-Maicii-Domnului*¹¹⁴ (*Cladonia pixidata*) 107; *părul-Maicii-Domnului*¹¹⁵ (*Adiantum capillus-veneris*, *Artemisia annua*); *poala-Maicii-Domnului*¹¹⁶ (*Convolvulus arvensis*); *poala-Sfintei-Mării*¹¹⁷ (*Melissa officinalis*) etc.

– **sfînți:** Sf. Anton: *iarba-lui-Antonie*¹¹⁸ (*Prunella vulgaris*); Sf. Cristofor: *iarba-lui-Cristofor*¹¹⁹ (*Actaea spicata*); Sf. Gheorghe: *floarea-*

*Sângiorgiului*¹²⁰ (*Corydalis cava*), *iarba-lui-Sf. Gheorghe*¹²¹ (*Convallaria majalis*); Sf. Ilie: *biciul-lui-Sf. Ilie*¹²² (*Poa nemoralis*); Sf. Ion: *floarea-lui-Sântion*¹²³ (*Galium verum*), *iarba-lui-Sf. Ion*¹²⁴ (*Hypericum perforatum*), *pita-lui-Sf. Ion*¹²⁵ (*Ceratonia siliqua*); Sf. Sofia: *iarba-Sf. Sofia* (*Artemisia pontica*)¹²⁶; Sf. Vasile: *buruienile-lui-Sf. Vasile*¹²⁷ (*Inula britannica*) etc.

– **personaje biblice**: Adam: *palma-lui-Adam*¹²⁸ (*Symphytum officinale*); Aron: *barba-lui-Aron*¹²⁹ (*Arum maculatum*); Avram: *lemnul-lui-Avram*¹³⁰ (*Vitex agnus-catus*); Iuda: *urechea-Iudei*¹³¹ (*Peziza coccinea*, actually *Sarcoscypha coccinea*); Solomon: *pecetea-lui-Solomon*¹³² (*Polygonatum*) etc.

– **sărbători**: Paște: *floarea-Păștelui*¹³³ (*Anemone nemorosa*); Rusaliile: *florile Rusaliilor*¹³⁴ (*Philadelphus coronarius*).

Celălalt tipar genitival dominant în formarea unor fitonime analitice cu rezonanță creștină [nume + nume] acoperă alte subdomenii, cel mai bine reprezentate în dicționarele și enciclopediile etnobotanice românești fiind cele referitoare la:

– **diavol**: *ardeiul-dracului*¹³⁵ (*Polygonum hydropiper*); *banul-diavolului*¹³⁶ (*Thlaspi arvense*); *barba-dracului*¹³⁷ (*Cuscuta epithimum*); *buruiana-dracului*¹³⁸ (*Echinops sphaerocephalus*); *busuiocul-dracului*¹³⁹ (*Galinsoga parviflora*); *capul-dracului*¹⁴⁰ (*Trifolium pratense*); *căruța-dracului*¹⁴¹ (*Eryngium campestre*); *coada-dracului*¹⁴² (*Potentilla anserina*); *coasta-vrășmașului*¹⁴³ (*Asparagus officinalis*); *cornul-dracului*¹⁴⁴ (*Aruncus vulgaris*); *cuibul-necuratului*¹⁴⁵ (*Veronica chamaedrys*); *dintele-dracului*¹⁴⁶ (*Bidens tripartitus*); *fasola-dracului*¹⁴⁷ (*Aristolochia clematitis*); *iarba-dracului*¹⁴⁸ (*Datura stramonium*); *mușcata-dracului*¹⁴⁹ (*Scabiosa atropurpurea*, *Knautia arvensis*); *mușcatul-dracului*¹⁵⁰ (*Succisa pratensis*); *pușca-dracului*¹⁵¹ (*Dianthus carthusianorum*); *spata-dracului*¹⁵² (*Dryopteris filix-mas*, *Dryopteris spinulosa*, *Phyllitis scolopendrium*, *Pteridium aquilinum*); *spinul-dracului*¹⁵³ (*Eryngium campestre*); *stupitul-satanei*¹⁵⁴ (*Russula ermetica*) etc.

– **oameni ai bisericii**: popa: *banul-popii*¹⁵⁵ (*Lysimachia nummularia*); *barba-popii*¹⁵⁶ (*Viola tricolor*); *caii-popii*¹⁵⁷ (*Aconitum napellus*); *capul-popii*¹⁵⁸ (*Trifolium pratense*); *cașii-popii*¹⁵⁹ (*Globaria gigantea*); *căciula-popii*¹⁶⁰ (*Euonymus europaeus*); *căldărușa-popii*¹⁶¹ (*Nicandra*

physaloides); *crucea-popii*¹⁶² (Abutilon theophrasti); *desagii-popii*¹⁶³ (Aristolochia clematidis); *iarba-popilor*¹⁶⁴ (Phalaris arundinacea); *lingura-popii*¹⁶⁵ (Aristolochia clematidis, Asarum europaeum); *săpunul-popii*¹⁶⁶ (Saponaria officinalis); *straița-popii*¹⁶⁷ (Capsella bursa-pastoris) etc.; călugărul: *barba-călugărului*¹⁶⁸ (Conium maculatum); *capul-călugărului*¹⁶⁹ (Leontodon autumnalis); *floarea-călugărului*¹⁷⁰ (Vaccaria pyramidata); *potcapul-călugărului*¹⁷¹ (Leontopodium alpinum) etc.

La rigoare, pot fi adăugate și alte subdomenii menite să evidențieze cât de complexă este reflectarea imaginarului popular creștin în denumirile de plante:

– **raiul**: *cheița-raiului*¹⁷² (Commelina communis, Zinnia elegans); *floarea-raiului*¹⁷³ (Allium montanum, Chrysanthemum cinerariifolium, Geranium macrorrhizum), *iarba-raiului*¹⁷⁴ (Tanacetum vulgare); *masa-raiului*¹⁷⁵ (Sedum album); *măturoiul-raiului*¹⁷⁶ (Artemisia annua) etc.

– **crucea**: *iarba-crucii*¹⁷⁷ (Hypericum perforatum), *ziua-crucii*¹⁷⁸ (Aster salignus) etc.

3. Concluzii

Descrierea unor denumiri etnobotanice românești cu rezonanță creștină reliefează, dacă se au în vedere subdomeniile de referință prezentate, o descoperire importantă, anume că imaginarul botanic popular este organizat în jurul unor prototipuri onomasiologice, *Dumnezeu*, *Fecioara Maria*, *sfinții*, *diavolul*, *clerul*, adică în jurul personajelor tutelare ale creațiilor folclorice românești dezvoltate și puse în circulație sub influența creștinismului. Centralitatea acestor prototipuri denominative este dovedită de numărul mare de realizări lexicale create pe baza lor. În absența unor studii cantitative riguroase, menite să evalueze cu acuratețe frecvența unor astfel de prototipuri în vocabularul etnobotanic românesc, cercetarea empirică a dicționarelor și enciclopediilor etnobotanice românești susține, în datele ei generale, teza formulată de Bejan, potrivit căreia lexicalizările unor embleme creștine precum *drac*, *Maica Domnului* și *popă* ocupă o poziție centrală în vocabularul popular al plantelor. Întrucât numele comune de plante nu pot fi des-

părțite de spiritul viu și creativ al poporului, ceea ce trebuie adăugat este că acest statut dominant trebuie corelat cu vastul corpus literar popular, în care personajele respective figurează și se încarcă de simbolism.

Unul dintre efectele cele mai pregnante ale codificării, în denumirile etnobotanice, a unor bogate reprezentări culturale este *polarizarea imaginarului botanic cu rezonanță creștină*: în viziunea dătătorilor de nume, lumea vegetală este despărțită în două arii vaste, cea a plantelor benefice, înzestrate, în chip real sau imaginar, cu atribute pozitive, și cea a plantelor malefice, posesoare ale unor atribute negative autentice sau închipuite. Consecința firească a acestei polarități este dezvoltarea unui vocabular etnobotanic structurat. O altă consecință semnificativă a opoziției fundamentale dintre bine și rău este conceptualizarea contrastivă a universului supranatural. În timp ce Dumnezeu, Maica Domnului și sfinții sunt înfățișați într-o lumină profund omenească, diavolul este mai degrabă portretizat ca animal, aspect convergent cu ideologia creștină și, mai ales, cu viziunea apocaliptică, prin care se atribuie diavolului statut de bestie, fiară ș.a.

Deosebit de plastice ne par conceptualizarea și portretizarea ființelor de sorginte divină după tiparele profunde ale lumii țărănești. Metafora conceptuală potrivită pentru a rezuma această configurație a imaginarului colectiv este *Divinitatea e o ființă umană*. În imaginația poporului, Dumnezeu, Maica Domnului și sfinții poartă – dacă luăm aminte la imagistica propusă prin numele populare de plante – haine¹⁷⁹ și încălțări¹⁸⁰ tradiționale românești și se folosesc de obiecte tipice gospodăriei tradiționale românești¹⁸¹. În opoziție cu aceste note de portret conceptual profund umane, imaginarea diavolului se înscrie adesea în limitele de cuprindere ale metaforei conceptuale *diavolul – o fiară*. Conform imagisticii conservate în fitonimele populare cu rezonanță creștină, diavolului i se atribuie adesea aparență animalieră. În viziunea poporului, acesta nu trăiește în civilizație, ci în sălbăcia naturală¹⁸², are aspect înfricoșător¹⁸³ și comportament agresiv¹⁸⁴. Această conceptualizare este completată de o alta, *diavolul – o ființă umană*. În acord cu această a doua direcție de conceptualizare imagistică, dracului i se atribuie chip uman, această proiecție fiind frecvent realizată în mod indirect, prin lexicalizări metonimice de tipul *pars pro toto*¹⁸⁵, sau este

surprins, tot în manieră indirectă, în acțiuni și activități specific ome-nești, precum mersul cu căruța¹⁸⁶ sau trasul cu pușca¹⁸⁷.

Stratul creștin al acestei viziuni asupra universului supranatural nu ne împiedică să observăm existența unui substrat imagistic mai vechi, con-servat în numele etnobotanice cu rezonanță precreștină. De fapt, ceea ce pare să fi declanșat și catalizat înlocuirea fitonimelor cu orizont imagistic păgân cu nume de plante având rezonanță creștină este izomorfismul celor două straturi conceptual-imagistice. Pertinența acestei supoziții este asigurată de termeni etnobotanici care oglesc concurența din sursele denominative popular-mitologice și cele creștine. Astfel, nume de plante precum *busuiocul-sfintelor* (*Tanacetum balsamita*) și *iarba-sfintelor* (*Artemisia arboratum*) subliniază practica de a atribui ființelor supranaturale aparținând mitologiei populare denumiri eufemistice de tip creștin¹⁸⁸. În plus, cele două denumiri au fost dublate de fitonime cu rezonanță explicit creștină, *izma-Maicii-Precista* (*Tanacetum balsamita*) și *iarba-lui-Dumnezeu* (*Artemisia arboratum*), iar acest proces de con-vertire denominativă a afectat atât plantele binefăcătoare, cât și plantele considerate din unghiul atributelor lor negative; de pildă, pentru planta *Datura stramonium* dicționarele etnobotanice înregistrează atât nume de sorginte popular-mitologică, cât și nume cu rezonanță creștină: *mă-rul-strigoifului*¹⁸⁹ vs. *iarba-dracului*. Asemenea schimbări de ordin con-ceptual și denominativ reliefează temeiurile cultural-ideologice ale isto-ricului lingvistic al plantelor și dimensiunea antropologică a modelului empiric, care întreține viața terminologiilor populare.

În sfârșit, este important să punem în valoare *relativitatea* modelelor denominative naive (empirice). Vocabularul popular al plantelor oferă posibilitatea de a demonstra că, în interiorul unei culturi, una și aceeași realitate capătă, în perioade și regiuni distincte, desemnări multifățetate. Știut fiind că nici modelul denominativ științific, nici cel popular nu epuizează codificarea integrală a caracteristicilor biologice ale plantelor, raportul relativ *nume – obiect* este istoric dezvoltat din mai multe unghiuri de numire. Dacă adoptăm o perspectivă diacronică asupra numirii plan-țelor, am putea observa că unele din faptele de limbă înregistrate în sin-cronia dicționarelor etnobotanice ca echivalențe denominative ne apar, în evoluția cultural-istorică a limbii, drept realizări complementare. De exemplu, planta *Artemisia annua* este denumită în popor *lemnul-Mai-*

cii-Domnului, pentru a se semnala că este vorba despre un arbust, *mătura-Maicii-Precista* sau *măturoiul-raiului*, pentru a se arăta că din crengile acestei plante se făceau mături, și *părul-Maicii-Domnului*, pentru a se evidenția că arbustul are ramuri lungi și subțiri ca firul de păr, cu frunze mici și delicate. În imaginația vie a poporului, aceste caracteristici biologice obiective au fost dublate de atribute subiective: așa cum gospodina își ține casa curată, tot astfel și Maica Domnului are grijă de paradis.

Tot pe seama relativității trebuie puse și aparentele contraste între desemnări. Planta denumită științific *Aristolochia clematitis* are, conform dicționarelor etnobotanice, reflectări contradictorii, dacă se iau ca reper izvoarele semantice ale elementelor constitutive: *fasola-dracului*, *desagii-popii*, *lingura-popii* etc. Și în acest caz, avem de-a face tot cu realizări complementare, motivate de unghiuri empirice distincte. Prima denumire populară sugerează că planta este otrăvitoare și că frunzele ei seamănă cu cele de fasole, cel de-al doilea nume codifică informații legate de forma capsulei cu semințe, iar ultimul fitonim menționat atrage atenția asupra formei de linguriță a florilor.

Astfel de exemple și multe altele prezente în vocabularul popular românesc al numelor de plante relevă în mod plener relevanța cultural-istorică a faptelor de limbă, condiția lor de embleme ale viziunii populare, etnocentrice, asupra lumii.

Note

⁶⁵ Borza 1968: 221. În calendarul creștin ortodox, *Înălțarea (Domnului)* sau *Ispasul* este sărbătorită la patruzeci de zile după Înviere.

⁶⁶ Borza 1968: 233.

⁶⁷ Bejan 1991: 139. În calendarul creștin ortodox, *Pogorârea Sfântului Duh*, *Cinzecimea* sau *Rusaliile*, este sărbătorită la cincizeci de zile după Paști.

⁶⁸ Cercetări bine documentate asupra istoriei culegerii numelor populare românești de plante au întreprins, între alții, Borza 1958: 199-219 și Pop 1930a: 164: 174, Pop 1930b: 234-244.

⁶⁹ Vezi, pentru detalii, Chivu 2010: 333-340.

⁷⁰ Pentru atestări istorice ale tiparului formativ, vezi Chivu 2008: 107, „*pară popească*”.

⁷¹ Drăgulescu 2010: 386. Soiul se numește astfel pentru că merele se coc în preajma sărbătoririi nașterii sfântului Ioan Botezătorul.

⁷² Bejan 1991: 207. Soiul se numește astfel pentru că merele se coc în preajma sărbătoririi sfântului Ilie (20 iulie).

⁷³ Drăgulescu 2010: 462. Soiul se numește astfel pentru că perele se coc în preajma sărbătorii sfinților apostoli Petru și Pavel (29 iunie).

⁷⁴ Bejan 1991: 207. Soiul se numește astfel pentru că perele se coc în preajma sărbătorilor sfintei Marii (15 august, 8 septembrie).

⁷⁵ Borza 1986: 214. Numele sugerează că planta este crescută în grădinile mănăstirilor.

⁷⁶ Borza 1986: 237. Lexicograful afirmă că denumirea populară românească este, cel mai probabil, un calc lingvistic după germ. *Kartäusernelke*, o plantă cu flori cultivată în grădinile așezărilor monastice.

⁷⁷ Borza 1968: 250. Drăgulescu 2010: 351 notează că fitonimul românesc este calchiat după *Heiliges Pochholz*, care, la rândul său, ar fi o copie a denumirii științifice (*Santolina*). Același specialist comentează că determinantul hipotactic *sfânt* se referă la mirosul plăcut al acestei plante aromatice. Quattrocchi (2000/IV: 2380) observă că denumirea științifică *Santolina* are ca sursă lat. *santolina*, dezvoltat prin atracție paronimică din lat. *santonina*, termen ce denumește un vechi trib galic, *Santoni / Santones*, pe al căror teritoriu s-ar fi aflat habitatul nativ al plantei „creștinate” ulterior.

⁷⁸ Borza 1968: 222. Drăgulescu 2010: 181 notează că, prin analogie cu marile clopote mănăstirești, în termenul etnobotanic sunt codificate detalii privind forma și mărimea florilor plantei.

⁷⁹ Bejan 1991: 113. Drăgulescu 2010: 621 insistă asupra ideii că în imaginarul colectiv al românilor fructele plantei sunt asemănată cu forma și mărimea banilor de argint primiți de Iuda pentru a-l trăda pe Iisus.

⁸⁰ Borza 1968: 228. Drăgulescu 2010: 224 semnaleză existența unei legende botanice românești prin care se explică transformarea nojițelor de la opincile lui Dumnezeu în frunze ale plantei.

⁸¹ În lista de denumiri etnobotanice extrasă de Borza 1958: 206-208 din lexiconul lui Teodor Corbea, numărul compuselor formate după tipare hipotactice acuzative este mai mare decât al celor formate după tipare hipotactice genitive. Între fitonimele analitice formate după tipar genitival există și câteva cuvinte compuse de interes pentru tema lucrării de față: *iarba lui Svtu Ghiorghie* (*Convallaria majalis*), *iarba crucei / crucii* (*Polygala comosa*), *pecetea lui Solomon* (*Polygonatum officinale*), *pita lui svântu Ioan* (*Cerantonia siliqua*), *iarba Mariei Magdalenei* (*Valeriana celtica*), *lemnul lui Avram* (*Vitex agnus castus*). Prezența acestor fitonime în dicționarul lui Corbea este un argument în favoarea vechimii și statorniciei imaginarii botanice populare de inspirație creștină.

⁸² Borza 1968: 217. Drăgulescu 2010: 140 notează că numele plantei este explicat printr-o legendă botanică potrivit căreia Dumnezeu și-a pus, după o ploaie, cămașa la uscat, însă veșmântul s-a micșorat, prefăcându-se în inflorescența plantei.

⁸³ Bejan 1991: 112. Drăgulescu 2010: 172 observă că florile plantei seamănă cu niște ciucuri.

⁸⁴ Borza 1968: 225. În imaginarul popular, aspectul florii creează imaginea coroanei de spini purtate de Iisus în timpul calvarului, în timp ce staminele ar fi aidoma cuielor folosite pentru a-l crucifica pe Hristos (cf. Drăgulescu 2010: 202). Conform explicațiilor etimologice oferite de Quattrocchi (2000/III: 1974), imaginarul popular este conservat și în denumirea științifică: *Passiflora* < Lat. *passio*, -nis ('a suferi'); „florile simbolizează suferința și crucificarea lui Isus Cristos”.

⁸⁵ Borza 1968: 234. Planta este foarte toxică.

- ⁸⁶ Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 317 propune ca denumirea populară să fie înțelesă drept o referire metaforică la mirosul plăcut al plantei.
- ⁸⁷ Borza 1968: 249. Comentariile lui Drăgulescu 2010: 334 sugerează că planta are flori foarte frumoase, în formă de inimă.
- ⁸⁸ Borza 1968: 249. Denumirea botanică populară este o reprezentare lingvistică sugestivă a calvarului lui Hristos (cf. Drăgulescu 2010: 345).
- ⁸⁹ Borza 1968: 253. Drăgulescu 2010: 364 consideră că aspectul de lumânare al plantei ar avea, în imaginarul popular, origine divină.
- ⁹⁰ Borza 1968: 259. Drăgulescu 2010: 404 afirmă că denumirea etnobotanică este o copie împrumutată a unei vechi denumiri botanice medievale, *gratia Dei*, ale cărei rămășițe sunt conservate în constituenții generici al binomului științific *Gratiola officinalis*. Datorită asemănării dintre planta medicinală *Gratiola officinalis* și *Ajuga laxmannii*, numele celei dintâi a fost folosit pentru a o numi și pe cea de-a doua.
- ⁹¹ Borza 1968: 262.
- ⁹² Borza 1968: 265. Florile au formă de ochi.
- ⁹³ Bejan 1991: 111. Unele din părțile plantei sunt comestibile.
- ⁹⁴ Borza 1968: 268. În imaginația vie a poporului, florile acestor plante seamănă, prin formă și mărime, cu papucii purtați de Dumnezeu sau de Maica Domnului (Drăgulescu 2010: 450).
- ⁹⁵ Bejan 1991: 141.
- ⁹⁶ Bejan 1991: 114. Drăgulescu 2010: 547 presupune că denumirea populară semnalează proprietățile curative ale plantei pe care țărani o foloseau ca remediu împotriva junghiurilor, denumite și *săgetături*.
- ⁹⁷ Bejan 1991: 109. În viziunea poporului, frunzele plantei au forma unor scaune folosite fie de ființele supranaturale păgâne, fie de cele creștine (Drăgulescu 2010: 556).
- ⁹⁸ Drăgulescu 2010: 260. Autorul menționează existența unei legende botanice prin care se oferă o explicație asupra denumirii populare pe care o are planta cu frumoase flori tricolore.
- ⁹⁹ Borza 1968: 201. Acest arbore mediteranean de mare rezonanță biblică (Musselman 2012: 55) a primit un nume, dat cel mai probabil de călugări și motivat de asemănarea coronamentului cu acoperământul de cap al Maicii Domnului (cf. Drăgulescu 2010: 26).
- ¹⁰⁰ Borza 1968: 209. Frunzele lungi și înguste cu ornamentație albă au primit codificare lingvistică în denumirea populară (Drăgulescu 2010: 89).
- ¹⁰¹ Borza 1968: 217.
- ¹⁰² Borza 1968: 221.
- ¹⁰³ Borza 1968: 229. Acest fitonim este considerat de Drăgulescu 2010: 233 o corupere a denumirii *părul-Maicii-Precista*.
- ¹⁰⁴ Borza 1968: 234. Numele acestei plante este motivat, în accepția lui Drăgulescu 2010: 260, de perioada de înflorire, Sfânta Marie Mică (8 septembrie).
- ¹⁰⁵ Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 321 afirmă că numele popular stă în legătură cu mirosul plăcut al plantei. Quattrocchi (2006/II :1041) sugerează că denumirea științifică conservă o veche conceptualizare populară, 'iarbă sfântă': *Hierochloe* < Gr. *hyeros* 'sfânt' + *chloe* 'iarbă'. Cele două tipuri de denumiri, populară și științifică, oglindesc „*intrebuițarea plantei în ceremonii religioase*” (Quattrocchi 2006/II : 1041).

¹⁰⁶ Borza 1968: 247.

¹⁰⁷ Borza 1968: 248. Drăgulescu 2010: 337 argumentează că mirosul plăcut motivează denumirea etnobotanică. Numele populare din limbile europene pare să aibă ca izvor denumirea din latina botanică medievală: *herba Divae Mariae*.

¹⁰⁸ Borza 1968: 249. Quattrocchi (2000/I: 579) susține că numele științific al speciei, *lacryma-jobi*, reprezintă codificarea în latina botanică medievală a unui model denotativ care a generat multe denumiri vernaculare: cf. Engl. *Job's tears*.

¹⁰⁹ Borza 1968: 250.

¹¹⁰ Bejan 1991: 109. Frunzele plantei au aspect de linguriță (cf. Drăgulescu 2010: 358).

¹¹¹ Borza 1968: 260. Drăgulescu 2010: 396 notează că această plantă, cu habitat nativ în deșerturile Egiptului și Siriei, are proprietatea de a se deschide ca o palmă atunci când este udată. Simion Florea Marian (2010/II: 423) consideră că planta a fost naturalizată în țările române de călugări, care, de altfel, i-ar fi dat și numele popular. Același autor arată că, în folclorul românesc, denumirea populară este explicată printr-o legendă botanică.

¹¹² Borza 1968: 258. Drăgulescu 2010: 394 arată că în trecut planta era folosită pentru a confecționa măști.

¹¹³ Borza 1968: 267.

¹¹⁴ Bejan 1991: 107. Forma acestui lichen are aspectul unui pahar de mici dimensiuni.

¹¹⁵ Borza 1968: 268. Planta are ramuri fine și subțiri, aidoma firelor de păr. Pe baza exemplelor date de Quattrocchi (2000/I: 51), se poate concluziona că denumiri populare precum engl. *Venus' hair* sau it. *capelvenere* pot fi considerate calcuri după codificarea științifică fixată de Linné. Prin urmare, fitonimul popular românesc *părul Vinerei* ar putea fi, de asemenea, un calc după model străin.

¹¹⁶ Bejan 1991: 109. Drăgulescu 2010: 493 presupune că florile plantei sunt prin tradiție asociate cu veșmintele Maicii Domnului.

¹¹⁷ Bejan 1991: 109. Drăgulescu 2010: 493 comentează că multe plante aromatice denumite în popor *poala-Sfintei-Mării* sunt motivate de credința că veșmintele Fecioarei au un miros foarte plăcut. Simion Florea-Marian (2010/III: 79) consemnează efectele benefice ale întrebuințării plantei.

¹¹⁸ Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 317 subliniază că această plantă medicinală este, la popoarele catolice, pusă sub patronajul Sf. Anton, considerat mare tămăduitor.

¹¹⁹ Borza 1968: 243.

¹²⁰ Borza 1968: 234. Drăgulescu 2010: 260 notează că planta se maturizează în preajma sărbătorii sfântului Gheorghe.

¹²¹ Borza 1968: 244.

¹²² Bejan 1991: 105. Drăgulescu 2010: 71 discută asocierea imagistică dintre bici și iarba astfel denumită. Această posibilă explicație trebuie completată cu o alta, anume că semințele ajung la maturitate în preajma sărbătorii sfântului Ilie.

¹²³ Borza 1968: 234. Planta înflorește în preajma sărbătorii nașterii sfântului Ion.

¹²⁴ Borza 1968: 244.

¹²⁵ Bejan 1991: 166. Fructele arbustului sunt comestibile și se coc în perioada mai-iunie.

¹²⁶ Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 321 notează că aceasta este o plantă aromatică.

¹²⁷ Borza 1968: 244.

¹²⁸ Bejan 1991: 51. Drăgulescu 2010: 446 presupune că denumirea populară este o figură de stil fără legătură cu vreuna din caracteristicile și proprietățile plantei.

¹²⁹ Borza 1968: 205. Quattrocchi (2000/I: 208) demonstrează că denumirea științifică are ca sursă etimologică gr. *aron* ‘plantă cățărătoare’, așadar diversele denumiri populare referitoare la Aron sunt, cel mai probabil, roade ale etimologiei populare.

¹³⁰ Borza 1968: 250. Drăgulescu 2010: 352 argumentează că denumirea populară românească este un calc lingvistic dezvoltat după un model denominativ a cărui origine trebuie căutată în latina botanică medievală, *arbor Abrahe*; după acest tipar științific primitiv s-a dezvoltat o pleoră de denumiri etnobotanice europene: germ. *Amrahamsbaum*, rus. *Avramovo derevo* sau magh. *Abráhám fája*.

¹³¹ Bejan 1991: 57. Drăgulescu 2010: 639 evidențiază existența unei legende botanice potrivit căreia după ce Iuda s-a spânzurat de ramura unui copac, una din urechile lui s-a lipit de o ramură și s-a prefăcut în ciupercă.

¹³² Borza 1968: 270. Drăgulescu 2010: 471 notează că denumirea populară românească este un calc lingvistic după model maghiar, *Salamon pecsét*, explicație propusă mai întâi de Borza 1958: 204, 208, care observă că în lexiconul lui Teodor Corbea există numeroase „traduceri” ale unor termeni maghiari din lucrarea lui Molnár Adalberi, *Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum*, Hanoviae, 1611. Tot calcuri lingvistice sunt considerate și fitonime precum *lemnul lui D-zeu*, *pita lui svîntu Ioan*, *iarba Mariei Magdalenei*, *iarba crucii* și *lemnul lui Avram*.

¹³³ Borza 1968: 234. Planta înflorește în preajma Paștilor. Simion Florea Marian (2008/I: 645ff) compilează o listă bogată de denumiri regionale și menționează legenda botanică care creditează tiparul denominativ etnobotanic. În plus, autorul amintește și întrebunfărilor terapeutice ale plantei.

¹³⁴ Borza 1968: 235. Planta înflorește în preajma Rusaliilor.

¹³⁵ Borza 1968: 203. Drăgulescu 2010: 42 observă că numele stă în legătură cu gustul foarte iute al ardeiului.

¹³⁶ Borza 1968: 205. Drăgulescu 2010: 53 arată că denumirea populară reflectă asemănarea dintre aspectul capsulelor cu semințe și cel al monedelor.

¹³⁷ Borza 1968: 205. După Drăgulescu 2010: 56, această plantă parazită seamănă cu o barbă. Constituentul lexical hipotactic semnaleză caracterul parazit al plantei.

¹³⁸ Borza 1968: 212. Drăgulescu 2010: 112 argumentează că referirea la diavol evidențiază atributele negative ale plantei, respectiv înfățișarea dizgrațioasă și prezența spinilor. Din acest punct de vedere, trebuie arătat că numeroase fitonime analitice care includ constituentul *drac* sau sinonimele acestui termen codifică trăsături negative precum ‘invaziv’, ‘parazit’, ‘țepos’, ‘toxic’, ‘urât’ ș.a.

¹³⁹ Borza 1968: 214. Drăgulescu 2010: 122 consideră că buruiana are impact negativ asupra culturilor.

¹⁴⁰ Borza 1968: 215. Inflorescența trifoiului este asemănată cu un cap de drac încornorat (cf. Drăgulescu 2010: 130).

¹⁴¹ Borza 1968: 217. În denumirea populară sunt codificate două caracteristici ale plantei: aspectul ei urât, țepos, și proprietatea tulpinii de a se desprinde de rădăcină și de a se lăsa purtată de vânt pentru ca semințele să poată fi mai bine împrăștiate (Drăgulescu 2010: 144).

¹⁴² Borza 1968: 223. Drăgulescu 2010: 183 oferă argumente în sprijinul ipotezei că numele popular se datorează unei atracții paronimice care a transformat denumirea *coada racului*, motivată de aspectul general al plantei („coada de rac”), în denumirea *coada dra-*

cului. Totuși, coada țepoasă a diavolului prefigurat în imaginarul popular poate la fel de bine să fi constituit prototipul denominativ.

¹⁴³ Borza 1968: 223. Asemănarea dintre aspectul asparagusului și forma coastelor ome-nești ar fi putut contribui la motivarea acestei denumiri științifice (Drăgulescu 2010: 188), dar nu este cu totul greșit să presupunem că și legenda creării Evei dintr-o coastă de diavol ar fi putut favoriza apariția unui asemenea fitonim.

¹⁴⁴ Borza 1968: 224. Drăgulescu 2010: 201 consideră că nici una din caracteristicile plantei nu motivează denumirea populară.

¹⁴⁵ Borza 1968: 227. Drăgulescu 2010: 219 menționează o legendă botanică prin care fitonimul popular este explicat.

¹⁴⁶ Borza 1968: 229. Numele popular reflectă forma de dinte a semințelor care se agață de vietățile ce trec pe lângă plantă.

¹⁴⁷ Borza 1968: 231. Drăgulescu 2010: 242 notează că această plantă toxică seamănă la aspect cu fasolea.

¹⁴⁸ Borza 1968: 243. Capsulele țepoase ale plantei conțin semințe toxice.

¹⁴⁹ Borza 1968: 262. Potrivit imaginației populare, această plantă ar fi fost mușcată de un drac (Drăgulescu 2010: 419).

¹⁵⁰ Borza 1968: 262. Drăgulescu 2010: 419 argumentează că denumirea botanică medievală *morbus-diaboli* este sursa „copiată” de multe denumiri populare prezente în limbile popoarelor europene.

¹⁵¹ Bejan 1991: 115.

¹⁵² Bejan 1991: 56. Drăgulescu 2010: 578 subliniază că denumirea este bazată pe analogia instituită între frunzele plantei și spata războiului de țesut.

¹⁵³ Bejan 1991: 141.

¹⁵⁴ Bejan 1991: 115.

¹⁵⁵ Borza 1968: 205. Frunzele cu aspect rotunjit sune asemenea unor monede (cf. Drăgulescu 2010: 53).

¹⁵⁶ Bejan 1991: 48. Cromatica și aspectul florilor sunt în mod ingenios asemănate cu barba lungă a unui venerabil slujitor al bisericii (cf. Drăgulescu 2010: 57).

¹⁵⁷ Borza 1968: 215. Drăgulescu 2010: 124 arată că florile plantei seamănă cu un cap de cal, fitonimul analitic fiind, probabil, o referință umoristică la stereotipul comportamental al popii-personaj folcloric.

¹⁵⁸ Borza 1968: 215.

¹⁵⁹ Borza 1968: 216. Gigantica ciupercă albă este, în tradiția etnobotanică românească, asemuită cu cașul.

¹⁶⁰ Bejan 1991: 105. Fitonimul reflectă similitudinea dintre inflorescența plantei și acoperământul purtat pe cap de preoți (cf. Drăgulescu 2010: 137).

¹⁶¹ Borza 1968: 216. Aghiazma este purtată în căldărușe de preoții care vizitează, cu diferite ocazii, casele creștinilor, iar acest comportament ritualic pare să fi motivat, în imaginația populară, asemănarea dintre florile plantei și vasul ritualic întrebuințat de cler (cf. Drăgulescu 2010: 138).

¹⁶² Borza 1968: 226. Drăgulescu 2010: 213 notează că fructele acestei plante erau în trecut folosite pentru a imprima semnul crucii pe prescuri.

¹⁶³ Borza 1968: 229. Fructele plantei au aspect de desagă.

¹⁶⁴ Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 319 observă că denumirea populară evidențiază

prețuirea de care se bucură în popor această plantă ornamentală, aspect probat de seria de nume înrudite imagistic: *brâul Maicii Domnului*, *iarba lui Dumnezeu*, *iarba preoților*, *iarbă frumoasă* etc.

¹⁶⁵ Borza 1968: 252. Drăgulescu 2010: 358 consideră că fitonimul trebuie explicat prin vechiul obicei preoțesc de a le administra un tratament bolnavilor de febră tifoidă (*lângoare*).

¹⁶⁶ Bejan 1991: 130. Denumirea punctează proprietățile saponine ale plantei (cf. Drăgulescu 2010: 549).

¹⁶⁷ Bejan 1991: 108. Cel mai răspândit nume popular al plantei este *traista-ciobanului*.

¹⁶⁸ Drăgulescu 2010: 55. Inflorescența albă a plantei este asemuită cu barba lungă și albă a unui călugăr bătrân.

¹⁶⁹ Borza 1968: 215. Inflorescența plantei este asemănată cu acoperământul de cap al monahilor.

¹⁷⁰ Borza 1968: 234. Drăgulescu 2010: 256 afirmă că florile plantei se aseamănă cu acoperământul de cap al monahilor.

¹⁷¹ Bejan 1991: 114.

¹⁷² Borza 1968: 219. Drăgulescu 2010: 156 consideră că numele este o metaforă nemotivată de caracteristicile biologice ale plantei.

¹⁷³ Borza 1968: 234. Conform explicațiilor oferite de Drăgulescu 2010: 260, în timp ce denumirea etnobotanică a plantelor *Chrysanthemum cinerariifolium* sau *Geranium macrorrhizum* reflectă proprietățile aromatice ale speciilor respective, numele comun al plantei *Allium montanum* este creat, prin atracție paronimică, de la denumirea *floarea aiului*.

¹⁷⁴ Borza 1968: 244. Mirosul plăcut al acestei plante aromatice a favorizat răspândirea credinței populare că parfumul plantei este similar celui din grădina raiului (cf. Drăgulescu 2010: 320).

¹⁷⁵ Borza 1968: 255. Fitonimul pune în valoare analogia dintre aspectul general al plantei și obiectele imaginare din rai (Drăgulescu 2010: 373).

¹⁷⁶ Borza 1968: 258.

¹⁷⁷ Borza 1968: 243. Denumirea populară are oglindire folclorică în producțiile populare care înfățișează crucificarea lui Hristos.

¹⁷⁸ Bejan 1991: 126. Compusul etnobotanic semnalează că planta înflorește în preajma sărbătorii cunoscute în popor drept *Ziua Crucii* (14 septembrie).

¹⁷⁹ *brâul-Maicii-Domnului* (*Phalaris arundinacea*); *câmașa-Domnului* (*Convolvulus arvensis*) etc.

¹⁸⁰ *curelele de opinci ale Domnului Hristos* (*Triglochin palustre*); *papucul-Domnului* (*Cypripedium calceolus*) etc.

¹⁸¹ *biciul-lui-Sf. Ilie* (*Poa nemoralis*); *lingura-Maicii-Domnului* (*Cochlearia officinalis*), *mătura-Maicii-Precista* (*Artemisia annua*); *scaunul-Domnului* (*Phlox paniculatus*) etc.

¹⁸² *cuibul-necuratului* (*Veronica chamaedrys*).

¹⁸³ *coada-dracului* (*Potentilla anserina*); *cornul-dracului* (*Aruncus vulgaris*).

¹⁸⁴ *mușcatul-dracului* (*Succisa pratensis*).

¹⁸⁵ *barba-dracului* (*Cuscuta epithimum*).

¹⁸⁶ *căruța-dracului* (*Eryngium campestre*).

¹⁸⁷ *pușca-dracului* (*Dianthus carthusianorum*).

¹⁸⁸ Străvechi spirite feminine, *ielele* (Pamfile 2008/II: 254) au denumiri populare eufe-

mistic-onorifice menite să le trezească bunăvoința: *milostivele, doamnele, frumoasele* sau *sfintele*. Aceste denumiri sunt irizări lingvistice ale interdicției de a invoca numele unei ființe supranaturale considerate periculoase.

¹⁸⁹ Drăgulescu 2010: 390 notează că denumirea populară ilustrează analogia dintre forma unui măr și aspectul de ou al capsulei cu semințe.

Bibliografie

*** *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1968.

Iohan Bauhini [Johann Bauhin], 1591, *De Plantis a' Divis Sanctis've Nomen Habentibus*, Apud Conrad Waldkirch, Basileae.

Peter Bernhardt, 2008, *Gods and Goddesses in the Garden: Greco-Roman Mythology and the Scientific Names of Plants*, Rutgers University Press.

Alexandru Borza, 1958, „Numiri românești de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea”, *Cercetări de lingvistică*, Cluj-Napoca, anul III, p. 199-218.

Alexandru Borza (coord.), 1968, *Dicționar etnobotanic*, Editura Academiei R.S.R., București.

James Britten, Robert Holland, 1886, *A Dictionary of English Plant-Names*, Trübner & Co., Ludgate Hill, London.

Hadumod Bussmann, 1996, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, Routledge, London, New York.

Gheorghe Chivu (ed.), 2008, *Dictionarium Valachico-Latinum*. Primul dicționar al limbii române, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, Editura Academiei, București.

Gheorghe Chivu, 2010, „Nume de plante în Dictionarium valachico-latinum”, în Rodica Zafiu et al. (editori), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze*, Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 4-5 decembrie 2009), I, Editura Universității din București, p. 333-340.

David Crystal, 2008, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, sixth edition, Blackwell Publishing.

Angelo de Gubernatis, 1878-1882, *La Mythologies des plantes ou les légendes du règne végétal*, vol. I, 1878, vol. II, 1882, C. Reinwald & C-ie, Libraires-Editeurs, Paris.

Constantin Drăgulescu, 2010, *Dicționar explicativ al fitonimelor românești*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu.

Mircea Eliade, 1936, „Maica Domnului”, *Familia*. Revistă lunară de cultură, seria III, anul III, nr 6, iulie-august 1936, p. 33-38.

Richard Folkard, 1892, *Plant Lore, Legends and Lyrics. Embracing the Myths, Traditions, Superstitions and Folk-Lore of the Plant Kingdom*, second edition, Sampson Low, Marston & Company Limited, London.

David Gledhill, 2008, *The Names of Plants*, fourth edition, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo.

G. T. Lemmon, 1878, „Honorary Names in Scientific Nomenclature”, *Botanical Gazette*, vol. 3, No. 7 (Jul., 1878), p. 61-64.

T.S. Lindsay, 1923, *Plant Names*, *The Sheldon Press*, London, The Macmillan Co., New York and Toronto.

Caroli Linnaei [Linné, Carl von], 1737, *Critica Botanica in qua Nomina Plantarum Generica, Specifica & Variantia Examini Subjiciuntur Selectiora Confirmatur Indigna Rejiciuntur; simulque Doctrina circa Denominationem Plantarum Traditur*, Lugduni Batavorum, Apud Conradum Wishoff.

Carl von Linné, 2003, *Linnaeus' Philosophia Botanica* translated by Stephen Freer, Oxford University Press.

Simion Florea Marian, 1904, *Legendele Maicii Domnului. Studiu folkloristic*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.

Simion Florea Marian, 2008-2010, *Botanica poporană română*, vol. I, Editura Mușatinii, Suceava, 2008, vol. II și III, Editura Academiei Române, Suceava, 2010.

Lytton John Musselman, 2012, *A Dictionary of Bible Plants*, Oxford University Press.

Elena Niculiță-Voronica, 2008, *Datinile și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică*, 2 vol., Editura Saeculum Vizual, București.

Tudor Pamfile, 2008, *Mitologia poporului român*, 2 vol., Editura Vestala, București.

Z. C. Panțu, 1906, *Plantele cunoscute de poporul român*, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, București.

Constantin Pârvu, 2002-2005, *Enciclopedia plantelor*, 4 vol., Editura Tehnică, București.

Dr. E. Pop, 1930a, „Cei dintâi culegători ai numelor românești de plante”, I, *Țara Bârsei*, Anul II, No 2, Martie-Aprilie 1930, p. 164-174.

Dr. E. Pop, 1930b, „Cei dintâi culegători ai numelor românești de plante”, II, *Țara Bârsei*, Anul II, No 3, Mai-Iunie 1930, p. 234-244.

Umberto Quattrocchi, 2000, *CRC World Dictionary of Plant Names. Common Names, Scientific Names, Eponyms, Synonyms and Etymology*, Vol. I. A-C, vol. II. D-L, vol. III. M-Q, vol. IV. R-Z, CRC Press, Boca Raton, London, New York, Washington D.C.

Umberto Quattrocchi, 2006, *CRC World Dictionary of Grasses. Common Names, Scientific Names, Eponyms, Synonyms and Etymology*, Vol. I. A-C, vol. II. E-O, vol. III. P-Z, CRC Taylor & Francis Group, Boca Raton, London, New York.

Eugène Rolland, 1896-1914, *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folk lore*, 11 tomuri, Paris, Pentru nevoiele lucrării de față a fost consultat îndeosebi vol. IV, Librairie F. Staude, Paris, 1903.

William T. Stearn, 1983, *Botanical Latin*, third edition, revised, David & Charles, Newton Abbot, London, North Pomfret.

G. Dem. Teodorescu, 1885, *Poesii populare române*, Tipografia Modernă Gregorie Luis, București.

T. F. Thiselton-Dyer, 1889, *The Folk-lore of Plants*, D. Appleton and Company, New York.

Grigore G. Tocilescu, Christea N. Țapu, 1980, *Materialuri folcloristice*, 3 vol., Editura Minerva, București.

Donald C. Watts, 2007, *Elsevier's Dictionary of Plant Lore*, Elsevier, Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford, Paris, San Diego, San Francisco, Singapore, Sydney, Tokyo.

Gabriele vom Bruck, Barbara Bodenhorn (ed.), 2006, *The Anthropology of Names and Naming*, Cambridge University Press.

Anatol EREMIA

Dicționar toponimic (VI)*

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Ghindar, numele mai multor locuri de pădure: *Ghindari*, pădure în hotarul satului Morozeni (Orhei), *Ghindariul*, pădurice pe teritoriul satului Vatici (Orhei), *Valea Ghindarului*, vale la vest de or. Hâncești. Apelativul *ghindar* este un sinonim al lui *stejar*, fiind deci o formație prin derivare cu suf. *-ar* de la *ghindă* „fructul stejarului”, apărută după același procedeu ca și *merar*, *perjar*, *vișinar*, corespondentele lui *măr*, *perj*, *vișin* etc. Compară pasajele: „Țăranul nostru... începu să slujească pădurea cea bătrână. Tufari, palteni, *ghindari*... tăia totul de rând” (Gr. Alexandrescu), „Copaci cu tot fel de fructe găsi Ionel Vântură-Cenușa în grădina cea împărătească: aguțari cu agude, alunari cu alune, merari cu mere, perjari cu perje, *ghindari* cu ghinde...” (folclor).

Pe teren onimic, termenul *ghindar* și-a extins sensul, însemnând în arealul său de circulație poene cu stejari, precum și pădure de stejar, aceasta, mai cu seamă, în zona codrilor Lăpușnei și Orheiului. În terminologia entopică îi corespund sinonimele cu sensuri mai mult sau mai puțin apropiate: *dumbravă*, *goruniș*, *goruniște*, *stejăret*, *stejărie*, *stejăriș*. Local, *ghindar* poate avea și forma *ghindari*.

Ieruga, depresiune de teren în hotarul satelor din raioanele de nord: *Ieruga*, vale, Vărăncău

* Continuare. Partea I în nr. 4, 2014, p. 129-134.

(Soroca), *Iaruga*, vale râpoasă, Nicoreni (Drochia), *Iruga*, vâlcea, Bisericiani (Glodeni), *Iruguța*, vâlcea, Cuhnești (Glodeni). Toponimul are la bază termenul entopic *ierugă*, înregistrat în unele dicționare și în studiile de specialitate cu forme și semnificații diferite: *ierugă* „pârâu mai mare”, „braț al unei ape”, „canal prin care se abate apa la moară”, „vână de apă”, „izvor latent”, *iarugă*, *iruga* „vâlcea lungă și îngustă, adâncă, cu coaste prăpăstioase și stâncoase”, „canal”, *irugă* „urmă lăsată de un șuvoi de apă”, *ierugă* „loc ușor adâncit pe coasta unui deal”, „săpătură lungă și îngustă făcută pentru irigație”. Cu sensul general „vale scurtă și îngustă; vâlcea” la noi a fost înregistrat în mai multe localități din arealul toponimic *Ierugă* (raioanele Dondușeni, Fălești, Glodeni, Râșcani, Soroca).

Termenul entopic e frecvent folosit în operele literare și folclorice: „Valea e țesută de *irugi* și ostroave” (M. Sadoveanu), „S-a oprit trudită moara, Doarme apa la *irugă*” (O. Goga), „Voinicul străbătu cale lungă, urcând munți și dealuri, cutreierând văi, vâlcele și *ierugi*, până să ajungă la palatul împăratului” (folclor). În terminologia entopică lui îi corespund sinonimele: *balcă*, *derea*, *dolie*, *dolină*, *vale*, *văioagă*, *văiugă*, *viroagă*, *vâlcea*.

În limba română, apelativul a pătruns din rusă sau ucraineană, în care este explicat prin tcc. *jaryk* „crăpătură”, „săpătură”, „scurgere”, „trecătoare”. Să se compare: v. rus. *ярыга* „râpă”; rus. reg. *ярыг* „râpă”, „pârâu într-o râpă”, „izvor”, „băltoacă”, „vale cu maluri abrupte”, „prăpastie”; pol. reg. *jaruga* „râpă adâncă”, „mlaștină”; slov. *jaruga* „râpă cu maluri prăpăstioase” [13, p. 172; 14, p. 255; 15, p. 651-652; 16, vol. IV, p. 561]. În limbile slave, termenul apare frecvent și în funcție de nume topic: *Iarug*, *Iaruga*, *Glubokii Jarug*, *Kalinovaia Jaruga*, *Kamennaia Jaruga*, *Krasnaia Jaruga*.

Iezer, lacuri în luncile unor râuri mari: *Iezerul*, lac, Chircani (Cahul), *Iezărul*, lac, Colibași (Cahul), *Iezărul Lat*, lac, Cioburciu (Ștefan-Vodă), *Iezărcane*, *Iezurcane*, lacuri mici, Cotova, Dominteni (Drochia), *Iezărenii Noi*, *Iezărenii Vechi*, sate în r-nul Sângerei. Etimonul acestor toponime este apelativul *iezer*, cu sensul general cunoscut „lac natural”, „lac de munte adânc”, cuvânt foarte vechi în limba noastră, împrumutat din slava comună (*езеръ*, *езеро* – „lac”). Apare menționat încă la începutul sec. al XVI-lea, în anii 1511, 1520, 1534 [17, p. 111]. E utilizat în cronici și în operele literare: „Ce prinzându de veste oastea lui Pătru

vodă, s-au pornit după dâșii și la *iezerul* Ciurbeștilor i-au ajunsu și pre toți i-au surpat acolo” (Gr. Ureche), „Doi caligrafi trecură în zbor către *iezer*” (M. Sadoveanu), „Păi aici, puțin mai la vale, e un *iezer* în munte și pescuim și noi mrele și țipari” (B. Delavrancea).

În terminologia entopică românească, apelativului *iezer* îi corespund sinonimele: *barc*, *heleșteu*, *ghiol*, *lac*, *râmnic* (*râmnic*), *tău*. Limbile slave dispun de forme și variante fonetice aproximativ identice din punct de vedere semantic: pol. *jezero* „lac”; ceh. și slov. *jezero* „lac”; slc. *jazero* „lac”, „baltă”; bg. *ezero* „lac”, „heleșteu”; scr. *jèzero*; scr. reg. *jèzér* „baltă”, „lac”, „heleșteu” [13, p. 62; 15, p. 408].

Mașcăuți, sat în raionul Criuleni, situat pe Răut, la 19 km nord-vest de Criuleni și la 62 km nord-vest de Chișinău. Coordonate geografice: 47°17'30" lat. N, 29°00'30" long. E. Gospodării individuale: 1535. Populația: 4420 de locuitori. Este o așezare veche, existentă încă pe vremea domniei lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Prima mențiune documentară a satului datează din anul 1436. Prin acest document i se întărește lui Oancea logofăt satul Macicăuți de pe Răut [10, vol. I, p. 218-219]. Mărturiile documentare de mai târziu sunt frecvente și bogate în informații. În actul din 7 august 1617, se face hotărnicirea moșiei satului Mașcăuți din țin. Orhei și se recunoaște că stăpâni peste două părți de ocină sunt Andrei și Eftimie, „prenepoții Mașcului”. Ca repere de hotar sunt arătate numeroase locuri, dintre care: *Sărăncuța*, *Săbana*, *Valea Izvoarelor*, *Podul lui Aftenie*, *Pădurea Cotelnicilor*, *Drumul Zăvoaielor*, *Podul Neculcii*, *Fricoasa*, *Fântâna Furilor*, *Bacota*, *Huceșca*, *Schitul Albului*, *Gura Râposului*, *Culișeuca*, *Morovaia*, *Țiganca*, *Fântâna lui Lefter*, *Fundul Prilejnii*, *Piscul lui Hariton*, *Valea lui Stan*, *Pârâul Fântânii*, *Lutnițele Albe*, *Mormânturile Tătărești* ș.a. [18, p. 13-16]. Aceste nume de locuri sunt deosebit de semnificative, deoarece constituie o dovadă a unei vieți românești sedentare, continue și permanente, în zona pomenită. Într-un alt document, din 1618, se vorbește de „un vad vechi de moară din satul Macicăuți, vadul cel din jos, unde a fost moara lui Macicu” [11, veac. XVII, vol. IV, p. 123].

După datele recensământului din 1774, satul avea doar 12 case, cu 12 familii, dintre care 5 birnici și 7 rufetași [19, vol. VII, partea II, p. 417]. Următoarele statistici reflectă starea și evoluția economică și demografică a localității: 1817 – 175 gospodării, moșia aparținând moșierului

Alexandru Panaite și răzeșilor, vii, livezi, pădure [2, p. 135]; 1861 – 260 de ogrăzi, 1250 de locuitori, biserică ortodoxă [20, p. 38]; 1897 – 1418 locuitori [5, p. 7]; 1904 – 469 de case, 2914 locuitori, școală elementară, biserica *Sf. Mihail* [6, p. 141]; 1930 – 4117 locuitori, dintre care 3815 români [7, p. 334]; 1970 – 4856 de locuitori [8, p. 168]; 1994 – 1510 gospodării individuale, 4274 locuitori, dintre care 4257 români [9, vol. II, p. 437].

Din documente rezultă deci că moșia și satul aparțineau pe vremuri lui Macicu (Mașcu), al cărui nume a și servit ca punct de plecare la crearea acestui toponim. Forma inițială (de origine) a denumirii fusese *Мачковци* (*Машковци*), un derivat cu sufixul ucrainean *-овци* de la *Мачко* (*Машко*), acesta reprezentând diminutivul în *-ко* al prenumelui *Максим*. Să se compare și alte formații de acest fel: *Васько* < *Василь*, *Грицько* < *Григорій*, *Ивашко* < *Иван*, *Олешко* < *Олексій*, *Пашко* < *Павел* (*Павло*), *Сашко* < *Олександр*. Grafiele documentare *Macicu* și *Mașcu* se explică prin adaptarea fonetică a numelui respectiv pe terenul limbii noastre. Aceluiași fenomen se datorează și forma actuală a toponimului în discuție: *Mașcăuți* < *Мачковци* (*Машковци*).

Ocnița, este numele mai multor localități din spațiul de la est de Prut: *Ocnița*, oraș, centru raional; *Ocnița*, sat în r-nul Ocnița; *Ocnița*, sat în r-nul Camenca; *Ocnița-Răzeși*, sat în r-nul Orhei, com. Cucuruzeni; *Ocnița-Țărani*, sat în r-nul Ocnița, com. Zorile. Aceste localități au vechime diferită, dar numele lor provin de la unul și același cuvânt – *ocniță*.

Orașul Ocnița a luat ființă la sfârșitul sec. al XIX-lea, pe lângă o stație de cale ferată (Bălți – Drochia – Dondușeni – Secureni – Cernăuți). Este situat la hotarul de nord al Republicii Moldova, dinspre Ucraina, la 232 km de Chișinău. Coordonate geografice: 48°24'30" lat. N, 27°29'20" long. E. Atestări documentare: *Ocnița-Târg*, stație de cale ferată, 487 de case, 3240 de locuitori [1904, 6, p. 154]; *Ocnița-Gară*, 2676 de locuitori [1930, 7, p. 424]; *Ocnița*, 8224 de locuitori [1989, 21, p. 312]; *Ocnița*, 2674 apartamente, case individuale, 11 349 de locuitori [1994, 9, vol. III, p. 932].

Satul Ocnița din raionul Ocnița a fost întemeiat pe locul sau în preajma unei așezări mai vechi, care la 1433 se numea *Durnești*, aceasta fiind

proprietatea lui Petru Durnea și a fraților săi Ion și Giurgiu [10, veac. XIV-XV, vol. I, p. 166-167]. Din 1620, satul apare menționat cu numele actual *Ocnița*. Atestări documentare: Grigore Urmeziu schimbă o parte din satul Ocnița pe o parte din satul Medvidca, care aparținea unchiului său Ionașcu Urmeziu [1620, 22, vol. I, p. 363]; Ionașcu Urmeziu vinde o jumătate din satul Ocnița lui Gavrilaș, mare vornic al Țării de Sus [1629, 22, vol. III, p. 222]; *Ocnița*, 51 de case, dintre care una a preotului Gheorghe și 50 ale țăranilor [1774, 19, vol. VII, partea II, p. 151]; *Ocnița*, 135 de gospodării, moșia aparținând căminarului Enache Pruncul (550 fălci de pământ arabil, 500 fălci de fâneață, 750 fălci de imaș, 300 fălci de pădure ș.a.), 5 iazuri, 2 mori [1817, 2, p. 24]; 1607 locuitori [1897, 5, p. 8]; *Ocnița*, 380 de case, 1720 de locuitori [1904, 6, p. 153-154]; 2704 locuitori, dintre care 2599 români [1930, 7, p. 220]; 3181 de locuitori [1989, 21, p. 315]; 1219 gospodării individuale, 3214 locuitori, dintre care 3096 români [1994, 9, vol. III, p. 956].

Satul Ocnița din raionul Camenca este situat pe valea râului Ocnița, afluent pe stânga al Nistrului, la satul Cuzmin. Coordonate geografice: 48°07'30" lat. N, 28°38' long. E. Apare notat pe hărțile din sec. XIX-XX. Atestări documentare: *Ocnița*, sat în r-nul Camenca, 1348 de locuitori în 1959 și 1223 de locuitori în 1970 [8, p. 123]; 1099 de locuitori în 1979 și 985 de locuitori în 1989 [21, p. 157]; 1010 locuitori în 1996.

Ocnița-Răzeși este un sat din raionul Orhei, situat pe valea râului Cogâlnic, la 14 km N de Orhei și la 60 km N de Chișinău. Coordonate geografice: 47°28' lat. N, 28°43' long. E. Satul *Ocnița-Țărani* (Orhei) este situat pe aceeași vale a râului Cogâlnic, la 2 km E de Ocnița-Răzeși, localitate foarte veche, în sec. al XVI-lea aflându-se pe moșia răzeșilor din Brăviceni. Inițial, acest ultim sat s-a numit *Ocna*, după cum reiese dintr-un document din 1559, când este dăruit de domnul Moldovei Mănăstirii „Sf. Sava” din Iași [11, veacul XVI, vol. II, p. 124]. *Ocnița-Țărani* a luat ființă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, după împroprietărirea țăranilor în anul 1864. Atestări documentare: 1614 – este menționat un Necula cămăraș de Ocna [12, p. 52]; 1654 – prăvalul Ocniei și apa Ocniei [12, p. 99]; 1724 – Ocna, sat pe Cogâlnic [12, p. 190]; 1774 – *Ocna*, sat în țin. Orhei, ocolul Câmpurilor [19, vol. VII, partea II, p. 470]; 1777 – izvorul Ocna, pe Cogâlnic, în hotarul moșiei Brăvi-

ceni [12, p. 270]; 1875 – *Ocnița*, sat în jud. Orhei, volostea Brăviceni, 37 de case, 136 de locuitori [4, p. 43]; 1904 – *Ocnița*, sat în jud. Orhei, volostea Ciocâlteni, se compune din două cătune, așezate pe valea Cogâlnicului, cu 46 de case și 470 de locuitori [6, p. 154]; 1930 – *Ocnița-Răzeși*, sat în jud. Orhei, plasa Ciocâlteni, 370 de locuitori români, și *Ocnița-Țărani*, sat cu aceeași subordonare teritorial-administrativă, 134 de locuitori, dintre care 129 români [7, p. 332]; 1989 – *Ocnița-Răzeși*, 398 de locuitori, și *Ocnița-Țărani*, 77 de locuitori [21, p. 332]; 1994 – *Ocnița-Răzeși*, 161 de gospodării individuale, 427 de locuitori, și *Ocnița-Țărani*, 28 de gospodării individuale, 71 de locuitori [9, vol. III, p. 1017-1018].

Dicționarele înregistrează apelativele *ocnă* și *ocniță*. Primul, explicat prin „mină de sare”, „mină” în general, este considerat un împrumut sud-slav (cf. bg. *окно* „gaură”, „mină”; scr. *окно* „ochi de geam”, „mină”), al doilea – prin „firidă, nișă”, „deschizătură într-un zid; ferestruică”, „groapă adâncă; hrubă”, fiind dedus din *ocnă* cu suf. *-iță*. Dintre semnificațiile menționate la analiza etimologiei toponimelor pot fi luate în considerare „mină” pentru *ocnă* și „groapă adâncă; hrubă” pentru *ocniță*. În terminologia entopică însă *ocnă* mai poate însemna și „izvor”, precum și „groapă adâncă”, „râpă”, „hârtop cu pante abrupte”. Acest ultim sens îl are la origine microtoponimul *Ocna* din hotarul satului Butuceni (Orhei). Regional apelativul *ocniță* apare și cu înțelesul de „izvor; fântână”. Această accepție o are cuvântul în graiul multor sate din raioanele Orhei (Cucuruzeni, Ocnița-Răzeși, Ocnița-Țărani, Ustia) și Rezina (Bușăuca, Cuizăuca, Otac). Izvoare cu denumirea *Ocna* se găsesc pe teritoriul satelor Echimăuți, Minceni, Horodiște (Rezina). Local, pentru *ocnă*, a fost înregistrat și sensul de „ochi de apă; mlaștină”. Informatorii din Ocnița-Răzeși ne-au dat următoarele explicații: „La noi *ocnă* se cheamă un izvor mare, cu apă limpede, bună de băut. Dacă-i un izvor mai micușor, îi zicem *ocniță*. Tot *ocnă* se cheamă și un ochi de apă, mlaștină. Așa *ocnă* mare am avut mai la vale de sat, dar s-a uscat”. În această ordine de idei, să se compare informațiile documentare din 1654 și 1775 referitoare la „apa Ocni” și „izvorul Ocna”. Informatorii din satul vecin Ustia ne-au comunicat: „Pe-a răzeșilor era un ochi de apă cât o fățare, cât o ogradă, care se chema *Ocna*. Pimpregur creștea stuh, pănășiță, țipirig, dar de la o vreme a prins a se mâli și s-a uscat”.

Prin urmare, oiconimele *Ocnița-Răzeși* și *Ocnița-Țărani* au la bază, ca prim element de compunere, termenul hidrografic *ocniță* cu sensul „izvor mic”, „mic ochi de apă”, dezvoltat din entopicul *ocnă* „izvor”, „ochi de apă; mlaștină”. În vorbirea populației locale atât apelativul, cât și toponimul sunt rostite cu accentul pe sufix, nu pe temă – *ocniță*, *Ocnița* (asemenea diminutivelor *cană* – *căniță*, *fată* – *fetița*, *poartă* – *portiță*), ceea ce dovedește, o dată în plus, că ambele cuvinte sunt creații lexicale românești. Cât despre determinativele *Răzeși* și *Țărani*, acestea evocă starea socială de altădată a locuitorilor din satele respective.

Referințe bibliografice

1. Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. VI, partea II, Iași, 1933.
2. *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года // Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*, vol. III, Chișinău, 1907.
3. *Localitățile Republicii Moldova*, vol. I-IX, Chișinău, 1999-2010.
4. *Бессарабская губерния в 1870-1875 годах. Перепись населенных мест*, Chișinău, 1912.
5. *Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. Бессарабская губерния. 1897 год*, Санкт-Петербург, 1905.
6. Zamfir Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, Chișinău, 2001 (după ediția I, București, 1904).
7. *Enciclopedia României*, București, vol. II, partea I, 1935.
8. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года по Молдавской СС*, Chișinău, 1972.
9. *Dicționarul statistic al Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-IV, 1994.
10. *Documenta Ramaniae Historica. A. Moldova*, București, vol. I, 1975 și urm.
11. *Documentele privind istoria României. A. Moldova*, București, veac. XIV-XV, vol. I, 1954; veac. XV, vol. II, 1954; veac. XVI, vol. I-III, 1955; veac. XVII, vol. IV, 1956.
12. Aurel Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.
13. Marian Jurkowski, *Ukrainska terminologia hydrograficzna*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1971.
14. Т. А. Марусенко, *Материалы к словарю украинских географических апеллятивов // Полесье*, Москва, 1968.

15. Э. М. Мурзаев, *Словарь народных географических терминов*, Moscova, 1984.
16. Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, vol. I-IV, Moscova, 1964-1973.
17. *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374-1600*, București, 1981.
18. L. T. Boga, *Documente basarabene. Mărturii hotarnice*, vol. XX, Chișinău, 1938.
19. *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774 // Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. VII, părțile I-II, 1975.
20. *Списки населенных мест Российской Империи. Бессарабская губерния. 1859 год*, Sankt-Petersburg, 1861.
21. *Totalurile recensământului unional al populației din R.S.S. Moldova din anul 1989*, Chișinău, 1990.
22. *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. I, 1961; vol. II, 1978; vol. III, 1982; vol. IV, 1986; vol. V, 1987; vol. VI, 1992; vol. VII, 1975; vol. VIII, 1998; vol. IX, 2004; vol. X, 2005.

Dinu POȘTARENCU

Repunerea în drepturi a limbii române (1917-1918) (III)*

D.P. – doctor în istorie, Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M., cercetător științific superior. Domenii de competență: istoria modernă a Basarabiei, istoria localităților, genealogie. Dintre lucrările publicate: *Străzile Chișinăului. Denumiri vechi și actuale* (1998), *O istorie a Basarabiei în date și documente* (1998), *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus* (2006), *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei* (2005) etc.

Aruncând o privire sumară asupra acestor prescrieri enumerate în proiect (e vorba despre un proiect de lege propus în Sfatul Țării din partea fracțiunii minorităților naționale pe 5 februarie 1917 ca reacție la tendința românilor basarabeni de a repune în drepturi limba lor maternă), se poate cu ușurință constata că autorii respectivei inițiative legislative urmăreau scopul să mențină în continuare situația lingvistică existentă în Basarabia, adică prezența la toate nivelurile vieții publice doar a limbii ruse, așa cum a fost sub dominația țaristă, pe când statutul oficial al limbii române era formal. K. Misirkov, unul dintre inițiatorii acestui proiect, solicita să i se acorde statut oficial limbii ruse, deși nici măcar nu era rus de naționalitate. În plus, nu era originar din Basarabia, stabilit de curând în provincie. Iar asemenea persoane erau destul de multe.

După ce K. Misirkov le-a adus la cunoștință deputaților cele 11 articole ale proiectului de lege și apoi Pan. Halippa, care prezida ședința, a propus asistenței să se pronunțe pe marginea proiectului, deputatul Constantin Bivol, luând cuvântul, a declarat în limba română că,

* Continuare. Partea I în nr. 1, 2014, p. 196-204, și partea a II-a în nr. 4, 2014, p. 178-184.

din punctul său de vedere, nu era cazul să fie pusă în discuție chestiunea abordată în proiect, deoarece nimeni nu împiedică minoritățile naționale să vorbească în limba maternă, dar, întrucât s-a pus problema, ea trebuie rezolvată. Însă, pe parcursul rezolvării chestiunii, a menționat în continuare C. Bivol, este necesar să nu se scape din vedere că toți locuitorii de pe teritoriul Republicii Moldovenești, din stimă față de moldoveni, sunt datori să învețe limba română³⁶.

Deputații nevorbitori de limba română i-au cerut lui Constantin Bivol să-și traducă mesajul în limba rusă, dânsul însă a refuzat și atunci Pan. Halippa a declarat că deputații sunt liberi să cuvânteze în acea limbă, în care doresc. Deși a tradus discursul oratorului, Pan. Halippa a ținut să accentueze că și el, în calitatea sa de președinte, nu este obligat să traducă în limba rusă, întrucât deputații care au solicitat să li se tâlmăcească au trebuit, între timp, să învețe limba română.

Conținutul proiectului a încins spiritele, determinându-i pe mai mulți deputați să ia atitudine. O polemică aparține a stârnit informația statistică privind proporția moldovenilor în raport cu celelalte etnii conlocuitoare din Basarabia, pe care deputații moldoveni au numit-o ironic „statistica lui Misirkov”. De bună seamă, K. Misirkov opera cu datele referitoare la structura etnică a recensământului populației din 1897, care, așa cum s-a afirmat într-o serie de studii critice asupra acestui recensământ, în mod intenționat falsifica datele prin intervenția puterii autocrate, iar deputații moldoveni au recurs la o altă informație oficială, ce indica ponderea românilor basarabeni.

Întrebat de Vladimir Bogos câte limbi oficiale sunt în Bulgaria, raportorul a răspuns că situația din Republica Moldovenească diferă de cea din Bulgaria, unde bulgarii întrunesc 80% din totalul populației, iar celelalte etnii – 20%.

Cu toate acestea, situația etnică din Bulgaria nu se deosebea cu mult de cea din Basarabia, dacă luăm în considerare datele oficiale prezentate în publicațiile rusești de până la 1917, potrivit cărora românii basarabeni reprezentau 70-80% din populația Basarabiei.

În acest context, deputatul Robert von Lesch (german rus, după cum a indicat în chestionarul de membru al Sfatului Țării³⁷) s-a arătat nedumerit de faptul că se insistă ca limba română să fie declarată oficială,

relatând, drept dovadă, următoarea situație: „La 26 ianuarie, el a primit un document în rusește, cu doar patru rânduri de cuvinte, și nicidecum nu a putut găsi un traducător pentru a-l traduce în limba literară moldovenească. El a apelat la moldovenii instruiți și aceștia s-au dovedit a fi neputincioși”³⁸.

Replica i-a dat-o deputatul Timofei Silistraru³⁹: „Până acum, limba noastră nu s-a studiat, din care cauză nimeni nu a fost în stare să traducă documentul”. Apoi a intervenit deputatul Vasile Gafencu, cu studii făcute în școala primară din satul său natal Sângerei și într-o școală de electricieni din Kronștadt, fost marinar, care, susținând replica colegului de fracțiune, a declarat: „Până la revoluție ni se ordona să vorbim rusește și arhierii, dacă nu vorbeam rusește, ne numeau măgari. Aici nu erau nici școli rusești, nici moldovenești. Iată de ce limba moldovenească nu este puternică în țară”.

În cele din urmă, punctul de vedere al Blocului Moldovenesc majoritar l-a exprimat cu fermitate Anton Crihan: „Nimeni dintre noi, moldovenii, nu dorește să impună limba moldovenească națiunilor mici, deoarece prea bine ținem minte vremurile trecute și ne amintim cu câtă greutate se însușea limba. În viitor, dar cu atât mai mult acum, nimănui nu-i vom impune limba moldovenească. Dorim doar atât, și D-voastră nu puteți să nu fiți de acord cu noi: în Republica Moldovenească trebuie să se vorbească limba moldovenească. Eu nu sunt statistician, iar dacă Misirkov zice că noi alcătuim 50%, atunci aceasta este statistica lui. Oricine înțelege care era scopul statisticii rusești. Ea avea interesul să reducă numărul bulgarilor, ucrainenilor și așa mai departe. Datorită acestei tendențiozități, uneori se întâmpla că moldovenii erau prefăcuți în ruși, bineînțeles, în mod artificial”⁴⁰. Opinând în continuare asupra cifrei ce indică ponderea moldovenilor, A. Crihan a remarcat: „Noi, moldovenii, nu afirmăm că suntem exact 70%, dar spunem că statistica rusească nu este corectă. S-ar putea ca noi, moldovenii, să fim într-un număr mai mare de 70%”. În partea finală a discursului său, dorind să sublinieze încă o dată hotărârea nestrămutată a deputaților moldoveni de a nu face niciun compromis în privința limbii, oratorul a adăugat, adresându-se oponentilor: „Domnilor, D-voastră nu ne-ați înțeles. Nimeni nu are de gând să impună limba moldovenească. Noi dorim numai ca

anume ea, dar nu limba rusă, să fie limbă oficială. Însă aceasta nu înseamnă că noi privăm pe cineva de limba maternă și obligăm ca în școli să fie învățată limba noastră. În ceea ce privește corespondența, apoi ea, desigur, în mod oficial, trebuie să decurgă în limba moldovenească, dar în cazul când va fi adresată bulgarilor, atunci paralel cu textul moldovenesc va fi și cel în limba bulgară, la fel se va proceda și în cazul când ea va fi adresată germanilor etc.”. Propunând ca proiectul de lege să fie transmis unei comisii legislative, ce urma să fie creată în vederea examinării acestui proiect, A. Crihan a declarat în mod categoric: „Comisia va trebui să țină minte un singur lucru, și anume: limba rusă nu va fi limbă oficială a Republicii Moldovenești”⁴¹.

La sfârșitul dezbaterilor asupra proiectului de lege prezentat de K. Mișirkov, membrii Sfatului Țării au adoptat propunerea ca această comisie legislativă să fie constituită din 14 deputați moldoveni și șapte din partea etniilor conlocuitoare⁴². Chiar dacă a început să activeze, așa cum se afirmă în istoriografie⁴³, comisia respectivă, pe cât se înțelege, nu și-a definitivat munca. La drept vorbind, activitatea ei devenea inutilă, căci evenimentele ulterioare evoluau, inevitabil, în direcția realizării unirii Basarabiei cu România.

În aceste circumstanțe au început să intervină schimbări în politica de cadre, care căpăta o orientare națională, favorabilă românilor basarabeni, ceea ce crea, evident, condițiile necesare pentru ca limba română să revină în sfera administrativă. Astfel, ministrul Afacerilor Interne al Republicii Moldovenești, Vladimir Cristi, a dat publicității o dispoziție de a sa din 8 februarie 1918 cu următorul conținut: „În interesul serviciului și al populației, ordon tuturor secțiilor Ministerului Afacerilor Interne să ia drept directivă obligația ca în cazurile când îmi vor fi prezentate pentru aprobare solicitările persoanelor care sunt angajate în diferite posturi din cadrul ministerului, aceste posturi să fie acordate exclusiv originarilor din Republica Moldovenească și, cu precădere, celor care posedă limba moldovenească”⁴⁴. Vladimir Cristi aplica deja acest principiu. Prin ordinul din 6 februarie 1918, el l-a numit pe Vasile Grigore Secară în funcția de adjunct al comisarului județului Soroca, abilitându-l să execute temporar îndatoririle comisarului județului Soroca, iar pe Ioan Ioan Neamțu – în calitate de al doilea adjunct al comisarului județului Soroca⁴⁵.

Între timp, limba română devenea obiect de studiu nu numai în școală, dar și pentru funcționari. Bunăoară, la 16 februarie 1918, același ministru Vladimir Cristi a emis următorul ordin: „Cunoașterea insuficientă a limbii moldovenești de către o anumită parte a funcționarilor din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, condus de mine, a pus problema cu privire la necesitatea de a studia limba națională, necesară în contextul raporturilor cu populația republicii și a instituțiilor sale, din acest motiv am considerat necesar de a institui pe lângă Ministerul Afacerilor Interne cursuri de limba moldovenească, cu durata de trei luni, pentru funcționarii ministerului care doresc să învețe limba moldovenească”⁴⁶. Potrivit ordinului, cursurile respective urmau să înceapă înainte de 1 martie 1918.

Inițiative similare au fost întreprinse și în cadrul altor instituții. La 4 martie 1918, Comisia Școlară Moldovenească i-a adus la cunoștință șefului Departamentului Sanitar, Gh. Tudor: „În ședința sa din 14 februarie a.c., Comisia Școlară Moldovenească de pe lângă Ministerul Învățământului Public a soluționat solicitarea D-voastră de a permite deschiderea, pe cont propriu, a cursurilor serale de limba moldovenească pentru funcționarii Departamentului pe care îl conduceți și pentru alții, numindu-l ca lector pe V. Semachi din Bucovina. A fost luată în vedere și rugămintea D-voastră referitoare la programa după care cursiștii pot fi supuși unui examen, pentru a le acorda o diplomă corespunzătoare de audiere a cursurilor”. Concomitent, Gh. Tudor mai era înștiințat că Ministerul Învățământului Public, prin hotărârea din 23 februarie, a permis deschiderea cursurilor serale de studiere a limbii române în cadrul acestui departament⁴⁷.

Problema învățării de către funcționarii ruși sau, în caz contrar, înlocuirea acestora, se impunea în mod imperios.

În cele din urmă, climatul favorabil evoluării mișcării de eliberare națională a românilor din stânga Prutului, ce s-a creat în urma Revoluției ruse din februarie 1917, evenimentele social-politice, ce s-au produs în Basarabia pe parcursul anului 1917 și începutul anului 1918, intrarea trupelor române în Basarabia, stabilirea pe plan internațional a unor raporturi militaro-politice benefice provinciei românești dintre Prut și Nistru au constituit un concurs de circumstanțe istorice care au dat posibilitate forului legislativ al Basarabiei – Sfatul Țării, în cadrul ședinței

memorabile din 27 martie / 9 aprilie 1918, să voteze cu majoritate de voturi unirea Basarabiei cu România, îndeplinindu-se, astfel, năzuința firească a românilor basarabeni de a reveni la vatra strămoșească. Din acest moment, pentru întregul spațiu dintre Prut și Nistru a început o nouă etapă de dezvoltare a vieții social-politice și culturale – cea a administrării românești, realizată în limba țării și oportună prosperării naționale, după 112 ani de dominație a autocrației imperiale ruse.

Așadar, pe parcursul dominației țariste în Basarabia, marginalizarea limbii române a durat până la declanșarea evenimentelor social-politice de importanță capitală din anii 1917-1918, când, pas cu pas, grație mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni, limba română a revenit în cadrul sistemului administrativ al provinciei.

Note ■

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ I. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, p. 199.

³⁸ *Сфатул Цэрий (заседание 5 февраля)*, p. 4.

³⁹ Potrivit surselor consultate de I. Țurcanu și V. Popovschi, a vorbit T. Silistraru, pe când în reportajul *Сфатул Цэрий (заседание 5 февраля)*, p. 4, din care am citat mai sus, este redat greșit numele de familie al acestui deputat: Străistaru. Deputat cu numele de familie Străistaru nu a existat.

⁴⁰ *Сфатул Цэрий (заседание 5 февраля)*, în „Сфатул Цэрий”, nr. 29 din 8 februarie 1918, p. 4; I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România*, p. 112.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Сфатул Цэрий (заседание 5 февраля)*, nr. 29 din 8 februarie 1918, p. 4; V. Popovschi, *Din activitatea Sfatului Țării*, p. 140-141.

⁴³ V. Popovschi, *Din activitatea Sfatului Țării*, p. 141.

⁴⁴ „Сфатул Цэрий”, nr. 30 din 9 februarie 1918, p. 1.

⁴⁵ „Сфатул Цэрий”, nr. 30 din 9 februarie 1918, p. 1.

⁴⁶ ANRM, F. 727, inv. 2, d. 108, f. 89.

⁴⁷ ANRM, F. 2108, inv. 1, d. 5, f. 7.

Vlad MISCHEVCA

Crimeea vs Moldova. Paralele istorice ale expansionismului rus: 1783-2014

Vi.M. (Miscăuca) – dr., cercet. șt. coord. la Institutul de Istorie al A.Ș.M., conf. cercet. (Associate professor, Ph.D.). Membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2014). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – început sec. XIX), genealogia domnilor fanarioți, vexilologie heraldică, raporturi istorice moldo-elene (în special, cu Sf. Munte Athos). 10 monografii, publicate la Chișinău, Iași, Atena.

Ocuparea și anexarea peninsulei ucrainene Crimeea, în martie 2014, sunt exemplele cele mai recente și elocvente ce ilustrează politicile expansioniste ale Moscovei, care nu ezită să pună în aplicare operațiuni militare sub pretextul protejării etnicilor ruși și a intereselor supreme „de readucere” a teritoriilor pierdute în sânul „lumii ruse” (*русский мир*). Luând în considerare analogiile istorice, constatăm că Federația Rusă acționează în secolul XXI precum Imperiul Rusiei în secolele XVIII-XIX, când își argumenta expansiunea prin misiunea de „eliberare” de sub jugul păgân al popoarelor din spațiul caucazian și sud-estul Europei.

Totodată, modalitatea executării „fără salve de tun” a acestei acțiuni agresive este similară unor anexări de teritorii, obținute pe cale „pașnică”, în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial: celebrul *Anschluss*, când Austria a fost anexată la Germania de către Hitler, la 13 martie 1938; anexarea de către Germania, în 1939, a Sudetlandului, Boemiei și Moraviei – regiuni ale fostei Cehoslovacii; ca urmare a prevederilor pactului de neagresiune sovieto-german (faimosul tratat Ribbentrop-Molotov de la 23 august 1939), în consecința ultimatumurilor din septembrie și octombrie 1939, Estonia, Letonia și Lituania au fost invadate de trupe sovietice și anexate (transfor-

mate în republici sovietice, în august 1940) până în anul 1991; Basarabia, parte a României, de asemenea a fost anexată de către U.R.S.S., în iunie 1940. Anexarea acestor state și teritorii a avut loc când se credea că tratatele internaționale și alianțele politico-militare stau la „straja securității” colective și regionale, garantându-se pacea.

Reputatul istoric român Neagu Djuvara afirmă recent că: „Nu există istorie definitivă, există doar teorii, iar istoricii pot găsi întotdeauna explicații noi pentru faptele istorice care au fost deja interpretate în repetate rânduri. Nu numai cantitatea și calitatea vestigiilor cu care lucrează istoricul se modifică de la o generație la alta, ci mai ales felul în care înțelegem trecutul” (în volumul *Trecutul este viu. Filip-Lucian Iorga în dialog cu Neagu Djuvara*, din seria „Portrete în dialog”, Editura Humanitas, 2014)¹.

Însă, reieșind *ad literam* din supoziția citată mai sus, am putea crede că se poate argumenta și îndreptăți orice agresiune și anexare, fie din trecutul secular sau cel actual. Pentru a nu cădea, din nou, într-o *amnemie colectivă*, e cazul să înțelegem adecvat trecutul istoric care, pe bună dreptate, mai „este viu” și ar trebui să discernem exemplele oferite din abundență de istoria relațiilor internaționale – mai mult sau mai puțin îndepărtată –, punând în frunte primatul dreptului poporului la Libertate și Independență.

Cea mai mare greșeală este să spui și chiar să crezi că cel din urmă război care a fost pe pământul tău este, într-adevăr, „ultimul”. Un bun politician, care are cunoștințe istorice, ar trebui permanent să ia în calcul că acea „ultimă” conflagrație poate oricând să devină *penultima*. Iar războiul de pe Nistru, din 1992, s-a terminat doar cu „pacificarea ambelor maluri”, dar nu și cu soluționarea definitivă a diferendului, prin împăcarea părților...². Marcând 22 de ani de la desfășurarea acestor tragice evenimente, este cazul să ne punem un șir de întrebări ce țin atât de trecutul istoric, cât și de viitorul nostru. A fost oare acel război Pentru Apărarea Patriei – din 1992 – „ultimul război” purtat pe pământul nostru? Cine poate garanta astăzi „neutralitatea” și pacea Republicii Moldova? Este oare un caz ieșit din comun anexarea unui teritoriu suveran de către Rusia? Suntem noi oare în stare să prognozăm evoluția expansiunii colosului din Est?

Iată de ce avem convingerea că, pentru elucidarea *Formulei dominației imperiale* a Rusiei, este absolut necesar să se abordeze de pe poziții științifice și să se efectueze o cercetare complexă a acestui fenomen tragic și plin de mister, precum a fost *ultimul război* purtat pe pământul Moldovei, în secolul XX, reevaluând, totodată, șirul tuturor războaielor întreprinse de Rusia pe teritoriul nostru național.

Aruncând o privire retrospectivă asupra istoriei civilizației umane, prin prisma *conflictologiei*, constatăm că studierea istoriei „artei războiului”,

precum și a „războiului” ca instituție dezvoltată, permite a elucidă atăt schimbările de ordin tehnic, social și economic, cât și a mutațiilor de frontieră în cadrul cercetării istoriei universale. Iar influența celor mai numeroase și de lungă durată războaie, purtate cândva pe teritoriul Țărilor Române – celor ruso-austro-turce – în care Rusia a jucat, tradițional, rolul „eliberatorului”, a fost incontestabilă din punctul de vedere al impactului acestora asupra unității teritoriale a românilor.³ Ele au alcătuit o adevărată „epopee” militară, cu implicații de ordin politico-administrativ, diplomatic, economic, cultural, al mentalităților etc., în istoria politică și a relațiilor internaționale din sud-estul continentului Europei de la sfârșitul secolului al XVII-lea până la începutul secolului al XX-lea.

În acest context, anul 1711 marchează acel *rubicon* când pentru prima dată un împărat (țarul Petru I) al Rusiei a trecut Nistrul și a pășit în fruntea armatei rusești pe teritoriul Țării Moldovei. Începând din 1711, când trupele rusești și-au făcut pentru prima dată apariția pe pământ românesc, și până în 1944 acestea au invadat teritoriul nostru de 12 ori⁴. Iar dacă vom lua în calcul și războiul de la Nistru, când, în 1992, armata rusă (adică ofițerii și armele din dotarea Armatei a 14-a) a participat la acțiuni militare împotriva Republicii Moldova, atunci această cifră se estimează la 13 invazii. Pe parcursul a 525 de ani (1368-1893) Rusia a purtat războaie timp de 353 de ani, practic două treimi din tot parcursul istoric. După moartea lui Petru I (1672-1725) Rusia a fost în stare de beligeranță 160 de ani, dintre care 98 de ani au alcătuit războaiele duse cu Turcia, Crimeea, Iranul și în Caucaz (direcția sudică)⁵.

Din păcate, astăzi în geopolitică nu mai contează cine a „descălecat” sau a fost „primul” într-o regiune sau alta, căci are „drepturi” doar acel care a intrat „ultimul” pe un anumit teritoriu și posedă destule forțe pentru a-l anexa și stăpâni. Iar politica actuală a Rusiei plonjează direct nu în secolul XX, ci în secolul XVIII – dorind să rezolve pe cale armată sau diplomatică anexarea Crimeei, ieșirea la Nistru și Dunăre, ocupând tot țărmul Nord Pontic, la fel ca în timpurile Ecaterinei II (1762-1796).

Volens-nolens, impactul trecutului asupra prezentului este simțit și astăzi în geopolitica contemporană care, deși se și preocupă, conform definiției lui Gallois, „de administrarea politică a teritoriului așa cum este el organizat, fără să se aibă în vedere deplasarea frontierelor”⁶, totuși,

drept condiție *sine qua non* a analizei politice (în sensul definiției date de S. Tămaș)⁷, are nevoie de cercetarea, cunoașterea și aplicarea tuturor factorilor semnați în istoria raporturilor internaționale din epocile precedente, necesare pentru înțelegerea adecvată a stării statelor și societăților din epoca contemporană în debutul mileniului trei.

Politectonica lumii (după Cline)⁸ s-a schimbat radical în ultimele două secole, dar unul dintre protagoniștii principali care influențează *poziția geopolitică* (după V. Cucu)⁹ a spațiului românesc din centrul și sud-estul Europei a rămas același – Rusia (care s-a afirmat plenar ca mare putere continentală încă în sec. al XVIII-lea). Câteva secole despart epoca împăraților ruși, care și-au stabilit capitala imperiului la St. Petersburg, de liderii actuali ai Kremlinului, dar constantă rămâne tendința Rusiei de a controla teritoriul nord-pontic. În orice caz, până astăzi istoria a confirmat supoziția profetică a geopoliticii lui S. Mehedinți: „Meridianul istoriei se mută iarăși spre răsărit”¹⁰. În acest context, ponderea *geostrategică* a Țărilor Române a fost și rămâne statornică.

Vom menționa că impactul raporturilor internaționale asupra Principatelor Române este legat de apariția și dezvoltarea *Problemei Orientale*¹¹. Punctele de reper ale fazelor dezvoltării *Problemei Orientale* rămân, incontestabil, anii: 1699 (Tratatul de la Carloviț) – 1711 (Campania de la Prut) – 1774 (Tratatul de la Kuciuk-Kainargi) – 1783 (Anexarea Crimeei) – 1792 (Tratatul de la Iași) – 1812 (Tratatul de la București)...

Cu părere de rău, politica marilor puteri la adresa Moldovei și Țării Românești în această perioadă continua să se bazeze, în fond, pe dreptul celui mai puternic, prevalând, mai ales, din partea Imperiului Rusiei, *argumentul forței* și nu *forța argumentului*. *Dihotomia: state puternice – state slabe sau țări independente – țări dependente* poate fi considerată una dintre axele principale ale raporturilor internaționale și, în general, universale ale dezvoltării istorice a societății umane. Astfel, evoluția situației politice a Principatelor Române în cadrul relațiilor internaționale a fost determinată, în mare măsură, și de *factori geopolitici*.

Bazându-ne pe supoziția că esența geopoliticii rezidă în controlul asupra *spațiului*¹² (în primul rând, *politic, militar, economic* etc.), vom menționa că Principatele se aflau pe parcursul sec. al XVIII-lea într-un

câmp încrucișat, adică erau într-un spațiu la care pretindeau mai multe imperii: otoman, țarist, habsburgic. Țările Române, deși alcătuiau, de fapt, fără nici un echivoc, conform terminologiei geopolitice¹³, un *câmp endemic*, adică un teritoriu pe care comunitatea națională s-a constituit ca atare și care în procesul formării s-a aflat sub controlul său, erau considerate ca fiind incluse, conform unui șir de tratate internaționale, în așa-zisul *câmp total* al Porții Otomane. Adică, se aflau sub suzeranitatea totală a otomanilor, supuși multiplelor forme de control: *politic, militar, comercial, logistic* ș.a.¹⁴. Însă acest teritoriu era disputat din ce în ce mai mult atât de unele puteri limitrofe (Austria, Rusia – vecină de la 1792), care întreprindeau o expansiune directă asupra posesiunilor otomane, cât și de altele mai îndepărtate (Franța), care, neavând căi de comunicații directe cu Principatele Române, încercau să-și stabilească aici un *punct de reper geopolitic*, fapt ce a provocat adevărate *cutremure politice* (folosind expresia lui Mehedinți)¹⁵ atât la 1774-1775, 1791-1792, dar, mai ales, la 1812, deoarece Principatele, în calitatea lor de *zonă de interferență*, au fost un *măr al discordiei* pentru imperiile rivale.

Vom aminti, în acest context, că comisarul francez Joseph Parant (1773-1806), relatându-i lui Talleyrand, în mod special, despre Moldova, la sfârșitul anului 1805, menționează că atunci când „invincibilul împărat” francez deține în mâinile sale soarta Europei întregi, iar statele continentului deveniseră „elemente ale marilor combinații” napoleoniene, „micul Principat al Moldovei”, în care diplomatul francez „avea onoarea să-și aibă reședința”, „ar putea, de asemenea, să suscite un anumit interes și să reclame numaidecât atenția” Franței¹⁶. Chiar dacă poporul de rând „era absolut pasiv”, totuși unii boieri, care nu doar se manifestau, pur și simplu, „prieteni”, ci, în general, entuziaști chiar ai „numelui francez”, erau gata să se arunce în brațele unei „puteri protectoare, dezinteresate”, spre deosebire de cea actuală (Rusia), sub tutela căreia se afla Moldova. Aspirațiile autohtone constând, în fond, în restabilirea „vechilor privilegii și restituirea Bucovinei...”¹⁷. Astfel, dacă la începutul secolului al XIX-lea moldovenii doreau să-și recapete Bucovina răpită, apoi la începutul secolului al XXI-lea noi încă nu pierdem speranța să redobândim Transnistria ocupată.

Revenim, în această ordine de idei, la *Anul 1774*, considerat drept începutul unor schimbări calitative în raporturile Principatelor Române

cu Sublima Poartă, favorizându-se, astfel, creșterea rolului acestora pe arena internațională. Totodată, Poarta acceptase dreptul Rusiei de a „vorbi în favoarea lor”. După *Pacea de la Kuciuk-Kainargi* (iulie 1774), Rusia, devenind *protectorul* Moldovei, și, în general, al creștinilor ortodocși din Imperiul otoman, reieșind din interesele sale politice, inter venea pe lângă Poartă în favoarea Principatelor. Toate acestea n-au putut să nu inspire anumite speranțe, contribuind la creșterea influenței *politico-ideologice* a Rusiei în Principate.

Referindu-se la aceste aspecte ale problemei influenței Rusiei în sud-estul Europei, istoricii au constatat că „influența rușilor în principate, după tratatul de la Iași, a fost foarte mare. Acum începe a se accentua și mai mult influența rusească foarte puternică, mai ales, în Moldova”¹⁸. Despre influența predominantă a Rusiei la acea vreme relatează și viceconsulul francez de la Iași, Joseph Parant (în iunie 1798): „Rușii au cucerit în aceste țări toate spiritele și aceasta nu este de mirare; religia – un mijloc întotdeauna eficient, ce stă alături de ignoranță, a deschis toate inimile”. În continuare, el menționa că anume preoții greci, ca agenți secreți ai Rusiei în Imperiul otoman, prin predicile lor, insuflă dragostea față de moscoviți și ura față de musulmani, fapt ce, firește, îi determină pe greci, și mai cu seamă pe *grecul din Moldova* („Grec moldave”), să vadă în fiecare rus un *prieten natural, un frate* („un ami naturel, un frère”). Aceasta se referă însă, după cum susținea diplomatul francez, mai puțin la țărani, căci „dragostea lor nu este generală”, deoarece rușii au provocat „unele nemulțămiri și amăgeli, ce au servit drept exemplu pentru alții”¹⁹, fapt ce demonstrează, încă o dată, importanța *factorului religios*. Deoarece, după cum s-a mai scris deja, până în secolul al XIX-lea – numit pentru șirul revoluțiilor sale de emancipare, *secolul națiunilor* – în mentalitatea politică, ideologică și psihologică principiului *religios* i-a revenit rolul predominant față de cel *național*²⁰.

Într-o monografie specială, Șt. Lemny a arătat ce importanță capătă „patria” în ideologia politică românească, mai cu seamă în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea²¹. În această epocă, implicarea individului în viața politică, fapt de cultură încep a fi judecate după folosul pe care îl aduc *Patriei*. Apare noțiunea de „bun sau rău patriot”, care nu avea încă sensul contemporan, ci acel de „pământean, autohton”²². Odată cu constituirea și consolidarea conștiinței naționale și a deosebirii etnice,

ideile comunității religioase au fost depășite și înlocuite cu principiile naționale. Astfel, aceste schimbări remarcabile au survenit către sfârșitul sec. al XVIII-lea, când s-a produs evoluția de la „conștiința ortodoxă” la conștiința națională²³.

Expansionismul politic țarist înainta „mână în mână” cu un expansionism bisericesc, pravoslavnic, oastea moschicească aducând în furgoanele ei pravoslavia rusească, cu rânduielile sale de acasă și cu vladicii gata să „regularisească” treburile Bisericii autohtone, și chiar țara întreagă, după calapodul moscovit²⁴.

La 1775 s-a produs un grav rapt teritorial al Moldovei, când Austria, în urma unei înțelegeri cu Poarta (pentru serviciile făcute pe lângă Rusia) a ocupat nordul țării (10.442 km²), numit ulterior *Bucovina*. Poarta accepta, prin convenția de la 7 mai 1775, această anexare, care s-a produs în mod conștient și cu consimțământul Rusiei.

Conjunctura internațională de la sfârșitul anilor '70 – începutul anilor '80 ai sec. al XVIII-lea, favorabilă Rusiei, precum și victoriile obținute în ultimul război cu turcii (1768-1774), au dat naștere, în mediul cercurilor guvernamentale ale imperiului, unor largi planuri expansioniste. Calculele Ecaterinei II privind împărțirea posesiunilor otomane au fost dezvăluite în timpul întrevederilor ei cu Iosif (Joseph) al II-lea la începutul anilor '80, fiind formulate și disputate în continuare de către împărăteasa rusă în faimoasa ei corespondență cu împăratul Austriei²⁵.

Este vorba de vestitul „Proiect grecesc”, ce prevedea crearea, în urma distrugerii otomanilor și alungării lor din Europa, a unui *Imperiu Grec* („Oriental”), în frunte cu nepotul Ecaterinei II – marele duce Constantin Pavlovici – și transformarea Moldovei și Țării Românești într-un stat pseudoindpendent – *Dacia*, al cărui suveran trebuia să fie de religie ortodoxă și cu domnie ereditară (preconizându-se candidatura lui Gr. Potemkin). Granițele noului stat al *Daciei* urmau să fie marcate de Nistru, Marea Neagră, Bucovina, Olt și Dunăre, până la vărsare. Totodată, Dunărea urma să delimiteze hotarele dintre noul Imperiu Grec (ce ar include și insulele Arhipelagului) și *Dacia*. În septembrie 1782 Ecaterina II se „limita” a dori doar alipirea la Rusia a cetății Oeakov și a pământurilor cuprinse între Bug și Nistru²⁶.

Astfel, obținând undă verde din partea Austriei, Rusia a rezolvat inițial o parte din planurile urzite. Pentru Ecaterina II mult mai stringentă s-a dovedit a fi, la începutul anilor optzeci ai sec. al XVIII-lea, „problema Crimeei”, care, fiind declarată, cu puțin timp înainte (1774), *independentă*, a și fost anexată, în aprilie 1783, de către Gr. Potemkin la Rusia.

După anexare, populația tătară a emigrat în valuri către Imperiul Otoman. Dacă la 1770 în peninsula trăiau peste jumătate de milion de tătari, după 10 ani de ocupație rusească, recensământul din 1793 mai numără în Crimeea o populație de doar 127.800, dintre care 87% tătari²⁷.

Atestând că rolul Rusiei în raporturile internaționale din sud-estul Europei, în general, și, în Principate, în special, a fost către începutul sec. al XIX-lea *predominant*, vom scoate în evidență etapele de realizare a acestei politici. Astfel, considerăm că *algoritmul politicii externe* a Rusiei în *ecuația Problemei Orientale* poate fi exprimat prin următoarea formulă, care nu este o expresie matematică tipică, ci, mai mult, un *silogism*:

A (*Influență politică predominantă*)

B (*Cvasiindependență sau pseudoindpendență*)

C (*Anexare totală sau parțială*):

$F \text{ } F^1 \text{ } F^2 \frac{A \rightarrow B \rightarrow C}{m+d} = \text{Dominație imperială.}$

Unde F, F¹, F² sunt *factorii externi și interni*, care influențează procesul dat. Această formulă a *Dominației Imperiului Rusiei* asupra țărilor din calea expansiunii sale are la bază, practic, permanent, elementul *acțiunii militare* violente – „m” (războaiele ruso-turce), conjugat cu cel al *luptei diplomatice* – „d”. Formula dată a expansiunii ruse putea fi aplicată în forma ei deplină: prin cele 3 etape (A, B, C) și asupra Moldovei, așa cum s-a aplicat și în „cazul Crimeei” în sec. al XVIII-lea (culminând la 1783 până la „D” – *Dominația Imperiului Rusiei*). Dar evoluția rapidă a raportului de forțe pe arena internațională – ascensiunea Franței napoleoniene ș.a. – a înaintat, la 1812, în fața Curtii de la St. Petersburg realizarea parțială a planurilor sale agresive (anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru), adică direct de la etapa „A” la „C”, omițându-se etapa intermediară – „B”, cea a *Cvasiindependenței* Moldovei (spre deosebire de cazul Crimeei)²⁸.

De remarcat că pentru diplomația europeană această *strategie* a politicii externe a Rusiei în raporturile internaționale din sud-estul Europei (pe care noi am redat-o prin formula de mai sus) n-a prezentat un secret. Fapt confirmat și de documentele diplomatice de epocă. Diplomatul francez Roux, de exemplu, raporta, la 5 februarie 1806, Ministrului de Externe al Franței despre discuția avută la Constantinopol, în care el a evidențiat că politica Rusiei în ultimii 50 de ani demonstrează agresivitatea ei la adresa Porții. „Independența” Principatelor Române, pentru care St. Petersburgul luptă, este o *ficțiune*, doar o etapă pentru anexarea lor ulterioară. Exemplu elocvent ne poate servi Crimeea²⁹, care a fost la început declarată „independentă” – la 1774, sub cârma dinastiei hanilor Ghirei, ca, în 1783, să fie anexată total Rusiei.

Până la reanexarea din 18 martie 2014 a peninsulei Crimeea, zona costieră a Mării Negre era repartizată astfel: Ucraina – 36,6%, Turcia – 33,2%, Rusia – 9,4%, Georgia – 8,1%, Bulgaria – 6,7%, România – 6%³⁰. După ocuparea Crimeei, de către Rusia lui Vl. Putin, Marea Azov devine, practic, închisă de ruși. Astfel, ocupând fără luptă peninsula, la fel ca și în 1783, Rusia și-a extins teritoriul de coastă maritimă din contul Ucrainei, concurând de acum încolo doar cu Turcia.

Marea Neagră, reprezentând miza europeană pentru realizarea *punții euroasiatice*, devine, ca și pe timpul Ecaterinei II, un bazin al confruntării, în care marile puteri, asociate în alianțe politico-militare, sunt chemate să se confrunte cu expansiunea rusă în încercarea de refacere a unui nou *Imperiu Oriental* (alias sovietic).

Rezumând cele enunțate sumar cu privire la situația geopolitică a Moldovei în contextul *Problemei Orientale* la cumpăna sec. XVIII-XIX, e necesar de a evidenția următoarele concluzii:

* Pondere geopolitică a Principatului Moldovei a căpătat în epoca Ecaterinei II o valoare considerabilă, sub impactul situației geostrategice la hotarul a trei imperii: otoman, habsburgic și țarist; iar în actualul coraport de forțe pe segmentul geografic al Prutului – ca hotar al UE – rolul Republicii Moldova va spori considerabil.

* Expansiunea Imperiului Rusiei în sud-estul Europei a avut câteva faze deosebite: de la *influență politică predominantă* la cea a *acțiunilor mi-*

litare deschise asupra Porții Otomane (inclusiv a statelor din cadrul Imperiului Otoman), în care locul și rolul Principatelor a fost deosebit de important, în calitate de *obiecte* de partaj teritorial; Republica Moldova, devenind independentă, și fiind încă din 1991-1992 un *subiect* al agresiunii militare, este actualmente un impediment în calea noilor extinderi expansioniste rusești.

* Crizele *Problemei Orientale* au determinat permanent agravarea poziției internaționale a Principatelor de la nord de Dunăre, iar *criza ucraineană* va determina accelerarea schimbării statutului de „neutralitate” al Republicii Moldova pe harta politică a Europei și în cadrul corapurului de forțe ale marilor puteri.

* Rivalitatea marilor puteri europene la Dunărea de Jos le permitea domnilor Moldovei să profite, în anumite circumstanțe, de internaționalizarea acestor dispute politico-diplomatice, pentru a-și consolida propriile poziții; iar în prezent – disputa cu Federația Rusă în bazinul Pontic poate să ne acorde o șansă unică pentru definitivarea vectorului proeuropean al Republicii Moldova sau chiar izbânda reunificării cu România.

Note

¹ http://adevarul.ro/cultura/carti/video-istoricul-neagu-djuvara-Inrudirile--semnificatii-politice-sociale-1_532c2d630d133766a819f15d/index.html [Accesat la 14.05.2014]

² Vlad Mischevca, *Ultimul război? (Reflecții în jurul unui eveniment din istoria recentă: Transnistria, 1992)*, în Buletinul informativ *InfoHis*, Chișinău, 2004, nr. 3 (23), p. 10-12; Vlad Mischevca, *Ultimul război?*, în „Curierul Atenei”, 12 aprilie 2002, nr. 4, p. 7; Vlad Mischevca, *Moldova de peste Nistru (de la anexare până la Războiul pentru Apărarea Patriei: 1792-1992)*, în „Limba Română”, nr. 9-12, 2013, p. 219-225.

³ Vladimir Mischevca, *Influența războaielor ruso-turce asupra unității teritoriale a românilor*, în *Unitatea Națională a românilor între ideal și realitate. Materialele Dezbaterilor Naționale*. Chișinău, 2001, p. 39-45.

⁴ Vezi: Nicolae I. Arnăutu, *Douăsprezece invazii rusești în România* / Prefață de A. Stan, București, 1996, 207 p.

⁵ Н. Н. Сухотин, *Война в истории русского мира*, СПб., 1898, c. 31.

⁶ Vezi: *Glosarul din Geopolitica*, vol. 1 / Editori: E. I. Emandi, Gh. Buzatu, V. S. Cucu, Iași, 1994, p. 570.

⁷ *Ibidem*, p. 569. „Analiză politică – activitatea intelectuală sistematică urmărind definirea, clarificarea și explicarea fenomenelor politice pentru înțelegerea stării societății la un moment dat”.

⁸ *Ibidem*, p. 572. „Politectonica – realizează constituirea, mișcarea și urmărirea, pe harta politică a lumii, a centrelor de putere”.

⁹ *Ibidem*, p. 571-572. „Poziția geopolitică – reprezintă suma condițiilor cu grad pronunțat de favorabilitate pentru consolidarea temelilor proprii naționale, pentru afirmarea țării respective în relațiile cu comunitatea regională geografică din care face parte; se indentifică trei nivele: *manopoziția* față de marile puteri; *mezopoziția* în cadrul continentului; *micropoziția* față de statele vecine.”

¹⁰ Cit. după: I. Bădescu, D. Dungăgiu, *Sociologia și Geopolitica Frontierei*, vol. I, București, 1995, p. 8.

¹¹ Pentru detalii și comentarii pertinente asupra „chestiunii orientale” vezi: A. Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, în *Scrieri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 69-184; P. Cernovodeanu, *Andrei Oțetea istoric al chestiunii orientale*, în „Revista istorică”, 1994, tom. V, nr. 7-8, p. 657-669; L. Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (sec. al XVIII-lea)*, Iași, 1986, p. 34-38; A. Sorel, *La Question d'Orient au XVII siècle (Les origines de la triple alliance)*, Paris, 1878; C. F. Wurm, *Diplomatische Geschichte der Orientalischen Frage*, Lpz., 1858; J. Ancel, *Manuel historique de la Question d'Orient (1792-1925)*, 2 ed., Paris, 1926; Fr. Ercole, *La question d'Orient*, Roma, 1939; M. S. Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923. A study in international Relations*, London, 1966; S. P. H. Duggan, *The Eastern Question. A study in diplomacy*, New-York, 1970; A. Karl Roeder jr., *Austria's Eastern Question, 1700-1790*, Princeton, 1982.

¹² К. Плешаков, *Геополитика в свете глобальных перемен*, în „Международная жизнь”, 1994, nr. 10, c. 32.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 34-37; Cf.: M. Maxim, *Țările române și Înalta Poartă*, București, 1993.

¹⁵ Vezi: Glosarul în *Geopolitica*, vol. 1, p. 569.

¹⁶ *Hurmuzaki*, XVI, București, 1912, p. 695-696.

¹⁷ *Ibidem*, p. 696.

¹⁸ Gh. I. Damian, *Politica externă a Principatelor Române (încercare de sinteză istorică)*, vol. I, Timișoara, 1933, p. 95.

¹⁹ *Hurmuzaki*. Supl. 1/2, București, 1885, p. 183.

²⁰ După instaurarea otomanilor în Balcani, biserica ortodoxă a devenit – după cum s-a exprimat Hans-Georg Beck – o „biserică a oprimaților”, care a întreținut, prin imaginea reînnoită a trecutului, speranța unei eliberări complete de dominație străină (vezi: Al. Duțu, *Sud-estul european în vremea Revoluției Franceze*, București, 1994, p. 9). De la caracterul pur constatativ al identității, sub impactul ideologiei veacului al XVIII-lea, numit al *Luminilor* și al *Revoluției*, se trece la o activă luptă politică, ce dă expresie unor noi opțiuni, exprimă un alt orizont mental, urmărește redimensionarea societății în raport cu realitățile proprii fiecărui popor. Conștiința unității de origine devine conștiința unității de interese. Gh. Platon menționează că „Conștiința etnică devine panromânism, prag necesar pentru trecerea spre unificarea politică de mai târziu (Gh. Platon, *Conștiința națională românească: geneză, emergență, orizont european. I*, în *Analele Științ. Universității „Al. I. Cuza”. Istorie*, 1990, t. XXXVI, p. 116).

²¹ Vezi: Șt. Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, Editura Minerva, București, 1986.

²² Mihuleț E. Popescu, *Ideologie politică și propagandă în actele cancelariilor domnești din Țările Române (1775-1822)*, în *Sud-estul european în vremea Revoluției franceze. Stări de spirit, reacții, confluențe* / Coord. Al. Duțu, București, 1994, p. 86-87.

²³ Al. Duțu, *Mișcarea iluministă moldoveană de la sfârșitul sec. al XVIII-lea*, în „Studii. Revista de istorie”, 1966, nr. 5, p. 920.

²⁴ B. Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918; 1918-1944)*, București – Chișinău, 1996, p. 14, 22.

²⁵ *Переписка Екатерины Великой с Германским императором Иосифом II-м. 1774-1790*, în *Русский архив*, 1880, кн. 1, с. 232-355; I. Jarcuțchi, *Proiectul grecesc în contextul recentelor cercetări istoriografice*, în *Politica marilor puteri în Balcani și Europa Centrală. Materialele Simpozionului Internațional*, Chișinău, 10-13 octombrie, 2013, In onorem Gheorghe Gonța, Chișinău, 2013, p. 225-235.

²⁶ *Переписка Екатерины Великой с Германским императором Иосифом II-м. 1774-1790...*, p. 289-291.

²⁷ A. Goșu, *Crimeea: de la Hoarda de Aur la Republică Autonomă*, <http://www.revista22.ro/crimeea-de-la-hoarda-de-aur-la-republica-autonoma-38825.html#.Uxoj1L6Ts3A.facebook> [Accesat la 14.05.2014]

²⁸ Vl. Mischevca, *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*, Chișinău, 1999, p. 34.

²⁹ *Hurmuzaki*, Supl. 1/2, București, 1885, p. 325.

³⁰ V. Simileanu, *Marea Neagră nu trebuie să devină o „mare moartă”*, în „GeoPolitica”, anul III, nr. 14-15 (4-2005), p. 2.

Dorin CIMPOEȘU

Pagini de istorie recentă a Armeniei (2002-2005) (I)

D.C. – prof. univ. dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București, autor, printre altele, al volumelor *Gubernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

În timpurile moderne, Armenia a devenit stat independent, la 28 mai 1918, în condițiile schimbărilor produse de Primul Război Mondial și revoluția bolșevică rusă. Existența acestuia a fost de numai doi ani, după care Armenia a fost salvată de armata roșie în fața pericolului turcesc și încorporată în imperiul totalitar sovietic.

După peste șaptezeci de ani de captivitate sovietică, Armenia s-a desprins *de jure* de Metropolă, prin declararea Independenței, la 21 septembrie 1991, dar *de facto* a rămas în sfera de influență rusă, devenind singurul cap de pod al Federației Ruse în Caucazul de Sud, după defectarea Georgiei și semnarea de către aceasta a *Acordului de asociere cu U.E.*, la 27 iunie 2014.

Prezența militară rusă pe teritoriul armean încă din perioada totalitar-sovietică, parteneriatul strategic armeano-rus, apartenența la CSI, rolul jucat de Rusia în reglementarea conflictului Nagorno Kharabakh, dependența de resursele energetice rusești, precum și de piața muncii și cea economică rusă sunt factori determinanți, care au făcut ca Armenia să accepte în mod mai mult sau mai puțin tacit un statut de vasalitate față de Moscova, contrar intereselor sale naționale. Acest lucru s-a

văzut cel mai recent, când Erevanul nu a fost capabil să dea curs aspirațiilor europene ale poporului armean, retrăgându-se din procesul de asociere la U.E., cu ocazia reuniunii de la Vilnius, din 28-29 noiembrie 2013, în urma sfatului primit din partea președintelui rus, Vladimir Putin.

De altfel, la nivelul populației de rând există inoculată în mentalitatea colectivă ideea că Armenia își datorează existența sa statală Rusiei, precum și temerea că, fără sprijinul Moscovei, ar fi înghițită de Turcia și Azerbaidjan.

Armenia nu a cunoscut niciodată în istoria sa regimul democratic parlamentar, ci doar democrația populară de tip totalitar sovietic, trecând direct și brusc din Evul Mediu în perioada modernă, după încorporarea sa în Uniunea Sovietică, așa cum s-a întâmplat cu majoritatea republicilor din componența acesteia.

Pe de altă parte, nici desprinderea de imperiul sovietic, în anul 1991, nu s-a făcut printr-o revoluție, fie ea și de catifea, care să producă o schimbare radicală de regim politic. Cu toate că Partidul Comunist din Armenia (P.C.A.) a fost desființat, activiștii de partid și membrii acestuia s-au regrupat în noile formațiuni politice, care au fost înființate la scurt timp. De o societate civilă în adevăratul sens al cuvântului, cu o gândire democratică, nici nu putea fi vorba. Acest lucru a fost valabil pentru toate țările ex-sovietice.

Ca urmare, puterea a fost transferată din mâinile nomenclurii sovietice centrale în cele ale nomenclurii totalitare locale, din fiecare fostă republică unională.

Din aceste cauze și în lipsa unei experiențe istorice democratice anterioare regimului totalitar comunist, elita conducătoare din Armenia, puternic legată de trecutul sovietic apropiat, a început drumul lung și anevoios al tranziției spre edificarea unui regim democratic parlamentar, sub atenta supraveghere a organismelor europene specializate în construcția statului de drept, îndeosebi a Consiliului Europei și OSCE, mai ales după obținerea calității de membru al celei dintâi, în anul 2001.

Drept consecință, reformele democratice au avansat destul de greu, deoarece mentalitățile vechi, de sorginte totalitară, au format o adevă-

rată rezistență în calea acestora, greu de înlăturat. În același timp însă a început să se dezvolte societatea civilă și să pătrundă valorile democratice occidentale în Armenia, inclusiv prin intermediul diasporei armenice din vestul Europei și SUA, care a devenit tot mai interesată și s-a implicat din ce în ce mai mult în transformarea democratică a țării de origine.

Acest proces a schimbat raportul de forțe din societate, determinând, la începutul anilor 2000, o confruntare puternică între reprezentanții nomenclaturii neocomuniste și cei ai forțelor democratice și ai societății civile.

În prima jumătate a anului 2003, climatul politic din Armenia avea să devină incendiar, fiind determinat de declanșarea și desfășurarea campaniilor electorale pentru alegerile prezidențiale (19 februarie / 5 martie) și cele parlamentare (25 mai), care au dominat viața politică internă, precum și de rezultatele contestate ale acestora.

În cursa pentru alegerea unui nou președinte au fost înregistrați 11 candidați, principalii favoriți fiind Robert Kocharian, șeful statului în exercițiu, Stepan Demirchyan, președintele Partidului Poporului, și Artashes Geghamian, liderul Partidului „Unitatea Națională”, ultimii doi reprezentând opoziția.

Procesul electoral a avut loc într-o atmosferă de teamă și teroare, după asasinatul politic, din 28 decembrie 2002, căruia i-a căzut victimă Tigran Naghdalian, președintele Televiziunii publice armenice.

Robert Kocharian, considerat potențialul câștigător, dispunea de resurse administrative semnificative, conferite de așa-zisul „efect al puterii”, precum și de susținerea a peste 10 formațiuni politice și organizații obștești, între care Partidul Republican, de guvernământ, condus de premierul Andranik Margharian și Federația Revoluționară Armeană, cel mai vechi partid, de orientare naționalist-extremistă, cu filiale în diaspora armeană. Pe plan extern, președintele avea sprijinul Rusiei, singurul *aliat strategic* al Armeniei, lucru rezultat cu prilejul vizitei sale la Moscova în plină campanie electorală (16-18 ianuarie 2003), care a reprezentat un semnal important dat electoratului armean, în majoritate pro-rus și nostalgic al vremurilor sovietice.

Opoziția a început pregătirile pentru alegerile prezidențiale încă din vara anului 2002, negocierile dintre formațiunile politice ale acesteia ducând la crearea unei coaliții electorale, cunoscută sub numele de „alianța celor 16”, constituită la 3 septembrie 2002. Orgoliile unor lideri politici și doctrinele total diferite ale partidelor componente au reprezentat principalele obstacole în desemnarea unui candidat unic pentru confruntarea electorală prezidențială. Ca urmare, opoziția s-a prezentat la alegeri cu doi candidați, cei mai bine cotați în sondajele de opinie, în jurul cărora au coagulat mai multe forțe politice, creând, practic, doi poli electorali.

Tactica opoziției a fost de a-l împiedica pe Robert Kocharian să câștige alegerile din primul tur, fiind convinsă că, în turul al doilea, candidatul său cel mai bine plasat va obține victoria.

Alegerile prezidențiale din 2003 au reprezentat al patrulea scrutin electoral de la declararea Independenței, în septembrie 1991, și primul de după admiterea Armeniei în Consiliul Europei, în ianuarie 2001. O altă semnificație a acestora rezida în faptul că au fost prima confruntare electorală care a avut loc după valul de asasinat cărora le-au căzut victime figuri politice importante ale țării, cel mai cunoscut fiind atacul terorist din clădirea Parlamentului, comis la 27 octombrie 1999¹.

Alegerile au constituit și un important test privind progresul practicilor democratice în Armenia, întrucât alegerile prezidențiale anterioare au fost fraudate de serioase nereguli, nerespectându-se standardele internaționale în materie. Gravele încălcări au fost sesizate de OSCE/ODIHR (în 1996 și 1998) și au constatat în: lipsa de acuratețe a listelor de vot, nereguli în organizarea alegerilor, abuz în folosirea resurselor statului, implicarea cadrelor militare în procesul de votare, prezența unor persoane neautorizate în secțiile de votare în timpul numărării buletinelor de vot, discrepanțe în procesele-verbale.

În consecință, și-au anunțat prezența peste 1.000 de observatori străini și câteva mii locali, care au monitorizat atât campania electorală, cât și alegerile propriu-zise.

Rezultatele alegerilor prezidențiale

În primul tur, niciunul dintre candidați nu a obținut majoritatea necesară. La 20 februarie 2003, C.E.C. a anunțat rezultatele preliminare ale alegerilor prezidențiale. Datele oficiale au arătat că, din cele 1.418.811 de voturi exprimate, președintele R. Kocharian a obținut 707.155, respectiv 49,84%, cu puțin sub majoritatea necesară pentru a câștiga din primul tur, în timp ce adversarul său cel mai puternic, Stepan Demirchyan, a primit 400.846 de voturi favorabile, ceea ce însemna 28,25%. Rezultatele oficiale definitive au fost anunțate cinci zile mai târziu, arătând că procentajul șefului statului a scăzut ușor la 49,48%, iar cel al contracandidatului său la 28,22%, fără a schimba situația în cursa prezidențială.

Pe baza acestor rezultate, C.E.C. a anunțat cel de-al doilea tur, între primii doi câștigători, pentru data de 5 martie.

Rezultatele preliminare ale celui de-al doilea tur, anunțate de C.E.C. la 6 martie 2003, au arătat că R. Kocharian a câștigat alegerile cu 1.044.801 (67,52%) de voturi, în timp ce Stepan Demirchyan a obținut 503.136 de voturi (32,48%). Rezultatele oficiale definitive au fost date publicității cinci zile mai târziu, însă acestea nu au modificat semnificativ procentajul.

Alegerile din al doilea tur au arătat, ca și în primul tur, că au fost comise mai multe greșeli și nereguli în timpul votării. De exemplu, au existat 72 de secții de votare în care s-au raportat mai multe buletine de vot în urne decât au fost distribuite votanților. Rezultatele oficiale dintr-o secție de votare au fost diferite de cele din procesul-verbal primit de către observatorii străini după numărarea voturilor, cu toate că nu a avut loc o renumărare ulterioară a buletinelor de vot. Din cele 71 de secții de votare în care observatorii străini au constatat că erau mai multe buletine decât votanți în urnele de vot, în turul al doilea, Kocharian a câștigat cu o largă majoritate în 69.

Alegerile parlamentare și referendumul constituțional

I. La 25 mai 2003, au fost programate alegeri parlamentare, la termen. Acestea încheiau un ciclu electoral complet, care a început cu alegerile

locale din 22 octombrie 2002 și a continuat cu cele prezidențiale, din 19 februarie / 05 martie 2003. Precedentele alegeri legislative au avut loc în luna octombrie 1999².

Adunarea Națională, Parlamentul Armeniei, are o structură unicamerală și este formată din 131 de deputați. Conform prevederilor Codului electoral, 75 de deputați sunt aleși prin sistemul proporțional, iar 56 prin cel majoritar.

Comisia Electorală Centrală a înregistrat 21 de partide și blocuri electorale care s-au înscris în cursa electorală. Campania electorală a fost declanșată oficial la 21 aprilie și s-a încheiat cu 48 de ore înainte de data alegerilor.

Din cei 21 de concurenți electorali, doar 4 sau 6 partide și blocuri aveau șanse reale să depășească pragul electoral de 5% și să accedă în viitorul Parlament.

Lupta efectivă avea să se dea între partidele politice pro-prezidențiale și cele din opoziție. De remarcat că, după câștigarea celui de-al doilea mandat, președintele Robert Kocharian, era interesat ca partidele care l-au susținut (Partidul Republican, Federația Revoluționară Armeană, „Țara Legii” și Partidul Liberal Democrat) să câștige alegerile și să formeze cea majoritate parlamentară care să asigure stabilitatea politică internă și realizarea programului său electoral.

Comparativ cu puterea, majoritatea partidelor politice din opoziție participau pentru prima dată în istoria recentă a alegerilor parlamentare din Armenia într-un bloc electoral unic, cunoscut sub numele „Dreptate” („Ardarutian”).

Coloana vertebrală a acestuia a fost formată din ex-candidatul prezidențial Stepan Demirchian, președintele Partidului Poporului, Aram Sargsian, liderul Partidului „Republica”, Vazgen Manukian, președintele Uniunii Național-Democratice, și Aram Sarkisian, președintele Partidului Democrat. Din bloc mai făceau parte alte opt partide mai mici, ca pondere și influență la electorat.

Prezența opoziției în Parlament avea să fie cel mai semnificativ eveniment care a avut loc, în ultimii zece ani, în Armenia, deoarece până în 2003 nu a existat o opoziție parlamentară.

Nemulțumite de situația negativă înregistrată la alegerile prezidențiale, organismele internaționale și, îndeosebi OSCE/ODIHR și Consiliul Europei, au manifestat o atenție mult mai sporită față de confruntarea electorală din 25 mai. Astfel, a fost mărit apreciabil numărul observatorilor străini și interni, s-au făcut demersuri serioase pentru înlăturarea neregulilor constatate la precedentul scrutin și s-au acordat noi ajutoare pentru confecționarea de urne de vot transparente suplimentare.

II. Concomitent cu alegerile parlamentare de la 25 mai 2003, a fost organizat și un referendum privind revizuirea Constituției Armeniei, adoptată în 1995³.

Proiectul de amendamente constituționale, prezentat ca inițiativă legislativă a președintelui, a fost adoptat în unanimitate de Adunarea Națională într-o ședință specială. Acesta prevedea, în principal, următoarele schimbări: garantarea statului de drept; separarea și echilibrul puterilor în stat; reducerea numărului de deputați de la 131 la 101; obligativitatea ca prim-ministrul și membrii guvernului să fie cetățeni ai Armeniei; independența puterii judecătorești; extinderea atribuțiilor Curții Constituționale; dizolvarea Parlamentului de către președinte, în cazul unei inactivități îndelungate a corpului legislativ; dreptul Parlamentului de a face declarații politice, de care fusese privat din 1990; încetarea prerogativelor președintelui de șef al puterii executive, rămânând doar cu cele specifice instituției prezidențiale.

Deputații din grupurile și fracțiunile Adunării Naționale aveau aprecieri diferite privind pachetul de reforme constituționale. Astfel, cele pro-prezidențiale considerau că acestea reprezentau „un serios pas înainte”. În timp ce opoziția se opunea noii reforme constituționale și cerea populației să voteze împotriva referendumului preconizat.

Comisia de la Veneția a Consiliului Europei a cooperat eficient cu grupul de experți în problemele legate de pachetul de modificări ale Constituției, însă a constatat că între prima variantă și cea finală, supusă referendumului, existau diferențe considerabile, în special la capitolul ce privea drepturile și prerogativele președintelui.

Rezultatele alegerilor parlamentare și ale referendumului constituțional

I. La 31 mai 2003, Comisia Electorală Centrală (C.E.C.) a dat publicității rezultatele definitive ale alegerilor parlamentare și ale referendumului constituțional⁴.

Potrivit acestora, doar șase forțe politice au reușit să depășească pragul electoral prin sistemul proporțional și să accedă în noul Parlament. În baza rezultatelor obținute, cele 75 de mandate au fost repartizate astfel:

- Partidul Republican – 23 (31,18%);
- Blocul „Dreptate” – 14 (18,03%);
- Partidul „Țara Legii” – 12 (16,38%);
- Federația Revoluționară Armeană – 11 (15,15%);
- Partidul „Unitatea Națională” – 9 (11,65%);
- Partidul Unit Muncitoresc – 6 (7,61%).

Prin sistemul majoritar, din cele 56 de mandate au fost ocupate 54, în două circumscripții electorale alegerile fiind repetate, din cauza nume-roaselor nereguli constatate.

Partidul Republican și Partidul „Țara Legii” au reușit să obțină 9, respectiv 6 mandate și prin sistemul majoritar, restul revenind candidaților independenți.

Conform datelor C.E.C., la alegeri au participat 1.234.546 de alegători din totalul de 2.442.062 persoane cu drept de vot.

C.E.C. a înregistrat 56 de plângeri privind desfășurarea votării pentru ambele sisteme de alegeri, care au fost supuse analizei și soluționării.

II. În ceea ce privește referendumul constituțional, C.E.C. a comunicat următoarele rezultate:

- au participat la urne 1.216.581 alegători din 2.334.993 persoane cu drept de vot;
- 563.205 au votat *pentru* amendamentele constituționale, iar 550.668 *împotriva*;
- pentru a fi valabil referendumul trebuiau să voteze 2/3, respectiv 750.000 de alegători din totalul persoanelor înscrise pe liste.

În urma acestor rezultate, amendamentele constituționale au fost respinse prin referendum popular, ceea ce a reprezentat un mare eșec politic pentru președintele Robert Kocharian și forțele care îl sprijineau.

Formarea noilor structuri ale puterii și investirea noului Guvern

La 12 iunie 2003, a fost convocat noul Parlament (Adunarea Națională), de legislatura a treia, al Armeniei⁵.

În urma negocierilor purtate între Partidul Republican, câștigătorul alegerilor, Partidul „Țara Legii” și Federația Revoluționară Armeană, toate de orientare pro-prezidențială, la 11 iunie 2003 a fost semnat Memorandumul de constituire a coaliției politice, care avea să conducă Armenia în următorii patru ani⁶.

Conform prevederilor Memorandumului, posturile pentru conducerea Adunării Naționale (Parlamentul), au fost repartizate astfel:

- Președinte – reprezentantul Partidului „Țara Legii” (Arthur Baghdasarian);
- Vicepreședinți – reprezentanții Partidului Republican și Federației Revoluționare Armene (Tigran Torosian, respectiv, Vahan Hovhannissian).

Președintele noului Parlament, Arthur Baghdasarian, a fost ales cu 92 de voturi pentru și 6 împotriva, iar vicepreședinții Tigran Torosian și Vahan Hovhannissian au obținut 95 de voturi pentru, respectiv 84.

La 20 iunie 2003, Parlamentul a validat noul Cabinet de miniștri al Armeniei și programul de guvernare al acestuia pentru următorii patru ani⁷.

A valida este impropriu spus, deoarece nu a avut loc un adevărat vot de încredere. Potrivit Constituției, premierul desemnat prezintă lista Guvernului și programul de guvernare Parlamentului și dacă, în 24 de ore, acestea nu sunt contestate de cel puțin 1/2 din numărul total de deputați, se consideră aprobate, ceea ce s-a și întâmplat.

Opoziția, reprezentată de grupurile parlamentare ale Blocului „Dreptate” și Partidului „Unitatea Națională”, nu a participat la ședința Adunării Naționale de investire a noului Guvern.

Componența noului cabinet și repartitia portofoliilor nu au fost modificate fundamental. O analiză comparată cu structura cabinetului precedent releva faptul că cea mai mare parte a miniștrilor (11 din 16) nu a fost schimbată, menținându-se în post inclusiv prim-ministrul, Andranik Margarian. Cu alte cuvinte, noua putere de la Erevan era, de fapt, cea veche.

Premierul Andranik Margarian a prezentat *Programul de guvernare* pentru următorii patru ani, care constituia o sinteză a platformei electorale a președintelui Robert Kocharian, precum și a programelor din campania electorală ale celor 3 partide care au format *Guvernul de coaliție*⁸.

Programul Guvernului a fost vehement contestat și considerat o „rușine” de către opoziție, deputații acesteia relevând că domeniile principale ale economiei fuseseră lăsate în afara guvernării.

Note

¹ Republic of Armenia, Presidential elections, 19 February and 5 March 2003, OSCE/ODIHR Election Observation Mission, Final Report Warsaw, 28 April 2003, 29 p.

² AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 339, din 15 mai 2003, filele 1-5.

³ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 344, din 22 mai 2003, filele 1-3.

⁴ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 347, din 2 iunie 2003, filele 1-2.

⁵ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 351, din 10 iunie 2003, filele 1-3.

⁶ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 357, din 18 iunie 2003, fila 1.

⁷ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 361, din 24 iunie 2003, filele 1-2.

⁸ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 369, din 4 iulie 2003, fila 1.

Nicolae FELECAN

Universitari români în Scoția

N.F. – prof. univ. dr., latinist.
 Membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Société de Linguistique Romane din Franța. Decan al Facultății de Litere (1996-2000), prorector al Universității de Nord Baia Mare (1993-1996, 2004-2008). Volume: *Limba latină* (1986), *Paronimia în limba română* (1993), *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine* (1994), *Dicționar de paronime* (1996), *Sintaxa limbii române* (2002), *Vocabularul limbii române* (2004), *Terminologia corpului uman în limba română* (2005), *Între lingvistică și filologie* (2011) ș.a.

În zilele de 25-29 august 2014, a avut loc, la Universitatea din Glasgow, Scoția, *Cel de-al 25-lea Congres Internațional de Științe Onomastice* (ICOS), organizat de Societatea Internațională de Științe Onomastice (The International Council of Onomastic Sciences). Universitatea din Glasgow a fost întemeiată în anul 1451, de când și-a păstrat vestitul motto latin (*Via, Veritas, Vita*), pentru ca în prezent să fie în topul primelor 50 de universități din lume.

La această manifestare științifică au luat parte peste 250 de participanți din 41 de țări: Africa de Sud, Algeria, Anglia, Austria, Azerbaidjan, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Canada, Cehia, Coreea, Danemarca, Elveția, Estonia, Finlanda, Franța, Germania, Irlanda, Islanda, Israel, Italia, Japonia, Kazahstan, Kuwait, Letonia, Lituania, Luxemburg, Mexic, Norvegia, Noua Zeelandă, Olanda, Oman, Polonia, România, Rusia, Singapore, Spania, Statele Unite, Suedia, Ucraina, Ungaria. România a avut 4 reprezentanți, toți din Baia Mare: Daiana Felecan, Oliviu Felecan, Alina Bugheșiu și Georgeta Rus.

Lucrările susținute în una din limbile oficiale ale Congresului, engleză, franceză și germană, au fost repartizate, potrivit cu tematica abordată, în următoarele secțiuni: Toponomastică, An-

troponomastică, Socioonomastică, Teoria și metodologia cercetării, Onomastică literară, Nume comerciale, Alte nume.

Cât despre ICOS, precizăm că a fost fondată de către Comitetul Internațional de Științe Onomastice (Comité Interna-

Universitatea din Glasgow

tional des Sciences Onomastiques), la cel de-al treilea Congres, care a avut loc la Bruxelles în anul 1949, deși problema s-a pus și la congresele anterioare (Paris, 1938, prezidat de lingvistul francez Albert Dauzat, și 1947).

Potrivit primului statut (cf. „Onoma”, nr. 1, p. 22-25), obiectivele ICOS au fost „promovarea, reprezentarea și coordonarea științelor onomastice la nivel internațional, într-un context interdisciplinar, și organizarea de Congrese Mondiale, la intervale rezonabile”.

Ca urmare, s-a stabilit ca societatea să publice o revistă de specialitate, idee materializată în 1950 prin „Onoma”. În privința congreselor s-a convenit ca acestea să aibă loc din trei în trei ani – o regulă care a fost respectată aproape fără abatere, cu excepția Congresului de la Amsterdam din 1963, care a avut loc la numai doi ani de la cel precedent, Florența 1961. Așadar, după Congresul de constituire a societății, Bruxelles (1949), celelalte orașe-gazdă au fost: Uppsala (1952), Salamanca (1955), München (1958), Florența (1961), Amsterdam (1963), Londra (1966), Viena (1969), Sofia (1972), Berna (1975), Cracovia (1978), Ann Arbor (1981), Leipzig (1984), Québec (1987), Helsinki (1990), Trier (1993), Aberdeen (1996), Santiago de Compostela (1999), Uppsala (2002), Pisa (2005), Toronto (2008), Barcelona (2011), Glasgow (2014).

ICOS a crescut rapid și a devenit recunoscută la nivel internațional ca o organizație de cea mai înaltă ținută științifică. Prin urmare, s-a simțit

și nevoia de remodelare a conducerii acesteia, ceea ce s-a împlinit la congresele din anii următori: 1990 (Helsinki), 1993 (Trier, când societatea a primit un nume nou, *The International Council of Onomastic Sciences* [*Consiliul Internațional de Științe onomastice*]), 1996 (Aberdeen), 2002 (Uppsala).

Dacă la început președintele avea un mandat mai lung, din 1996 acesta poate ocupa postul doar pentru 3 ani, delimitați de organizarea / desfășurarea congresului – prof. Robert Rentenaar (Amsterdam), prof. Isolde Hausner (Vienna), Dr. Mats Wahlberg (Uppsala), prof. Maria Giovanna Arcamone (Pisa), prof. Sheila Embleton (Toronto), prof. Carole Hough (Glasgow) –, în timp ce membrii ceilalți pot fi aleși și pentru un al doilea mandat.

Pentru perioada următoare, 2014-2017, noul Comitet executiv este format din: președinte: Milan Harvalík (Cehia); vicepreședinți: Lidia Becker (Germania) și Richard Coates (Anglia); secretar: Carol Léonard (Canada); trezorer: Staffan Nyström (Suedia); secretar asistent și ofițer web: Guy Puzey (Scoția); membri: Alice Crook (Scoția), Emilia Aldrin (Suedia), Oliviu Felecan (România), Nobuhle Hlongwa (Africa de Sud), Paula Sjöblom (Finlanda), Valéria Tóth (Ungaria) (v. <http://www.icosweb.net/index.php/icos-boards/articles/directors.html>).

Așa cum se vede, este pentru prima dată când un român, conf. univ. dr. hab. Oliviu Felecan, face parte din Comitetul de conducere al acestei societăți științifice internaționale, ales prin votul secret al membrilor. La propunerea sa, prima întâlnire oficială a membrilor comitetului va avea loc la Baia Mare, în septembrie 2015, cu ocazia Conferinței Internaționale de Onomastică „Numele și Numirea” (ICONN 3), organizată în orașul maramureșean.

Citiți revista noastră și în 2015

În 2015 revista „Limba Română” apare bimestrial, format carte cu un volum de 192 de pagini, inclusiv 16 color.

În Republica Moldova abonamentele pot fi perfectate la toate oficiile poștale. Indice de abonament – PM77075.

Prețul unui număr – 30 de lei.

Prețul abonamentului anual – 180 de lei.

În țările din CSI și Europa, inclusiv România: prețul unui număr – 6 EURO, abonament pentru 1 an – 32 EURO.

În alte țări: prețul unui număr – 8 EURO, abonament pentru 1 an – 36 EURO.

Cititorii din străinătate se pot abona la revista „Limba Română” astfel:

– la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;

– prin virament la

Revista „Limba Romana” SRL, c/f 1004600045323,

Banca Comercială Română, Chișinău S.A.,

Cod RNCBMD2XXXX, Cont 222409100100172 RON

Cont 2224501295 EURO

Redacția revistei „Limba Română” trebuie informată asupra plății efectuate, trimițându-se la adresa pentru corespondență (limbaromanachisinau@gmail.com) o copie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numerelor de revistă abonate și a adresei poștale complete a abonatului.

Margareta Curtescu, care nu s-a grăbit să-și încredințeze versurile tiparului, construiește o identitate lirică mizând pe un partizanat accentuat al sincerității, scrierea vieții fiind efectuată în condițiile dificile ale echilibristicii între viață și literatură. În cazul poetei bălțene, ca și al majorității autorilor de la începutul secolului al XXI-lea, contează așa-numita „textualizare” a existenței, sau existență (Linda Hutcheon), caracteristică postmodernității.

Ana BANTOȘ

iarna mieilor

la opt fără un sfert cu pași mărunți trec pe strada
pușkin printre fulgii obezi lovind pieziș în asfalt a venit
și iarna mieilor ar fi zis mama odată demult când
așteptam pe la geamuri aproape de sfinți primăvara cu
pâlculețe de iarbă și flori mărunte

merg printre ochiuri de noroi și lespezi de gheață pe
lângă victoriabank și scuarul cu bustul lui taras
grigorievici șevcenko printre târgoveții care-și desfac
marfa direct pe trotuar pe lângă afișe cu pavel stratan
înveliți în blănuri trecătorii par miei firavi și umezi
și această grabă matinală și acest mers într-un singur
sens și glasul soneriei de la ora opt și prelegerea despre
cântarea româniei și cafeaua din pauza mare și această
zi mirosind a miel cu botul jilav de lapte

nimic nu voi omite din poemul ce se adună sfios în
jurul trupului meu

Margareta CURTESCU

ISSN 0235-9111 20145 >

9 770235 911105